

บรรณคดีดลพล

บ่อเกิด แห่ง รามเกียรติ์

พระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงเมตตาฯ พ.ศ. ๒๔๕๖

คำนำ

ในงานทำบุญพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน เมื่อวันที่ ๑๔ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๕๐ ข้าพเจ้าได้จัดการพิมพ์หนังสือรามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒ และมีความปรารถนาอย่างไร มีข้อความแจ่มอยู่ในคำนำที่นำเสนอนี้แล้ว.

ข้าพเจ้ามาคำนึงถึงเรื่องรามเกียรติ์ อันเป็นเรื่องราวสำคัญที่ชาวไทยเรารู้จักกันดีอย่างซึ้งซายก็จริงอยู่ แต่มีน้อยคนนักที่จะทราบว่ามิมีมูลมาจากไหน ข้าพเจ้าเองก็ได้เคยรู้สึกเช่นนี้มาแล้วแต่ก่อน ๆ จึงได้ตั้งใจที่จะบอกเล่าว่าหาความรู้ในเรื่องนี้ ความพยายามมาแล้วหลายปี ว่าจะหาหนังสือใดที่เท่าที่พอใจ และต่อมาก็ค่อย ๆ อ่านไปดูไปตามแต่จะมีเวลาว่าง มาจนบัดนี้ รู้สึกว่าได้ความรู้พอที่จะขยายให้พวกนักเลงหนังสือด้วยกันฟังบ้างแล้ว ข้าพเจ้าจึงได้แต่งข้อความเหล่านี้รวบรวมพิมพ์เป็นหนังสือขึ้น เรียกว่า “ย่อเกิดแห่งรามเกียรติ์” สำหรับแจกไปพร้อมกันกับหนังสือพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ ซึ่งข้าพเจ้าได้ให้จัดการพิมพ์ขึ้นใหม่ หวังใจว่าผู้ที่ได้รับไปจะได้ใช้เป็นประโยชน์ในทางเปรียบเทียบและสอดทานกับข้อความที่มีอยู่ ไม่เฉพาะแต่ในรามเกียรติ์

พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒ ทั้งจะใช้อ่านเทียบกับฉบับพระราชนิพนธ์
รัชกาลที่ ๑ ซึ่งมีพิมพ์แพร่หลายอยู่แล้วนั้นด้วย.

เรื่องอยู่นั้นชื่อ “ข้อเกิดแห่งรามเกียรติ์” นี้ คงจะเป็น
ของสนกสำหรัยนักเลงหนังสือและโบราณคดีนั้นแลเป็นอาทิ แต่
ข้าพเจ้าหวังใจว่าถึงแม้ผู้อ่านทั่ว ๆ ไปก็จะอ่านสนุกไค้ยัง และ
หวังใจว่าจะเป็นทางบำรุงความรู้นั้นบ้าง ไม่มากนักน้อ ซึ่งถ้า
เป็นไปไค้ดังนั้นแล้ว ข้าพเจ้าก็จะยินดีหาญน้อไม่

อ้างศิลา วันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๔๕๖

สารบัญ

ประวัติพระราม	หน้า ๓
รามายณฉบับสังสกฤต	” ๒
พาลกัณฑ์	” ๓
กุกีถวงศ์	” ๑๔
เรื่องพระคงคามทานทีและพระอุมา	” ๑๕
เรื่องท้าวสีครราชและกำเนิดพระสาคร	” ๑๖
เรื่องกวนน้าอมฤต	” ๒๐
กำเนิดพระมารุต	” ๒๓
ตำนานนครวิศาลา (อุชชยีนี) และพงษาวดารกษัตริ์นครนั้น	” ๒๒
แสดงสาเหตุที่ทำให้วิศวามิตรวิวาทกับพระวสิษฐพรหมณีย์	” ๒๕
ท้าววิศวามิตรจะเอาชนะพระวสิษฐ	” ๒๖
ท้าววิศวามิตรตั้งความพยายามจะเป็นพราหมณ์	” ๒๖
เรื่องท้าวศรีคังกู	” ๒๖
พระวิศวามิตรไปขุขกร	” ๒๘
เรื่องท้าวอัมพริษและพราหมณ์คันทเศป	” ๒๘
พระวิศวามิตรไ้เป็นมุนี	” ๓๐

เรื่องพระวิศวามิตรกับนางเมณฑา	หน้า	๓๐
เรื่องพระวิศวามิตรไต่ไปนมทวดุ้ย	”	๓๐
เรื่องพระวิศวามิตรกับนางรมภา	”	๓๓
พระวิศวามิตรไต่ไปนมทวดุ้ยสมปราธนา	”	๓๓
ตำนานรัตนชนและกำเนิดนางสีดา	”	๓๒
อโยชยากนิษฐ์	”	๔๓
อรัญชะกนิษฐ์	”	๔๖
กนิษกนิษฐ์	”	๕๐
สุนทรกนิษฐ์	”	๕๕
ยทธกนิษฐ์	”	๕๗
อุตตรกนิษฐ์	”	๗๗
ภาคที่ ๑ แสดงกวียอสุรพงษ์	”	๗๗
ภาคที่ ๒ ทศกรรฐ์เยี่ยมพิภพ	”	๗๖
ภาคที่ ๓ การสงครามและความประพฤติพาลของ ทศกรรฐ์	”	๗๗
ภาคที่ ๔ แสดงวานรพงษ์	”	๗๔
ภาคที่ ๕ แสดงสาเหตุที่บรรดาให้ทศกรรฐ์ลักสีดา	”	๗๖
ภาคที่ ๖ ว่าด้วยการส่งกนิษฐ์ที่มาช่วยงานกลียเมือง	”	๗๗
ภาคที่ ๗ เนรเทศนางสีดา	”	๗๗
ภาคที่ ๘ ตำนานเข็ชต์เค็ชต์	”	๓๐๐

ภาคที่ ๘ แสดงพระคุณธรรมแห่งพระราม	หน้า ๑๐๓
ภาคที่ ๑๐ คึกพระศัตรุณ (และนางสีดาประสูติ พระกศพระลบ)	” ๑๐๓
ภาคที่ ๑๑ พระรามลงโทษศัตรุ์ผู้กำเริบทำเทียม พรากมณ (และเรื่องอื่น ๆ)	” ๑๐๗
ภาคที่ ๑๒ พิธีอศิวเมฆของพระราม และรับสีดาคืนนคร	” ๑๑๓
ภาคที่ ๑๓ คึกพระภรต และรักตั้งเมืองให้หลานหลวง	” ๑๒๓
ภาคที่ ๑๔ เนรเทศพระลักษมณ์ และพระลักษมณ์ ไปสวรรค	” ๑๒๓
ภาคที่ ๑๕ พระรามและบริวารขึ้นสวรรค	” ๑๒๔
รามายณฉบับชินค	” ๑๒๗
ปราคา	” ๑๓๖
หนังสือเข้ตเตลคเรื่องพระราม	” ๑๕๓
เรื่องราวของหนุมาน	” ๑๕๕
เรื่องไมราพณ	” ๑๕๗
สรุปความเห็นในเรื่องข้อเกิ	” ๑๕๗
รวมเกียรคฉบับไทย	” ๑๖๐
ลครคักคำบรรพ	” ๑๖๓

บ่อเกิดแห่งรามเกียรติ์

—๑๖๖—

ประวัติพระราม

พระรามเป็นโอรสที่ ๓ แห่งท้าวทศรถ กษัตริย์ศรีวงศ์ผู้ครองนครศรีโยชยา แคว้นโกศล พระราชมณีนามนิยมนว่าพระรามเป็นพระนารายณ์อวตารปางที่ ๘ และได้กำเนิดในไตรภวยุค คือยุคที่ ๒ แห่งโลกนี้ พระมารดาพระรามมีนามว่านางเกาศัลยา (ซึ่งในรามเกียรติ์ของเราเรียกว่า “เกาสรียา”) มีอนุชา ๓ องค์ คือพระภรต โอรสนางไภยณี (ซึ่งในรามเกียรติ์ของเราเรียกว่า “ไภยณี”) พระลักษมณ์และพระศัตรุฆ्नโอรสนางสุมित्रา (ซึ่งในรามเกียรติ์ของเราเรียกว่า “สมทร”) พระรามได้มีเหย้าคือนางสีดา เป็นบุตรท้าวศรีระชวัช ซึ่งมักเรียกว่าท้าวชนก ผู้เป็นกษัตริย์ศรีวงศ์ ครองนครมิลินา แคว้นวิเทห พระรามมีโอรส ๒ องค์ คือพระกุศกับพระลพ พระรามได้ไปปราบท้าวราพณาสูรผู้ครองนครลงกา แล้วกลับมา ทรงราชย์ ในพระนครศรีโยชยา ครั้นเมื่อพระรามจะสิ้นพระชนม์ ได้แบ่งแคว้นโกศลเป็น ๒ ภาค ให้พระกุศโอรสใหญ่ครองโกศล ทั้งนครหลวงชื่ออศุสะสถลหรืออศุสะวดี พระลพครองอศุศตรโกศล ทั้งนครหลวงชื่อศราวาสดี (ส่าวาศดี) หรืออีกนัย ๓ เรียกว่าลพปุระ

๑

ส่วนเรื่องราวของพระราม ที่ไทยเราได้มารวบรวมประพันธ์
ขึ้นเป็นบทกลอนนั้น มีมูลที่มาจากมัธยมประเทศ ก็จะได้กล่าว
ต่อไปนี้

รามายณฉบับสังสฤท

หนังสือที่นับว่าเป็นคัมภีร์สำคัญอันแสดงศัพทวิทยาการของพระ
รามนั้นมีนามปรากฏว่า “รามายณ” ซึ่งปราชญ์นิยมกันว่าเป็น
หนังสือกาพย์ที่เก่าที่สุดในภาษาสังสฤท ผู้รจนาเป็นพรหมฤษี
ผู้มีนามว่า วาสิสठी (ซึ่งในรามเกียรติ์ของเราเรียกเพี้ยนไปว่า
“วิษณุฤค”))

ในหนังสือรามายณเองนั้น ไม่มีข้อความอันใดที่จะแสดง
ให้ปรากฏว่าแต่งขึ้นเมื่อใดแน่ แต่พวกปราชญ์ยุโรปผู้เอาใจใส่
สอบสวนพิจารณาในโบราณคดีและวรรณคดีสันนิษฐานว่าเรื่องราวจะ
ได้ผู้ก่ขึ้นประมาณ ๒๔๐๐ ปีเศษล่วงมาแล้ว หรือราวต้นพุทธกาล
ของเรานั้นเอง แต่ต้องเข้าใจว่าเมื่อรวบรวมขึ้นเป็นรูปนี้ ได้
เป็นเรื่องโบราณอยู่แล้วและได้แสดงกันเป็นตำนานต่อ ๆ กันมาแล้ว
หลายชั่วคนก่อนพุทธกาล ถึงแม้เมื่อได้รจนาเป็นกาพย์ขึ้นแล้ว
ก็ยังคงท่องจำขึ้นใจและสวดกันต่อ ๆ มา จนอีก ๓๐๐ หรือ ๒๐๐ ปี
จึงได้ลงเป็นลายลักษณ์อักษร และใช้เป็นคัมภีร์สำคัญในลัทธิ
ไสยศาสตร์สืบมา หนังสือนี้มีเป็นหลายนิยาย แต่ที่นับว่า
สำคัญมีอยู่ ๒ นิยาย คืออุคครนิยาย ๓ องคนิกาย (คือฉบบั)

เข่งคอล)๑ ออกศรนิกายเป็นหนังสือเก่ากว่า และมีข้อความ
ที่เจือปนน้อยกว่าองคฺนิกาย

หนังสือรามายณนั้น นักปราชญ์กล่าวว่าไม่ใช่ผู้ปากเคี้ยว
คือมีผู้แต่งไว้แต่เรื่องพระรามแท้ ๆ ก่อน แล้วจึงมีผู้อื่นแต่ง
ข้อความอื่น ๆ แซงลงไปเป็นแห่ง ๆ

ตำมรปหนังสือที่เป็นอยู่เดี๋ยวนี้ แบ่งเป็น ๒ กัณท์ กับ
มีเป็นกัณท์แถมอยู่ข้างท้ายอีกกัณท์ ๑ ข้อความในหนังสืออนั้น
กล่าวโดยสังเขปตามลขัยออกศรนิกาย ดังต่อไปนี้

ที่ ๑ - พาลกัณท์ - แปลว่า “กัณท์เท็ก” (“พาล” คือเท็ก
ผู้มีอายุระหว่าง ๑ กับ ๑๖ ปี) เริ่มต้นมีเป็นเท็กอภารัมภกะธา
ว่าพระวาลมีกิมุนีอาราธนาพระนารทมหาฤษี ให้แสดงเรื่อง รามายณ
ให้ฟัง ซึ่งมีสรุปความตามที่จะได้เล่าต่อไปโดยพิศดาร คล้าย ๆ
พระราชพงษาวดารย่อของเรา เมื่อพระนารทเล่าเรื่องรามายณแล้ว
และกลับไปสวรรค์แล้ว จึงกล่าวต่อไปถึงการที่พระวาลมีกัณท์แต่ง
รามายณ อธิบายว่าที่ไซณท์ไค้ลกันนี้เพราะลงไปฝั่งน้ำคมสว
ใกล้แม่พระคงคา พระเอนพบนกกาเวียนคู้ ๑ ซึ่งมีพรานไค้
ยิงตัวผู้ค้ายลงแล้ว นางนกร้องโศกครวญ พระวาลมีกัณท์
ความสังเวชจึงแสดงความสังเวชนั้นออกมาเป็นวาท แล้วจึงนึก
ว่าถ้อยคำที่ ไค้กล่าวออกมานั้นก็เป็นคนฉันทใหม่แปลกกว่าฉันท
อื่น ๆ ซึ่งอาจจะใช้สำหรับขับร้องไค้ และโศกเทศที่ฉันทนั้นไค้
ยังเกิดขึ้นเพื่อความเศร้าใจ (โศก) จึงให้นามว่า “ไค้ลก”

พระภรทวาซผู้เป็นศิษย์พระวาลมิกินันท์เห็นชอบด้วย พอพระวาลมิกัดลับขลุ่ยฆ้องมาดั่งอาศรม พระพรตมาผู้เป็นปรพราหมณ์และอาทิกะวี (คืออทิวที่ ๑) จึงลงมาทวิตสั่งให้พระวาลมิกิจรนาเรื่องรามายณชั้น โดยใช้นันท์โคศลกันนั้น แล้วพระวาลมิกก็เข้าฉานสมาธิ เล็งเห็นเรื่องพระรามายณแต่ต้นจนปลาย (เล่าเรื่องย่อซ้ำอีกในที่นี้) ครั้นเมื่อเสด็จกลับลงมาแล้ว พระวาลมิกจึงได้รจนาพระรามายณแต่ต้นจนจบ รวมเป็นฉันท ๒๔๐๐๐ โคศล [โคศลโคศลกัน เหมือนฉันทอนมุฏ ๓ ๔ บาท บาทละ ๘ พยางค์ หรือเขียนเป็น ๒ บาท บาทละ ๑๖ พยางค์ก็ได้ ส่วนครุฑเป็น อย่างนี้ ๐๐๐๐๐๐๐๐ ๐๐๐๐๐๐-๐๐ พยางค์ที่ ๖ ที่ ๘ มักเป็นครุ แต่ถ้าจะใช้เป็นลศกก็ได้ และถ้าจะเปลี่ยนเป็นลศกต้องเป็นไปด้วยกัน] ฉันทเหล่านี้ จักเข้าเป็นวรรคได้ ๕๐๐ วรรค รวมเป็นกัณฑ์ได้ ๖ กัณฑ์ กัณฑ์มีกัณฑ์แถมอีกกัณฑ์ ๑ เมื่อพระวาลมิกิจรนาสำเร็จแล้ว นี้ก็อยู่ว่าจะได้ ใครเป็นผู้สวดแสดงให้ปรากฏแก่โลก ขณะนั้นพะเ็นพระกุมารทั้ง ๒ อันมีนามว่าพระกศและพระลพ แแต่องค์เป็นลพพราหมณ์มาหา พระวาลมิกจึงสอนให้กุมารทั้ง ๒ นั้นท่องพระรามายณจำได้ และสวดเข้าทำนองได้ โดยถูกต้อง เข้าเสียงกับคนตรีได้ค้แล้ว จึงให้กุมารทั้ง ๒ ไปเที่ยวสวดในที่ชุมนุมพราหมณ์ทุก ๆ แห่งไป จนเข้าไปถึงกรุงศรีหรือโยชยา จึงได้ ไปสวดถวายพระรามทรงฟังเป็นที่สุก

[ตั้งแต่ต้นมาจนถึงตอนนี้ ผู้ชำนาญในวรรณคดีเห็นว่า จะ
เป็นของใหม่ ซึ่งแต่งเพิ่มเติมขึ้น ส่วนฉบับเดิมน่าจะเริ่มเมื่อ
รัชเรื่องราวกล่าวด้วยพระรามที่เคียว คือตั้งแต่วรรคที่ ๑ ถึงที่ ๕
เป็นของเดิมใหม่ ของเก่าคงเริ่มที่วรรคซึ่งเป็นที่ ๕ ยี่สิบ]

รัชเรื่องพระรามायณะ เริ่มว่า ยังมีพระมหานครอิน ๑ ซึ่ง
เรียกว่าอโยธยา ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำสรย ในแคว้นโกศล
[ในที่นี้ข้าพเจ้าขอกล่าวไว้ก่อนว่า ในรามเกียรติ์ฉบับไทยเรา
ใช้เรียกนามนครศรีอโยธยานี้ว่า “ทวารวดี” ซึ่งเกิดจาก
ความเข้าใจผิดว่าเป็นเมืองเดียวกัน แต่จริงทวารวดีเป็นนคร
หลวงของท้าวบรมจักรกฤษณ์ และอยู่ในแคว้นคชชระราชบุรีเช่น
คนละเมืองกับอโยธยา] พระนครนี้บริบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติแสน
สุงการ พระมนุโรวัดวิศวะ ผู้เป็นโอรสพระศรียาทิศย์ ได้
สร้างขึ้นไว้เป็นที่สถิตย์แห่งกษัตริย์ศรีวงศ มีท้าวอักษวาก ผู้
เป็นปฐมราชาในศรีวงศ เป็นอาทิ พระนครนี้กว้าง ๑๐ โยชน์
ยาว ๑๒ โยชน์ เป็นที่สถิตย์แห่งท้าวทศรดและกษัตริย์มหารถนัย
ด้วยพัน (มหารถคือนักรบที่สามารถต่อสู้ศัตรูได้หมื่นคน) ท้าว
ทศรดเองเป็นกษัตริย์อัครด (สู้มหารถได้หมื่น ๑) มีอำมาตย์
มนตรีผู้ปรึกษาลาครอชู้ในสรรพกิจน้อยใหญ่ ทั้งมีมหาฤณีและ
ชนทั้ง ๔ ตระกูล [ในรามเกียรติ์เราว่า “ชนสี่ทวีป” ซึ่ง
เป็นความเข้าใจผิดโดยแท้]

แต่มีข้อบกพร่องสำคัญอัน ๓ คือท้าวทศรถหามัโอรสเพื่อ
 สืบสันตติวงศ์ไม่ ท้าวทศรถก็ควรจะใคร่ทำพิธีอัฐวเมธ (บูชาอัฐ
 ด้วยม้า) เพื่อขอลูก จึงตรัสให้เชิญพระวไลยธูมนี (ผู้เป็น
 ปู่โรหิต) พระวามเทพมณี (ผู้ช่วยปู่โรหิต) กับพระสยัธูมนี
 พระชวาลมณี พระภาคยปมณี และฤๅษีพรหมณออน ๆ มา
 ทรงหาฤาเห็นชอบพร้อมกันแล้ว จึงให้เตรียมการพิธีอัฐวเมธ
 ตรี มั่งงเห็นอแห่งแม่น้ำสรว

[ขอให้ผู้อ่านสังเกตว่า เรื่องรามายณมีได้เริ่มด้วยศิรัณย์
 ม้วนแผ่นดิน และมีได้แสดงสรีรพงษ์ อสิรพงษ์ และวานร
 พงษ์ในคนเรื่องนเลย ซึ่งก็จบเรื่องตงพิชขอลูก ซึ่งเราเรียกว่า
 กวนเข้าที่พอนันทีเดีว ส่วนเรื่องศิรัณย์ม้วนแผ่นดินนั้น เช่น
 ปาง ๓ ต่างหากของพระนารายณ์ ไม่เกี่ยวแก่พระราม ส่วน
 ข้อความแสดงก้าเหินค่าง ๆ นั้น โดยมากอยู่ในยุคครกัณท์
 ซึ่งเป็นกัณท์แถม และที่ซอกแซกอยู่ในกัณท์ที่ ๓ นี้เองก็มี
 ของเต็มมักเป็นเรื่องที่ฤๅษีเล่าให้ใคร ๆ ฟัง แต่รวมเกียรติของ
 เราขึ้นมาแต่งเป็นขทลคร จึงต้องเอามาเล่าด้วยไว้ในบันทึกนี้ เพื่อ
 ให้ล้าคัยตรงคามสมัยแห่งเรื่องราวที่ได้เขียนไป ข้าพเจ้าต้องแซก
 คำชี้แจงไว้ยคยาวเช่นนี้ เพื่อจะบอกกล่าวให้ผู้อ่านรู้ตัวไว้ว่า ถ้า
 แม้พิชข้อความอัน ๓ อันใดซึ่งอยู่ไม่ตรงที่คัยในหนังสือรามเกียรติ์
 ฤๅษีไทยเราแล้ว อย่าผณและอย่าได้นึกปลากใจเลย เพราะ
 หนังสือรามายณสังสฤๅณนี้ เขามีได้แต่งไว้สำหรับเล่นลครเลย

เขาแต่งไว้ให้สวด คล้ายมหากาพย์ของเรา เมื่อไทยเราเอามา
แต่ง ตั้งใจแต่งเป็นบทละคร จึงต้องจัดลำดับความเสียใหม่
ให้เหมาะแก่การเล่นละคร คือในการเล่นละครจะให้ใครมานั่งเล่า
เรื่องอะไรอยู่นาน ๆ คนดูก็จะเบื่อ เมื่อมีเรื่องราวอะไรก็ทำให้
ไปดีกว่า เมื่อจะต้องรำเช่นนั้นแล้ว ก็ต้องจัดลำดับเอาเข้าให้
ถูกสมัยอยู่เอง เช่นค่างว่าจะเล่นเรื่องพระรามยกศร เมื่อถึง
ตอนยกศร จึงค่อยย้อนกลับไปเล่นเรื่องกำเหนิดของศรนั้น
ก็คงจะทำให้คนดูงงงง เพราะฉะนั้น ถ้าหากว่าจะเล่นเรื่อง
กำเหนิดของศร ก็ต้องเล่นเสียก่อน แล้วจึงรีบมาถึงพระราม
ไปยกศรนั้นต่อไป (ถึงนี้คนที่ฟังจะไม่งงง]

ฝ่ายสุมนัศระเส็นนายสารดี (ซึ่งในรามเกียรติ์ของเราเขียน
ว่า “สุมนัน”) ได้ทราบข่าวทรงพระปรารภจะทำพิธีอัฐเมษ
จึงทูลท้าวทศรถถึงเรื่องพระฤษยะสดุงค์ (หรือเรียกตามภาษา
มคธว่า “อิสิสิงค์”) บุตรพระพิภพทกมุนี ทลานพระ
กัศยปมุนี พระฤษยะสดุงค์กำเหนิดในป่า และเคียบใหญ่ขึ้น
ในป่า ไม่เคยพบมนุษย์เลย พระมุนีองค์นั้นเข้าฉานป่าเพื่อ
ตะบะเป็นนิตย์ จนในแคว้นองคราชภูร้นั้นแห้งแล้ง ท้าวโลม
บาทผู้ครององคราชภูร (ซึ่งของเราเรียกว่า “ท้าวโรมพัต”
เหลวจริง ๆ) จึงเสด็จออกไปยังป่าที่อาไศรยแห่งพระฤษยะสดุงค์
ให้จัดแต่งพลัษพลานวิจิตร เป็นที่สถิตย์แห่งนางศานตาผู้เป็น
ราชธิดา (ซึ่งของเราเรียกว่านางอรุณวดี) แล้วจัดให้นางนคร

โสเภณีไปล่อพระฤๅษีมายังพลับพลา ท้าวโลมฆาทก็ต้อนรับโดย
 เคารพ และยกนางศานตาให้เป็นชายา แล้วเชิญเข้าไปใน
 วัง ฝนที่แล้งก็ตกมาก สมความปรารถนาแห่งท้าวโลมฆาท
 [เรื่องนี้ในรามเกียรติ์ของเราก็มี แต่เราเรียกฤๅษีหน้าเอนั้นว่า
 “กะลัญโกฎิ” ส่วนพระอิศิสังค์เราเกณฑ์ให้เป็นพ่อ ที่แท้
 ฤๅษยะสฤงค์ หรืออิศิสังค์นั่นเอง คือท่านมันหน้าเอนเอง] ครั้น
 เมื่อเล่าเรื่องจบแล้ว สุนันตร์จึงทูลทูลต่อไปถึงคำทำนายของพระ
 สันตักมารพรหมยศซึ่งกล่าวไว้ว่า เมื่อใดที่วทศรุดปรารถนา
 จะทำพิธีขอขมาเพื่อขอลูก จะเชิญพระฤๅษยะสฤงค์ไปช่วยทำ
 พิธีก็จะสมปรารถนา ท้าวทศรุดได้ทรงฟังดังนั้นก็พระไทย
 จึงเสด็จไปหาท้าวโลมฆาท ขออนุญาตให้พระฤๅษยะสฤงค์ไป
 ช่วยทำพิธีขอลูก ท้าวโลมฆาทก็ยินยอมอนุญาตตามพระสหาย
 ปรารถนา ท้าวทศรุดจึงเชิญพระฤๅษยะสฤงค์กับนางศานตาไปยัง
 กรุงศรีอยุธยา

ก่อนไปจึงกล่าวถึงการทำพิธีขอขมาของท้าวทศรุด ซึ่งมี
 ฤๅษีครันครไถลไถ่มาช่วยเป็นอันมาก มีอาทิคือท้าวชนกสุริยวงศ์
 ผู้ครองนครมิถิลา แคว้นวิเทห ๑ พระเจ้านครพาราณสี แคว้น
 กาสี ๑ ท้าวอัศวัยที ผู้ครองแคว้นชนบท ๑ ท้าวโลมฆาท
 ผู้ครององคราชภูร์ ๑ พระเจ้ามคธราชภูร์ ๑ ทั้งพญาผู้ครอง
 ชนบทในบูรพเทศ สีนุเทศ ไสวริเทศ สุราชภูร์ และทักษิณ
 เทศ พระวสิษฐีและพระฤๅษยะสฤงค์ช่วยกันดูแลการพิธี ปล่อยให้

ม้าอุปการไปในที่ต่าง ๆ จนบรรจบครบรอบยี่ ๑ ม้ากลับมาแล้ว
 จึงนำผู้ชายยี่ และมีพลักรรรมใหญ่ ในที่สุดพระฤษยะสฤงศ์
 จึงตั้งพิธีพลักรรรมอัญเชิญบรรดาเทวดา คนธรรพ ลีทขาวิชาธร
 มายั้งที่สโมสรประชุม และพระฤษยะสฤงศ์ประกาศขอลูกให้ทั่ว
 ทศรถ บรรดาเทวดาและลีทขาวิชาธรจึงพร้อมกันทูลพระพรทมนว่
 ถึงสมัยกาลอันควรแล้วที่จะทรงสังหารทศกรรฐ ผู้มีความกำเริบ
 เทียบรวกวนฤษัษัพรทมนต์มากนัก พระพรทมตรัสตอบว่า พระ
 องค์ได้ประทานพรแก่ทศกรรฐว่ ไม่ได้ทำด้วยมือคนธรรพ
 หรือยักษ์ หรือรากลษส แต่ทศกรรฐถูกลกมณษัจึงมิได้ข้อไว้
 ใหรือคจากมือมณษั ขณะนั้นพระเอินพระนารายณ์เสด็จมายั้งที่ชุมนุม
 พระพรทมาจึงอัญเชิญให้อัศวทกรเป็นมณษัเพื่อสังหารทศกรรฐ ขอ
 ให้ทรงกำหนดึกเป็นโอรสทั่วทศรถ พระนารายณ์ก็ทรงยอมรับ
 คำเชิญ จึงมีอณษัคน ๑ มีสัถกายค้ำรูปว่างล้ำสัน แต่งสัแดง
 หน้าแดง ตัวเต็มไปค้วชนคด้วยวาชสัษั มีเครวและผมอั้งนวม
 แต่งเครื่องทพิพอาภรณ์พร้อม ถือโถทองฝวเงินขรรุทพิพปายาส
 ผุคชนมาจากกองไฟกลางมณชลพิษั แสดงคนว่เป็นทศพระ
 ฤษชะบคี่ นำปายาสสัคัญันมาเพื่อให้พระมเทษัเสวย คงจะ
 ใคั โอรสสมปรวณว ท้าวทศรถรับโดยปายาสชันเจยเห็นอพระเคียร
 เทวทุคก็อันครชานไป ท้าวทศรถจึงเสด็จเข้าสู่วังใน แบ่ง
 ปายาสเป็น ๔ ส่วน ประทานให้นางเกาศัลยว กับนางโกเกยั

องค์ละส่วน แต่นางสมิทราได้ ๒ ส่วน ต่างก็ทรงครวรสน
 ษราดนา

[ในตอนนั้นในรามเกียรติ์ของเรามีเรื่องเล่าว่า นางกานาสูร
 มาโดยเขาพยายามไปไต่กิ่งก้อ้น ไปให้นางมณฑาทิเกศ จึงเกิด
 นางสีดา แต่ในฉบับสังสฤตไม่มีเลย การที่มีเรื่องเพิ่มขึ้น
 เช่นนี้ จะได้มาจากแห่งใดข้าพเจ้ายังไม่มีความค้นสอบสวน
 แต่บางทีจะได้จากพวกหนังสือปุราณะฉบับไทยฉบับ ๑ ก็เป็นได้]

ฝ่ายเทพเทพรายว่า พระนารายณ์จะเสด็จ อวตาร ลงไป มนุษ
 โลก ก็ยินดีทั่วกัน นึกกันแย่งภาคของคน ๆ ไปให้กำเหนิด
 เป็นบริวาร พระพรหมาตรัสว่าพระองค์เองได้สร้างชมพูพานผู้เป็น
 ราชาแห่งหมีแล้ว คือโคตีหาว ชมพูพานก็ออกมาจากพระโอษฐ์
 [ตามเรื่องรามเกียรติ์ของเราว่า พระอิศวรสร้างชมพูพานจากพระ
 เมโท แต่แท้จริงผู้ที่มีกำเนิดเช่นนี้คือท้าวฤทธราช ซึ่งเป็น
 พ่อเลี้ยงพาลีและสุกรีพ ทั้งมีชื่อความปรากฏอยู่ในอุคตรกัณฑ์
 พระเป็นเจ้าผู้สร้างทั้งชมพูพานและท้าวฤทธราชคือพระพรหมา ซึ่ง
 ข้าพเจ้าน่าจะมาเข้าใจผิดไปว่าพระอิศวร เพราะพระพรหมานั้นมี
 นามเรียกว่า “ปรเมษฐ์” อันมีสำเนียงคล้าย “ปรเมศวร์”
 ซึ่งเป็นนามเรียกพระอิศวร] พระพรหมาตรัสให้เทวดาอื่น ๆ แย่ง
 ภาคสร้างวานรเป็นบริวารพระรามาวตารบ้าง เทวดาก็ทำตามพระ
 บัญชา คือพระอินทร์สร้างพาลี พระอาทิตย์สร้างสุกรีพ พระ
 พายสร้างหนุมาน (สามตัวนี้ทรงกัน) พระอิศวรกรมสร้างนล

(ซึ่งเราเรียก “นิลพัทท์” และว่าเป็นลูกพระกาฬ) พระเพลิง
สร้างนิต (ซึ่งเราเรียก “นิลนันท”) นอกนั้นก็มักกล่าวแต่
ว่า พระพุกหทัยก็สร้างทาระ (ของเราว่าสร้าง “มาลุนท
เกสร”) ท้าวกวเวร (หรือพระไพศพนธ์) สร้างคันทมาทน์
(ซึ่งข้าพเจ้ายังไม่แน่ใจว่าเราเรียกอะไร) พระพิรุณสร้างสุเขน
(ซึ่งตามลำเนียงน่าจะเป็น “สุรเสน” แต่ของเราว่าสุรเสน
พระพุกสร้าง) พระปรรชัญญ์สร้างสรรพระ พระอัศวิน เทวคา
แฝดสร้างเมณฑกะกับทวิวิท (สามตัวหลังนี้ ยังเทียบไม่ถูก)

“ครั้นถึงวัน ๓๒ ปุณรวสันถษัตร พระอาทิตย์สถิตย์ราชิ
เมษ พระจันทร์อยู่มัจกร พระเสาร์อยู่คูล พระพุกหทัยอยู่
กรกฎ พระศุกรอยู่มีน และเมื่อพระพุกหทัยขึ้นสู่วาษกรกฎ
พร้อมด้วยพระจันทร์” นางเกาศิลยาประสูตรพระราม นาง
ไถเกียบประสูตรพระภรตในยามขุขยานักษัตร พระอาทิตย์อยู่
ราชมีน นางสุมิตราประสูตรพระลักษมณ์กับพระศัตรุมน์ เมื่อ
พระอาทิตย์อยู่ราชกรกฎ อัสเสนานักษัตร

[นามพระกุมารทั้ง ๔ นี้ ของเราเขียนถูกแต่พระรามองค์
เดียว นอกนั้นคลาดเคลื่อนหมด คือพระภรตเขียนว่า “พรต”
พระลักษมณ์เขียนว่า “ลักษณ” พระศัตรุมน์เขียนว่า “สัทรุค”
ที่เขียนคลาดเคลื่อนไปเช่นนั้น ข้าพเจ้าจะขอเถาว่า พระภรตนั้น
คงไต่ขึ้นพราหมณ์เขาเรียกว่า “ภรต” ก็เขียนว่า “ภรค”
ทั้งนี้ถูกแล้ว แต่ภายหลังคงมาอ่านกันผิดเป็น “ภวัต” อย่าง

“ครุฑ” อ่านเป็น “ครุฑ” ไปฉนั้น ครั้นเมื่ออ่านผิดเป็น “กรุฑ” ไปแล้วเช่นนั้น นักเลงหนังสือชั้นหลังเห็นว่า “กรุฑ” แผลงไม่ออก จึงแก้เป็น “พรุฑ” ใต้แผลงออก พระลักษมณ์นั้น คลาดเคลื่อนไปนึกเกี่ยวแต่ตกตัว “ม” ไม่สู้จะน่าทึ่งเทียบย่าน ไท ส่วนพระศัตรุมนี่ก็กลายเป็น สัทรุฑไปฉนั้น ในชั้นแรก คงผิดเพียงเขียน “ฌ” เป็น “ค” ไป ภายหลัง “น” การันต์เสียแล้วไม่อ่านก็ตกหายไป คงเหลือแต่ “สัทรุฑ” ต่อมาผู้คัดสรรว่าวเขียน “ค” เป็น “ค” ไปอีกชั้น ๑ จึงเอะ เทอะมาก ชื่อในรามเกียรติ์เขียนคลาดเคลื่อนไปเพราะไทยเรา อ่านตัวอักษรสำเนียงโกลั้ๆ กันฉนั้นมาก แล้วเหลือที่ผู้คัดอีกชั้น ๑ ซึ่งไม่เข้าใจคำแปลเสียแล้ว เขียนพุ่งไปตามใจหรือตามที่ตัวได้ ยินผิด ข้าพเจ้าอธิบายไว้ยืดยาวในที่นี้พอให้แลเห็นตัวอย่าง และไหน ๆ ก็อธิบายแล้วขออนุญาตอธิบายเลยไปอีกถึงนามพญา ยักษ์ตน ๑ ซึ่งเป็นตัวสำคัญ คือที่เราเรียกว่า “พิเภก” แต่จริงของเขาชื่อ “พิเภษณ” แต่เรามากรันต์ “ณ” เสียแล้ว คงออกสำเนียงแต่ว่า “พิเภก” ฉนั้นก่อน ส่วนที่เลกกลายเป็น “พิเภก” ไปฉนั้น ก็ลงเค้าที่เรียกข้างเผือกว่า “พระสะเทวก” นั้นเอง]

อยู่มาเมื่อพระรามมีพระชนม์ได้ ๑๖ ปี พระวิศวามิตรนั้น (ซึ่งเรียกในรามเกียรติ์ของเราว่า “สวามิตร”) ได้เข้าไปเฝ้า ท้าวทศรถ ร้องทุกข์ว่าไม่เป็นอันบำเพ็ญพรต เพราะมีพวก

ปรากฏสมาธิแก่มาริ (ซึ่งเราเรียกว่า “มาริ”) และสุพาทุ
 (ซึ่งเราเขียนว่า “สวาห”) เช่นผู้นำมา ขอพระรามไปช่วยปราบ
 อสูรคัวย ท้าวทศรถไม่เต็มใจให้พระรามไป แต่เสียบอ้อนวอน
 มิได้ จึงต้องยอมให้พระรามกับพระลักษมณ์ไปกับพระวิศวามิตร
 พ้อออกไปถึงป่า พระวิศวามิตรชี้ให้พระรามดูเมืองร้าง
 ๒ แห่ง อธิบายว่าเดิมก็เป็นที่มั่งคั่ง แต่นางยักษ์ชื่อคารกา
 (คือนางกานาสูรของเรา) ไล่กินชาวเมืองเสียหมด แล้วจึง
 เล่าเรื่องที่น่างการกาประพฤตชั่วร้าย ๆ ให้พระรามฟัง ใจความว่า
 นางเป็นลูกยักษ์ชื่อสฤต เป็นมเหสีพญายักษ์ชื่อสุนทาสูร มีลูก
 ชื่อมาริกับสุพาทุ เมื่อท้าวสุนทาสูรตายแล้ว นางคารกาแก้มาริ
 ไปรบกวนพระอศิตตยมนุ พระมนุสาชานางให้เป็นกาเพราะชอบ
 กินเนื้อคน และสาชามาริให้เป็นรากษส (ซึ่งเป็นอสูรชั้นเลว
 กว่ายักษ์) ในที่สุดพระวิศวามิตรจึงขูพระรามให้สังหารนางคารกา
 พระรามก็ไปสังหารตายในกลางป่า พระวิศวามิตรมีความยินดี
 จึงให้อาวุธสำคัญต่าง ๆ เช่นข่าเหล็ก และสอนมนตร์ต่าง ๆ สำหรับ
 ใช้ในงานสงคราม

ครั้นใกล้จะถึงอาศรม พระรามจึงถามว่า ที่นั้นเดิมใครอยู่
 พระวิศวามิตรว่า เดิมเป็นที่สถิตย์แห่งพระนารายณ์รามาวตาร
 ผู้ชำระท้าวพลโตคัวยอย่างสามชุก จึงเป็นที่ควรสถิตย์พระนารายณ์
 รามาวตาร

เมื่อไปอยู่ที่ใดไม่ช้า มารัจกับสุพาทูกก็ยกทัพไปเพื่อแก้แค้น
แทนมารดา พระรามแสดงศรมาณะวาสตร์ไปต้องมารัจกระเด็น
ไปร้อยโยชน์ ตกกลางมหาสมุทรสลายไป แล้วแสดงศรอาค
เนยาศตร์ (อัคนีวาต?) ไปฆ่าสุพาทู และแสดงศรพาอะพาสตร์
(ประลัยวาต?) ไปสังหารไพร่พลรากษส

ต่อมาเมื่อข่าวว่า ท้าวชนกผู้ครองนครมิลิตาจะมิงงานใหญ่ พระ
วิศวามิตรจึงชวนให้พระรามและพระลักษมณ์ไปเพื่อคุ้มกันชนู ซึ่ง
ทวยเทพได้ให้แก้ท้าวเทวราต (ผู้ครองมิลิตาในอดีตกาลก่อน
ท้าวชนก) จนไม่มีใครก่ได้ พระรามเต็มใจจะไปด้วยแล้ว
พระวิศวามิตรก็พาพระรามและพระลักษมณ์ออกเดินจากอาศรมไป

ในระหว่างที่เดินทางไปในนี้ เมื่อถึงตำบลสำคัญ พระราม
ก็ถามพระวิศวามิตร และพระมนีก็เล่าเรื่องให้ฟัง เรื่องที่แสดง
โดยมากเป็นเรื่องเนื่องด้วยสกุลวงศ์ของคนสำคัญต่างๆ ซึ่งแท้
จริงไม่เกี่ยวแก่การดำเนินเรื่องรามายณะ เพราะฉะนั้นในที่นี้จะกล่าว
ถึงเพียงหัวข้อก็เป็นการเพียงพอแล้ว

[ก] กฤติถวศ์ (เล่าเมื่อถึงฝั่งน้ำโสม)

๑. กำเนิดพระกศพรหมบุตร
๒. พระกศมีมเหษชื่อนางไวทรรณี มีโอรสชื่อกุศคามพะ ๓
กศนาภ ๓ อสุรตรีช ๓ วสุ ๓
๓. พระกศคามพะสร้างนครโกศัมพี พระกศนาภสร้าง
นครหลวงแคว้นมโหทัย (ซึ่งภายหลังไค้ नामว่า “กานยกุพช”))

พระอสุรคราชสร้างนครธรรมารัตน์ พระวสุสร้างนครคีรีพรช หรือ
อีกนัย ๑ เรียกว่าวสุเมที (ในมคธราชฎี)

๔. เล่าเรื่องชิตาทังร้อยแห่งพระกุกุณาก ซึ่งพระพายพบ
แล้วเป็นที่พอใจจะชักชวนเสพเมถุน นางไม่ยอม พระพาย
สาบให้กลายเป็นนางค่อม (“กัณยากุพชา”) นครหลวงของ
พระกุกุณากจึงเลยไค้ नामว่า “กานยกุพช” (อังกฤษเรียกว่า
“Kanauj”) นางที่ร้อยนั้น ในที่สุดพระมหิตายกให้ท้าวพรหม
ทัตตราชาผู้ครองนครกามบีลย์ ท้าวพรหมทัตเป็นมานัสบุตร (เกิด
แต่แม่โน) แห่งพระจุลพิพรหมณีย์ ซึ่งเป็นผู้มีคุณธรรมมาก
พอรับนางที่ร้อยไปแล้ว และต้องตัวนางนั้น ๆ ก็กลับมีรูปโฉม
ก็คังเก่า

๕. กำเนิดพระคาคี ลูกพระกุกุณากราชณีย์

๖. กำเนิดพระวิศวามิตร ลูกพระคาคี และนาง
สัตยวดี ชิตาพระคาคี ซึ่งได้พระฤๅจเป็นภักศา เมื่อภักศา
ถึงมรณภาพนางตามไปสววรรค์กลายเป็นแม่น้ำ

[๗] เรื่องพระคงคามหานทีและพระอุมา (เล่าเมื่อถึงฝั่ง

พระคงคา)

๑. กำเนิดแม่พระคงคา คือเป็นชิตาพระหิมพานกับนาง
เมนา และพระอุมาก็เป็นชิตาพระหิมพานและนางเมนานั้นเหมือนกัน

๒. ทวยเทพขอพระคงคา เพื่อยำรุงโลก ฝ่ายพระ
อุมานั้น พระหิมพานยกให้เป็นมเหสีพระอิศวร

๓. กำเนิดพระชนกทกมาร อีกนัย ๑ เรียกว่าพระกรรทิก
 เกษะ (เพราะนางถูกตีจากทั้ง ๖ เป็นแม่นม) ซึ่งเป็นเทพเสนาบดี
 ปรายท้าวศรีพระ (ที่เราเรียก “ศรีบุรุษ”)

[ค] เรื่องท้าวสัครราชและกำเนิดพระสาคร (เล่าต่อ
 จากเรื่องก่อนนี้)

๑. ท้าวสัครราชเป็นกษัตริย์ศรีวงศ์ ครองนครศรีโยชยา
 (ก่อนพระรามขึ้นไปหลายชั่วคน) มีมเหสีชื่อกะคินี่ นางชาว
 วิทวรรณาง ๑ อีกนาง ๑ ชื่อนางสมศักดิ์ ลูกพระอิริชฎเนมี้ และ
 ภคินีพญาครุฑ แต่ไม่มีโอรส ท้าวสัครจึงไปบำเพ็ญตะบะ
 อยู่ในสำนักพระภคุมุณีประชาชนดี พระภคุมุณีมีความเมตตาจึงให้
 พรว่า ให้มีเหยือก ๑ มีโอรสองค์เดียว แต่กุมารนั้นให้เป็นผู้
 ผู้ดำรงวงศ์กุล ส่วนอีกองค์ ๑ นั้นจะให้มีโอรสหกหมื่น แล้ว
 แต่นางโคจรเลือกอย่างไร นางกะคินี่เลือกมีโอรสองค์เดียว แต่
 ให้เป็นผู้ใดดำรงวงศ์กุล นางสมศักดิ์ขอมีโอรสหกหมื่นองค์

๒. กำเนิดโอรสและนาคาท้าวสัคร คือนางกะคินี่มีโอรส
 องค์ ๑ ชื่อนามัญชะ นางสมศักดิ์ทรงครรภ์จนครบกำหนดแล้ว
 ประสูติเป็นน้ำเต้า ซึ่งเก็บไว้หนึ่งวันจึงแตกออก และมีกุมาร
 ออกจากนั้นหกหมื่น ซึ่งต้องใส่ผอบเข้าน้ำมันเนยไว้จนโต ฝ่าย
 พระอสมัญชะนั้น ประพาศิเกะระ พระบิดาค้องนเรทศจาก
 พระนคร แต่ก่อนที่จะถูกนเรทศนั้น พระอสมัญชะได้มีโอรส

องค์ ๓ แล้ว ชื่อพระอังศุमान ซึ่งตั้งอยู่ในศิลาในธรรม พระ
โอบกาจึงตั้งเป็นเขาวราช

๓. พืชอัสควเมฆของท้าวสัคร— ท้าวสัครตั้งพืชอัสควเมฆที่
หว่างเขาหิมพานและเขาวินชัย พระอินทร์จำแลงเป็นวราภษสมาลิก
มาสำคัญไป ท้าวสัครจึงใช้ให้ โอรสหกหมื่นไปเที่ยวค้นหามา
คืนมาให้จึงได้ กุมารหกหมื่นก็เที่ยวหามา ชุกพันแผ่นดินไปกว่า
หกหมื่นโยชน์ และลี้กลงไปทุกที่ เทวคาและสัตว์ทั้งหลาย
พากันกลัว ไปทูลฟ้องพระพรหมา พระพรหมาครัสให้ไปเฝ้า
พระนารายณ์ทูลวอนให้ช่วย ฝ่ายกุมารหกหมื่นค้นหามาไม่พบ
กลับไปทูลพระวิศา ๆ ก็สั่งให้ ไปหาให้จึงได้ กุมารหกหมื่น
ก็ชุกคืนไปอีก ในที่สุดจึงไปพบพระนารายณ์ ซึ่งอวตารเป็นพระ
ภยิล กับแลเห็นม้าอยู่ใกล้ ๆ กุมารหกหมื่นก็ถือเครื่องมือ
ตรงเข้าไปจะประหาร แต่พระภยิลแปลงอิทธิฤทธิ์เป็นไฟไหม้
กุมารตายหมดทั้งหกหมื่น ท้าวสัครเห็นโอรสหายไปนาน จึง
ใช้ให้พระอังศุमानไปตามหา จนพบอังคารของอากาศอยู่ จะ
หาน้ำรดก็ไม่มี จึงเที่ยวไป จนพบพญาครฑ พญาครฑ
ปล่อยพระอังศุमानและอธิบายว่าอากาศทั้งหกหมื่นนั้น ได้ตายด้วย
ฤทธิ์พระภยิล จะรดค้ำ้วยน้ำสามัญไม่ควร ควรใช้น้ำพระคงคา
จึงจะล้างบาปหมดได้ ไปสู่สวรรค์ พระอังศุमानจึงนำม้ากลับไป
ถวายท้าวสัครและทูลความตามที่พญาสุบรรณได้กล่าวมา แต่
ท้าวสัครไม่แลเห็นทางที่จะให้น้ำพระคงคามายังอังคารแห่งโอรสทั้ง

หกหมื่นนั้นได้ (ในเวลานั้นพระคงคามีอยู่แต่ในสวรรค์ยังมีใคร
ลงมาสู่โลกมนุษย์)

๔. การเชิญพระคงคาลงมาจากสวรรค์— เมื่อท้าวสัคร
ล่วงลับไปแล้ว ท้าวอังศุमानชนทวงราชย์ จนพระทิลีปผู้เป็น
โอรสเจริญวัยพอควรแล้ว ท้าวอังศุमानจึงเวนราชสมบัติให้ท้าว
ทิลีปครองต่อไป ท้าวอังศุमानออกทรงผนวชบำเพ็ญตะบะเพื่อ
เชิญพระคงคาลงมาจากสวรรค์ แต่ก็ไม่สำเร็จจนสิ้นพระชนม์
ท้าวทิลีปจึงเวนราชสมบัติให้ท้าวภักดีผู้เป็นโอรสอีกต่อ ๓ แล้ว
ไปทรงผนวชบำเพ็ญเชิญต่อไปจนสิ้นพระชนม์ ท้าวภักดีไม่มี
โอรส จึงมอบพระนครให้อำมาตย์มนตรีรักษาไว้ แล้วไป
บำเพ็ญเชิญพระคงคาต่อไป จนพระพรหมาทรงพระเมตตาจึง
เสด็จลงมาตรัสว่า จะขอพรอย่างไรจะประทานให้ทุกอย่าง ท้าว
ภักดีรทราษณ์จึงทูลขอ ให้พระคงคาลงมาล้างอังคาร พระศาครกุมาร
ทั้งหกหมื่น และขอโอรสด้วย พระพรหมาก็โปรดประทานพร
ตามปรารถนา แต่ตรัสเตือนว่า ต้องทูลวานพระอิศวรช่วยรับ
พระคงคาไว้เมื่อจะลงมาจากสวรรค์ เพราะถ้ามิฉะนั้นโลกจะพินาศ
ล้มจมหมด

๕. พระคงคาลงมายังมนุษย์โลก— เมื่อพระพรหมাত্রัส
เช่นนั้นแล้วท้าวภักดีก็บำเพ็ญตะบะต่อไปอีก จนพระอิศวรโปรด
จึงรับว่าจะช่วยรับพระคงคาไว้ ครั้นถึงเวลาที่แม่พระคงคาลง
จากสวรรค์ พระอิศวรก็รับไว้ด้วยพระเกศ (จึงทรงนามว่า “คง

คาชร”) พระคงคาเข้าไปไหลวนอยู่ในระหว่างพระเกศา จน
 ท้าวภคิรตไปทูลขอให้ปล่อย พระอิศวรจึงปล่อยพระคงคาให้ไหล
 ไปทางสระวินทุ พระคงคาแยกออกเป็น ๘ สาขา ไหลไปทาง
 ขวพิศ ๓ สาขา กษัตริย์น้ำสัจกษ ๓ แม่น้ำสีดา ๓ กษัตริย์
 ลินธุ ๓ รวม ๓ ไหลไปทางขรัจิมทีศ ส่วนสายกลาง (คือที่
 เรียกว่าลำพระคงคามหานทีนั้น) ไหลตามรอยรถที่นั่งท้าวภคิ
 รตไป เมื่อผ่านไปแห่งใด ฤษีชัพรพราหมณ์และประชาชนก็พา
 กันยินดี ใ้ค้อายน้ำพระคงคาแล้ว ก็ชำระบาปได้สิ้น ทั้งเทวดา
 ซึ่งได้มีบาปต้องจุติลงมาอยู่ในมนุษย์โลกนี้ เมื่อใ้ค้อายน้ำพระคง
 คาแล้วก็ได้กลับคืนสู่สวรรค์ ท้าวภคิรตก็นำพระคงคาไหลไป
 จนผ่านที่มณฑลพิชของพระชนันุคอบส ท่วมมณฑลพิชนั้น พระ
 คายสชาติใจจึงอำภากลับพระคงคาเข้าไปไว้ จนเทวดาต้องช่วย
 กันอ้อนวอน พระคายนจึงยอมให้ไหลออกมาทางหู แต่เมื่อนั้น
 มาพระคงคาก็ใ้ค้อนามว่าชานันุค คือสมมติว่าเป็นบุตรพระชนนค
 แล้วพระคงคาก็ไหลตามรถท้าวภคิรตค้อไป จนไปถึงที่ซึ่งอังคาร
 พระสาครกุมารกองอยู่ พอน้ำพระคงคางถึงอังคารนั้นแล้ว บรรดา
 พระสาครกุมารทั้งหกหมื่นก็ได้ไปสู่สวรรค์ ก่อนนั้นมาพระคงคา
 จึงใ้ค้อนามว่าภคิรต (“เกิดแต่ภคิรต”) เพราะท้าวภคิรตเป็น
 ผู้เชิญลงมา และหลุมใหญ่ซึ่งโอรสท้าวสักรชุนั้น เมื่อน้ำ
 พระคงคาได้ไหลลงไปเต็มแล้ว ก็ใ้ค้อนามว่าสาคร (“เกิดแต่
 สัคร”) แต่เมื่อนั้นมา

[เรื่องท้าวสักรและกำเนิดแห่งสาครน ที่ข้าพเจ้าเล่าชั้ยคยว
 หน้อยเพราะเห็นเป็นเรื่องทีเนื่องด้วยอักษวากวงศ์ คือวงศ์พระราม
 และเมื่อถึงตอนของถนนพิเภมณก็กล่าวว่ พระสาครควรจะช่วย
 ให้พระรามเสด็จถึงลงภาใต้ โดยสควก เพราะบรรพบุรุษของพระ
 รามได้มีบุญคุณแก่พระสาคร เหมือนเป็นผู้ให้กำเนิดคนนั้น
 ส่วนในรามเกียรติ์ชั้ยไทยไม่มีเรื่องนั้เลย น่าจะเป็นเพราะไม่เห็น
 เกี่ยวกับเรื่องของพระรามโดยตรง ทั้งไม่มีท่าทางจะเล่นลครได้
 ด้วย จึงกลเสียไม่ลงไว้]

[๗] เรื่องกวนน้ำอมฤต (เล่าเมื่อไปตั้งเมืองวิศาลา)

๑. เทวดาและอสูรอยากจะได้ร่อยค้ง พ้นจากความตาย
 จึงชวนกันกวนเกษียรสมุททำน้ำอมฤต เอาเขามนทริคีรีเป็นไม้
 กวน เอาพญาวาสกรีเป็นเชือก พญาวาสกรีพันพิมเป็นไฟพากัน
 ใต้ความเดือดร้อน พระนารายณ์เชิญให้พระอิศวรเสวยพิมเพื่อ
 คัยความเดือดร้อน พระอิศวรก็เสวยพิมเข้าไป (พระค่อจึง
 เป็นสันนิลเพราะพิมใหม่)

๒. เทวดาและอสูรชั้กเขามนทริคีรีหมุนกวนไปอีก จน
 เขาตกลงไปใต้ โลก พระนารายณ์จึงอวตารเป็นเต่าไปรองรับเขา
 มนทริคีรีไว้ มิให้ตกลงไปใต้ อีก การกวนจึงกระทำค่อไปใต้
 สควก (นารายณ์ย่างนั้ คือย่างที่ ๒ ใน ๓๐ ย่าง เรียกตาม
 สังสกฤตว่ “กูรมาวตาร” แต่ชั้้งไทยเราเรียก “กัจฉปาวตาร”)

๓. มีสิ่งซึ่งได้มาจากเกษียรสมุทนั้น คงค่อไปนี้

(๑) ชันวันตะวี ประถมแพทย์ ผู้ชำนาญในอายุรเวท (วิชาวิขาโรค)

(๒) อัยศรทกลียโกฏี ซึ่งเทวดาและอสูรไม่รบทั้งสอง ฝ่าย จึงกลายเป็นของกลาง เป็นนางที่ไม่มีสามี แต่เป็นผู้ ขำเรอทั่วไป

(๓) นางวารุณี หรืออีกนัย ๓ เวียงกว่านางสุรา (คือเหล้า)

(๔) อุกุโธศะรพ ม้าแก้ว ซึ่งเป็นพาหนะพระอินทร

(๕) แก้วเกษมัญญา

(๖) อมฤต

๔. เทวดากับอสูรทำสงครามกัน ซึ่งน้ำอมฤต (นี้เป็น เทวสารสงครามครั้งแรก) พระนารายณ์ช่วยน้ำอมฤตไปเสียบพัน จากฝั่งเกษียรสมุทแล้ว พวกอสูรมิได้มีโอกาสกินน้ำอมฤต ก็ ตายในทีรบเป็นอันมาก เทวดาจึงได้เป็นใหญ่ในสวรรค์

[ง] ถ้าเหินทพระมารดา (เล่าต่อเรื่องกวนอมฤต)

นางทิตีผู้เป็นมารดาพวกแทตย์ คืออสูรที่แพ้เทวดา วิงวอนพระกัศยปเทพบุตรขอลูกชายใหม่ เพื่อให้แก้แค้นแทนพวกแทตย์ พระเทพบุตรว่านางต้องฆ่าเพ็ญตะบะพิษซึ่งจะให้ลูกตั้งปราดณา นางทิตีก็เข้าไปสู่ค้ำบลกษัตริย์ ทั้งความพยายามในทางตะบะอย่างเคร่ง พระอินทรไปอยู่ปฏิบัตินางอย่างดีที่สุด จนนางตายใจ รักเหมือนลูกตัวเอง (ที่จริงพระอินทรนั้นเป็น

ลูกนางอติติ ผู้เป็นภคินีของนางทิตติ และเป็นแม่เลี้ยงของ
 พระกัศยปเทพบุตร นางทิตติเป็นแม่เลี้ยงช่วย) นางทิตติจึงกล่าว
 แก่พระอินทร์ว่า ลูกที่ตั้งใจไว้จะให้ไปเป็นศิษย์ของพระอินทร์นั้น
 เมื่อคลอดมาแล้วจะให้ไปเป็นมิตรอย่างสนิท แต่พระอินทร์ก็ยังไม่
 ไว้ใจ จึงมองตาโอกาสอยู่ จนเห็นนางนอนหันหัวผิดทิศ (คือเอา
 หัวนอนเป็นปลายคี่น) พระอินทร์จึงเข้ากรรมนางทิตติ เขาวิษระ
 คักลูกในท้องเป็น ๗ ภาค นางทิตติตื่นขึ้นรู้สึกตัวคนผิดไปแล้ว จึง
 เลยมอมลูกทั้ง ๗ นั้นให้เป็นบริวารพระอินทร์ ขอให้ได้เป็นผู้
 รักยามรัก (ลม) ทั้ง ๗ ลูกนางทิตติทั้ง ๗ นั้นจึงมีนามปรากฏ
 ว่ามารุกต์แก่นั้นมา แบ่งนำที่กันคือ ให้ไปพักในพรหมโลก ๓
 ในเทวโลก ๓ ให้เป็นทิพยวายุ (คืออากาศ) ๓ อีก ๔ องค์
 ให้เป็นลมควันออก ควันตก เหนือ และใต้

[๑] ตำนานนครวิศาลา (อชชยีนี) และพงษาวดาร
กษัตริ์นครนั้น

ที่ซึ่งนางทิตติมาฆ่าเพี้ยตะบะอยู่นั้น คือที่ตั้งนครวิศาลา ผู้
 สร้างนครนี้ คือท้าววิศาล เป็นโอรสท้าวอริยกษัตริ์ประเทศมกษัตริ์
 สุริยวงศ์ (บรรพบุรุษของพระรามเอง) กับนางอลัมพูชา
 กษัตริ์สืบสกุลลงมาจกท้าววิศาลานั้น มีนามปรากฏเป็นลำดับ
 (เริ่มแต่ท้าววิศาลเอง) ดังต่อไปนี้:- ๑. วิศาล ๒. เหมจันทร์
 ๓. สัจันท ๔. ชุมราว ๕. สญชัย ๖. สหเทพ ๗. กุศาคว
 ๘. โสมหัต ๙. สุมกั

เมื่อเล่าตำนานจบแล้ว พระวิศวามิตรก็พาสองกุมารเข้าไป
 ในนครวิศาลา (อยู่ในเขตรัฐชินีใหม่เดี๋ยวนี้) ท้าวสุเมธก็ต้อนรับ
 รัชโยคีพักอยู่ในนครนั้น ๓ แล้วจึงออกเดินต่อไปสู่นครมิลิตา
 ก่อนที่จะถึงนครมิลิตานั้น ได้ไปพบอาศรมเปลี่ยวอย่าง
 กลางป่า ซึ่งพระวิศวามิตรจึงเล่าว่า เติมเป็นที่สถิตย์พระโคดม
 พรหมฤๅ พระโคดมสถิตย์ณที่นี้กับนางอศลยาผู้เป็นชานา เป็น
 ที่ผาศุก หนอยู่มาวัน ๓ พระอินทรแปลงเป็นพระโคดมเข้าไปทำ
 ชู้ด้วยนาง พระโคดมโกรธ จึงสาบพระอินทรให้สังข์หลुक
 และสาบนางอศลยาว่า ให้อยู่ในอาศรมนี้ กินแต่ลม และ
 บำเพ็ญตะบะล้างยาบไป จนกว่าจะได้พบพระราม ได้ก็ต้อนรับ
 พระรามแล้ว จึงจะหมกยาบ ฝ่ายพระอินทรไปหาพระเพลิง
 และทวยเทพ เล่าให้ฟังว่า ตามที่ทวยเทพได้ใช้ให้ไปทำลาย
 พิธีพระโคดมนี้ ได้ไปทำลายแล้ว แต่ถูกสาบจนสังข์หลुकหาย
 ไปฉัน พระอินทร์จึงไปหาพระบิครทั้งหลาย (คือพ่อของมณษ
 หรือที่เรียกว่า “ปัพพะเขต”) ขอให้ช่วยถอนสังข์และผู้ (ซึ่งชน
 มักถวายเป็นปัพพะเขตพลัน) มาคิดให้พระอินทรแทนของเติม
 พระบิครทั้งหลายก็ทำตามพระเพลิงขอ แต่ขึ้นมาจึงบัญญัติว่า
 ถ้าจะทำปัพพะเขตพลันให้ใช้แกะคอน ฝ่ายพระรามเมื่อได้ทราบ
 เรื่องนั้น ก็เข้าไปหานางอศลยาในอาศรม นางก็ต้อนรับด้วย
 ยินดี ล้างพระบาทพระรามแล้ว ก็ไต่พันคำสาบ พระโคดม
 ก็มาให้พรแก่พระราม แล้วรับนางอศลยาไปเป็นชานาตามเติม

[เรื่องนี้ในรามเกียรติ์ของเราก็มียุคแต่ नामแห่งนางอหฺลยา
 นี้ เรียกว่า “กาลอจินา” เพราะอะไรก็ไม่ปรากฏ และ
 ข้อความในเรื่องก็คลาดเคลื่อน คือเล่าว่านางนี้มีลูกกับพระอินทร
 คือพาลี และมีลูกกับพระอาทิตย์ คือสครีพ แต่จริงพาลี
 และสครีพมิใช่ลูกนางคนนี้ เป็นลูกท้าวฤๅษราชในขณะเมื่อกลายเป็น
 เป็นสครีพ ทั้งมีอยู่ในอุคตรกัณฑ์ ภาคที่แสดงทวยวานรพงษ์
 ซึ่งข้าพเจ้าได้เก็บความมาลงไว้ในที่นี้ด้วยแล้ว เมื่ออ่านต่อไป
 คงพบ ส่วนเรื่องกินลมนี้ ของเราไปจับยึดให้นางสวาท ซึ่ง
 เป็นลูกนางกาลอจินาอีกชั้น ๑ ว่ามารคาสาบให้ไปยืนคั่นเคียว
 เหนี่ยวกินลม แต่ในรามายณะไม่ได้กล่าวเช่นนั้นเลย ถ้าเหินค
 หนมานานมีเรื่องราวพิศดารอยู่ในอุคตรกัณฑ์ ภาควานรพงษ์ ซึ่ง
 ถ้าผู้อ่าน ๆ ทั่วไปก็คงพบ]

พระวิศวามิตร พาพระราม และพระลักษมณ์ตรงไปยังที่ซึ่งตั้ง
 มณฑลพิชิตของท้าวชนก ท้าวชนกต้อนรับพระพรหมฤๅษีและสอง
 कुमारด้วยความยินดี ถามข่าวคราว พระวิศวามิตรก็เล่าเหตุ
 การณ์ให้ท้าวชนกฟัง จนถึงเรื่องที่พระรามได้ไปช่วยนางอหฺลยา
 ให้พ้นสาบนั้น เป็นที่สุด

ฝ่ายพระสท้านทมนี่ ผู้เป็นปู่โรหิตของท้าวชนก (และ
 ซึ่งในรามเกียรติ์ของเรารวมเรียกว่า “พระสท้านทมน”) เป็น
 ลูกพระโคตมพรหมฤๅษีกับนางอหฺลยา เมื่อได้ทราบข่าวว่ามารคา
 ได้พ้นจากสาบแล้วเช่นนั้น ก็มีความยินดียิ่งนัก สรรเสริญพระ

ราม และสรรเสริญพระวิศวามิตรผู้ที่ได้พาพระรามไปให้ ได้ ไบรค
 มารคาพันสายไปได้ แล้วจึงเลบเล่าถึงเรื่องพระวิศวามิตรให้พระ
 รามฟังต่อไป เป็นเรื่องพิศดารขี้คยาว กล่าวกัวยการที่พระ
 วิศวามิตรซึ่งเดิมมีกำหนดเป็นกษัตริย์นั้น ได้บำเพ็ญบารมีอย่าง
 ไร จนในที่สุดจึงได้เป็นพรหมฤๅ อันเป็นพรหมณ์ชั้นสูงสุด
 เรื่องนี้ในรามเกียรติ์ของเราไม่มีเลย เพราะคงจะเห็นว่าไม่เกี่ยว
 แก่เรื่องของพระราม ซึ่งแท้จริงก็เป็นเช่นนั้น ที่จริงก็เป็นเรื่อง
 ที่เอามาแทรกลงไป เหมือนเอามาฝากัษาไว้ เพื่อมิให้สูญ
 เท่านั้น เพราะฉะนั้นในคัมภีร์ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงต่อไปให้ขี้ค
 ยาว จะเป็นแต่ยกหัวข้อมาลงไว้ เพื่อประโยชน์แห่งนักเลง
 หนังสือผู้ที่ต้องการค้นหาเรื่องโบราณบ้าง ดังต่อไปนี้

๑. แสดงวงศ์พระวิศวามิตร (เหมือนที่พระวิศวามิตรเล่า
 มาเองแล้ว)

๒. แสดงสาเหตุที่ท้าววิศวามิตรวิวาทกับพระวสิษฐพรหมฤๅ
 ยังมีโคสำคัญชื่อสวลา เป็นโคสรพคั่นก ท้าววิศวามิตรขอโค
 นั้น พระวสิษฐไม่ให้ จะให้ทรัพย์สินแลกเท่าใด พระวสิษฐ
 ก็ไม่ยอมรับ พระราชาที่เข้าแย่งเอาโคสวลาไป โคนั้นร้องให้
 พระวสิษฐช่วย พระวสิษฐว่าท้าววิศวามิตรเป็นนมหาราชมีผลมาก
 จะสู้อย่างไรได้ โคตอบว่าฤๅทอพรหมณ์มากกว่าฤๅทชกษัตริย์ให้
 ลงกัณญ์ พระวสิษฐก็นักเอาไพร่พลจากโค จึงได้ต่อสู้กับพล

ของพระราชินี เมื่อร้อยทรอลงเมื่อใด โศกก็จักให้มีเต็มมาอีก
เสมอ จนในที่สุดพวกกษัตริย์แพ้

๓. ท้าววิศวัตมิตรจะเอาชนะพระวสิษฐ— มอกราชสมบัติให้
โอรสองค์ ๓ รักษาไว้ แล้วออกไปฆ่าเพ็ญตระกูลพระอิศวรจนได้
เทพสาครวรุณแล้ว ก็ไปยังอาศรมพระวสิษฐ แผลงศรเป็นไฟไป
เผา พวกพราหมณ์สำนักศิษย์พากันแตกคั่นหนีไปหมด พระวสิษฐ
โกรธจึงเข้าต่อสู้กับท้าววิศวัตมิตรด้วยไม้เท้าพรหมทัณฑ์ บรรดา
เทพสาครวรุณของท้าววิศวัตมิตรจะสู้พรหมทัณฑ์นั้นหาได้ไม่ ท้าว
วิศวัตมิตรสิ้นสาครวรุณแล้วก็จำต้องหนีไป

๔. ท้าววิศวัตมิตรตั้งความพยายามจะเป็นพราหมณ์บ้าง— ออก
ไปสู่ป่าพร้อมด้วยพระมเหสี ผนวชเป็นโยคีและโยคีณี ฆ่าเพ็ญ
พรรคต่อไป จนพระพรหมมาลงมายกให้เป็นราชฤๅษี แต่พระ
วิศวัตมิตรยังหาพอใจไม่ เพราะอยากจะเป็นพรหมฤๅษี จึงฆ่าเพ็ญ
บารมีต่อไป

๕. เรื่องท้าวตรีคังฤ— ท้าวตรีคังฤสุริยวงศ์ ครองนคร
อโยธยา มีความปรารถนาจะใคร่ได้ขึ้นสวรรค์ทั้งเป็น วานพระ
วสิษฐทำพิธีให้ พระวสิษฐไม่ยอม ท้าวตรีคังฤจึงไปหาลูกพระ
วสิษฐร้อยคนซึ่งฆ่าเพ็ญพรรคอยู่ในป่า ขอให้พราหมณ์ว่าวสิษฐทั้ง
ร้อยนั้นช่วยทำพิธี พราหมณ์ก็ไม่ยอมอีก ท้าวตรีคังฤโกรธ
ใช้ว่าหาขยาย พราหมณ์จึงสามท้าวตรีคังฤให้เป็นเจ็ดताल บรรดา
อำมาตย์มนตรีก็พากันหนีหมด ท้าวตรีคังฤจึงไปหาท้าววิศวัตมิตร

ราชฤๅษี พระวิศวามิตรก็ไปทำพิธีให้ สัจบริษัทยังวิวารให้ประ
 ภาศเชิญพราหมณ์ทั้งหมดมา ถ้าใครกล่าววาจาเป็นด้อยคำคิณินท์
 อย่างใดให้นำความมาบอก พราหมณ์พากันกลัวพระวิศวามิตร
 ราชฤๅษี จึงรีบมายังพิธี เว้นแต่พราหมณ์ชื่อมโศททัยและวาสิษฐ
 พราหมณ์ทั้งร้อย ซึ่งกล่าวว่าจะไปในงานของราชาผู้เป็นเจ็ดताल
 และมีกษัตริย์เป็นผู้ทำพิธีอย่างไรก็ได้ พระวิศวามิตรจึงสาบว่า ให้
 ลูกพระวสิษฐทั้งร้อยนั้น ตายไปโดยฉับพลัน แล้วให้เกิดเป็น
 ชนชาติมิขุฎีก่ออันลามก นุ่งผ้ายังสุกสกปรกเนื้อหยาบ และให้เป็น
 เช่นนั้นต่อไปอีก ๗๐๐ ชาติ ส่วนพราหมณ์มโศททัยนั้นสาบให้เป็น
 นิยาท (เงาะป่า) มีใจร้าย กินเนื้อมนุษย์เป็นภักษาหารต่อ
 ไปอีกช้านาน ฝ่ายมหาฤๅษีและพราหมณ์อื่น ๆ เมื่อได้ฟังคำ
 แข่งก็พากันเกรงกลัวอำนาจพระวิศวามิตร จึงจำใจยอมเข้าพิธีด้วย
 แต่ถึงแม้จะยอมเพ็ญทำพลักรวมไปเท่าใด เทวดาก็ไม่ยอมมา
 สุ่มณฑลพิธี พระวิศวามิตรจะเอาชนะ จึงร้ายมนต์ยกตัวท้าวตรี
 คังกูชไปสู่สวรรค์ทั้งเป็น แต่พระอินทร์และเทวดาทั้งปวงเมื่อ
 เห็นท้าวตรีคังกูชลอยขึ้นมา จึงร้องว่า “คุณตรีคังกู ท่านจง
 กลับไป ท่านหาควรจะขึ้นสวรรค์ไม่ ท่านได้ดักขโมยวิชาจารย์
 ของท่านเองแข่งแล้ว เพราะฉะนั้นจึงตกลงไปยังพื้นดินเกิด” ท้าว
 ตรีคังกูก็ตกลงมาจากฟ้า ร้องให้พระวิศวามิตรช่วย พระ
 วิศวามิตรก็ร้องสั่งว่า “จงอย่าตกลงมาอีกเลย” ท้าวตรีคังกู
 ก็ลอยค้างอยู่กลางหาว แล้วพระวิศวามิตรจึงสร้างทาวสัพคฤๅษี

(คือดาว ๗ ดวง ซึ่งเราเรียกกันว่าดาวจรเซ่) ที่ทิศทักษิณ แลสร้างดาวอื่น ๆ ขึ้นอีกเป็นอันมาก และมีหน้าเข้าประกาคว่าจะสร้างพระอินทรขึ้นใหม่อีกองค์ ๑ พอเริ่มสร้างเทวดาใหม่ขึ้นบ้าง บรรดาเทวดาสีทหา และอสูร จึงพากันร้องวิงวอนพระวิศ्वามิตร อย่าให้สร้างต่อไป แต่พระวิศ्वามิตรจะเอาสัญญาให้เทวดาอมรวิทย์ท้าวศรีศังข์ขึ้นสวรรค์ และขอให้ดาวที่สร้างใหม่ทั้งหมดคงอยู่ต่อไป เทวดาก็ยอมตามคำพระวิศ्वามิตรในส่วนดาว แต่ส่วนท้าวศรีศังข์นั้นยอมให้คงอยู่กลางหาวในท่ามกลางดาวที่สร้างใหม่เท่านั้น เพราะเป็นจินตนาการระยขึ้นสวรรค์มิได้

๖. พระวิศ्वามิตรไปขมกร— เมื่อเสร็จกิจเรื่องท้าวศรีศังข์แล้ว พระวิศ्वามิตรก็ขานศิษย์ย้ายไปอยู่ณคำขมกร บำเพ็ญบารมีต่อไป

๗. เรื่องท้าวอัมพรขันธ์และพราหมณ์คันทเศป— ระหว่างเวลาที่พระวิศ्वามิตรอยู่ที่ขมกรนั้น มีเหตุการณ์สำคัญขึ้นอัน ๑ คือ ท้าวอัมพรขันธ์ผู้ครองนครศรีธโยธยา ทำพิธีปลุกกรรมใหญ่ พระอินทรได้แอบลักเอาสัตว์บูชาญไปเสีย บุโรหิตจึงทูลท้าวอัมพรขันธ์ว่า ต้องหามาบูชาญแทนเพื่อล้างบาป ท้าวอัมพรขันธ์รีบไปข่า พบพราหมณ์ชื่อฤจิกกับบุตรภรรยาอาศัยอาศัยอยู่ ท้าวอัมพรขันธ์จึงขอซื้อบุตรพราหมณ์ฤจิกคน ๑ ฤจิกนั้นมีบุตรอยู่ ๓ คน แต่ฤจิกไม่ยอมให้ลูกหัวบี๋ นางพราหมณ์ไม่ยอมให้ลูกสุกท้อง คันทเศปผู้เป็นคณกลางจึงยอมไปกับท้าวอัมพรขันธ์เพื่อ

สอนคุณปิตามารดา ครั้นเดินทางผ่านไปทางบุงกร คุณเศษ
 ก็เข้าไปหาพระวิศวามิตรผู้เป็นมาตุลาของตน (คือเป็นพี่ของมารดา)
 ขอให้พระวิศวามิตรช่วยให้ท้าวอัมพริษได้สมประสงค์ด้วย แต่
 ส่วนคุณเศษเองก็ขอให้ไคมีอายุยืนยาว ขอเอาขามิราษณีย์เป็น
 ทิ้ง พระวิศวามิตรก็สอนว่า ให้ยอมไปให้เขาผูกเข้าหลักยูษะ
 บุษายัญโดยดี แลเมื่อผูกแล้วให้สวดสรรเสริญเทวดาขอเอาเป็นที่
 พึ่งเถิด คุณเศษก็ทำตามพระวิศวามิตรแนะนำ จึงได้สมปรารถนา
 ทุกประการ ทั้งปลักรรรมของท้าวอัมพริษก็เป็นอันสำเร็จไปโดย
 เรียบร้อย [เรื่องคุณเศษนี้ มีมาในหนังสือไอศระพะพรหมณะ
 ซึ่งเป็นอรรถกถาสำหรับกับพระคัมภีร์อุคเวท แต่เรื่องเล่าไว้ผิด
 กันกับในนี้ คือเล่าว่าท้าวหริศันทรมหाराช ผู้ครองนคร
 อโยธยาไม่มีโอรส จึงไปขอลูกจากพระวรรณ พระวรรณก็ให้ลูก
 แต่ว่าเมื่อเกิดมาแล้วต้องให้นำไปบูชาญถวาย ท้าวหริศันทรรับ
 รongแล้ว ก็มีโอรสชื่อโรหิตกุมาร หรืออีกนัย ๓ เรียกว่า
 โรหิตาศว ท้าวหริศันทรก็ฝากเพื่อนไปไม่นำโอรสไปบูชาญ
 ญในที่สักหมกทางที่จะผิดแล้ว จึงขอกให้พระโรหิตกุมารรู้ตัว
 พระโรหิตก็หนีเข้าไปสู่ข่า พระวรรณเทวราชก็บรรดาสให้ท้าวหริศ
 ันทรย่ประศวรเปนมาน พระโรหิตกุมารท่องเที่ยวไปในป่าหลายปี
 แล้วไปพบพรหมณช้อชัครรรณเสายวสี มีลูก ๓ คน ช้อลูก
 คนกลางช้อคุณเศษได้แล้ว พระโรหิตก็พาพรหมณช้อชั
 ญถแทนพระองค์ เมื่อจะเอาเข้าหลักไม่มีใครยอมมัด ช้อ

ครรรณเป็นผู้โลกจึงรับอาสาสมัครตนเอง และมีหน้าซำรับจะฆ่า
 บุตรตนเองอีก แต่คนศเคยสรรเสริญพระวรรณและเทวดาอื่น ๆ
 จนพระวรรณไปรคแก้มักให้ พระวิศวามิตรซึ่งเป็นเจ้าน้ำที่ผู้ ๑ ใน
 พิชัน ก็เลยรับเอาศนศเคยเป็นลูก และให้นามว่าเทวราศ
 เพราะเทวดาได้ยกให้]

๘. พระวิศวามิตรได้เป็นเมนี้— พระวิศวามิตรบำเพ็ญตะบะ
 อยู่ชำนาน พระพรหมาไปรคยกให้เป็นเมนี้ แต่พระวิศวามิตร
 ก็ยังไม่ละความพยายาม

๙. เรื่องพระวิศวามิตรกับนางเมเนกา— เทวดามีความ
 ร้อนจึงใช้นางเทพอัศรช่อเมเนกาลงมาทำลายพิชั พระเมนี้อยู่กับ
 นางเมเนกาชำนาน จึงรู้สึกความขกพร่องในความพยายามของ
 คน จึงลางนางเมเนกาโดยคั แล้วออกจากค้ำยลชษกรไปยังเขา
 หิมพาน เพื่อหาความสงบค่อไป [ในรามายณหมคเวียงเพียง
 เท่านั้น แต่ในมหากาธคมีเล่าค่อว่า นางเมเนกาคลอคยคัรทง
 ไว้ในย้า พระฤชชอกถนะมาเก็บกุมารีไปเลี้ยงไว้ ให้นามว่า
 ศกุนคลา ส่วนเรื่องราวของนางศกุนคลา ข้าพเจ้าได้แปลและ
 ผูกเป็นบทลครไทยชนไว้ค่างหากแล้ว]

๓๐. พระวิศวามิตรได้เป็นมหาฤช— เมื่อจากนางเมเนกา
 ไปแล้ว พระวิศวามิตรตั้งประพคิพรหมจรรย้อย่างเคร่ง เพื่อช่ม
 กามคุณารมณ ย้าเพ็ญอยู่นานแล้ว พระพรหมาจึงคัรลชกชน

ให้เป็นมหาอุษี แต่พระวิศวามิตรยังคงพยายามต่อไปอีก เพราะ
มุ่งจะเป็นพรหมอุษี

๓๑. เรื่องพระวิศวามิตรกับนางรมภา— ในการที่จะเป็น
พรหมอุษีได้นั้นจำเป็นต้องข่มจิตรให้สงบจริง ปราศจากยินคียิน
ร้าย พระอินทรและเทวดาอาจจะทำลายพิชี่ จึงใช้ให้นางรมภา
ลงไปล่อพระมนีให้เกิดความกำหนัดอีก ในชั้นต้นพระวิศวามิตร
ก็ออกจะพอใจในค้วนาง แต่บัดนั้นได้ตั้งครั้งนางเมเนธาก็เคือง
จึงสาบนางรมภาให้เป็นสตีลาอยู่หมั้น [เรื่องนี้เองกระมังที่ข้าง
เราเอาไปปนกับเรื่องพระโคตมสาบชานาที่มีชู้กับพระอินทร เพราะ
ในรามเกียรติ์ของเรากล่าวว่ พระโคตมสาบนางกาลอจินาผู้เป็น
ชานานี้ให้เป็นสตีลา และนางกาลอจินาสวาทศุครีให้ ไปยื่นคัน
เกี่ยวเห็นขวิดินลมอีกต่อ ๑]

๓๒. พระวิศวามิตรได้เป็นพรหมอุษีสัมปราณา— เมื่อ
สาบนางรมภาแล้ว พระวิศวามิตรแปรสถานจากอศทครเทศไปสู่
บูรพเทศ ตั้งความเพียรขำเพ็ญตะขะต่อไปอีก จนในที่สุดทวยเทพ
เร่าร้อนเหลือทน จึงพากันไปทูลพระพรหมา พระพรหมาก็
เสด็จลงมาขพระมหาอุษีวิศวามิตรเช่นเป็นพรหมอุษี และครวั
ใกล้เกล็บได้พระพรหมอุษีวิศวามิตรผู้เป็นบุตรของพระองค์เองนั้นรับรอง
พระวิศวามิตร พระวสิษฐุ์รับรองด้วยยินดี ยอมอดอกนามพระ
วิศวามิตรผู้ว่า “พรหมอุษีวิศวามิตร” ฝ่ายพระพรหมอุษี

วิศวามิตรเมื่อได้สัมปรารถนาแล้วเช่นนั้น ก็กระทำการเคารพแก่
พระพรหมฤๅษีผู้ผู้มียุอายุมากกว่า จึงปรองคองกันเช่นนั้นมา
ครั้นเมื่อพระสदानนทมนัสแสดงตำนานพระวิศวามิตรจบลง บรร
ดาภคิตรีก็พากันโสมนัส นมัสการพระพรหมฤๅษีวิศวามิตรโดย
เคารพอย่างสูงสุด

ครั้นรุ่งขึ้นพระวิศวามิตรจึงทูลท้าวชนกว่า ขอให้พระราม
และพระลักษมณ์ได้เสด็จคืนชน ท้าวชนกจึงเล่าเรื่องรัตนชนและ
เรื่องกำหนดนางสีดา คงต่อไปนี้

ตำนานรัตนชนและกำหนดนางสีดา—

๑. ชนนนั้นเป็นของพระอิศวร เทวดาได้นำมาให้ไว้แก่ท้าว
เทวราชสุริยวงศ์ ผู้เป็นมหाराชครองนครมิลินา
๒. ครั้น ๓ เมื่อพระทักขมุนีทำปลัดกรรม เว้นเสียไม่เชิญ
พระอิศวรไปในงานนั้น พระอิศวรไปทำลายพิธิ ยิงพระทักษะ
แลกล่าวร้ายเทวดาค้วยชนนี แล้วต่อมาพระอิศวรจึงได้ประทาน
ชนแก่ทวยเทพ ๆ นำมาฝากไว้แก่บรรพบุรุษของท้าวชนก
๓. ท้าวชนกไดนา ไค่นางจากทางใด จึงให้นามว่าสีดา
และท้าวชนกก็รับนางมาเลี้ยงไว้อย่างบุตร และโดยเหตุที่นางมี
กำหนดศกคณีนางสามัญ ท้าวชนกจึงกำหนดไว้ว่า ผู้ใดจะได
นางไปเป็นมเหสีจะต้องง่รัตนชนไว้ก่อน

๔. พญาร้อยเอ็ดพระนครต่างมาขอนางสีดา แต่ไม่มีใคร
 กังครไ้ แม้แต่จะยกขนุนขึ้นกินก็ไม่ไหวเสียแล้ว ท้าวชนกจึง
 ไม่ยอมยกนางสีดาให้ กษัตริย์ทั้งหลายก็ชวนกันล้อมนครมิถิลา
 ไว้โดย ๓ จนท้าวชนกสิ้นกำลังรพล จึงขอพลใหม่จากเทวดา ๆ
 ก็จัดมาให้ด้วยจักรงคเสนา ท้าวชนกจึงรบกษัตริย์ล้อมนครพ่าย
 แพ้ไปไ้

เมื่อเล่าเรื่องเสร็จแล้ว ท้าวชนกจึงให้ไปเชิญวิทันธนูออก
 มา พระรามก็ยกขนุนขึ้นกินไ้โดยง่าย และครั้นเมื่อกัณฑ์จะ
 ชนสาย ขนุนก็หักดับยันทตรงกลาง ท้าวชนกก็ยินดี แสดง
 ความเต็มพระทัยจะยกนางสีดาให้ไปนมเษิพระราม แล้วจึงส่ง
 ทูตไปเชิญท้าวทศรถมาจากนครศรีอโยธยา เพื่อมาพร้อมกันใน
 งานอภิเษกพระรามกับนางสีดา

ท้าวทศรถได้ทรงทราบข่าวก็ยินดี เสด็จจากนครอโยธยาไป
 ยังมีถิลา พร้อมด้วยพระวสิษฐ พระรามเทพ พระชวาลิ
 พระภาคยป พระมรรดิไทย และพระภาคยายน ท้าวชนก
 จักรการต้อนรับสมพระเกียรติยศ แล้วท้าวชนกจึงสั่งให้ไปเชิญ
 ท้าวศุชวัช ผู้ครองนครสังกาศยา และท้าวอิกษวากู ผู้เป็น
 ปัดมกษัตริย์ศรียวงศ์ทรงราชย์ในนครศรีอโยธยา ทั้งเป็นบรรพบุรุษ
 ของท้าวชนกเองด้วย แต่ซึ่งไ้ละราชสมบัติออกไปผนวชเป็นราช
 ฤษีอยู่นั้น ไ้เสด็จมาเป็นพยานในเการอวาตมงคลครั้งนั้นด้วย

เมื่อพร้อมพระญาติวงศ์แล้ว พระพรตมฤๅษีวุฒิชู์จึงแสดง
พงษาวดารของพระราม ลำดับสฤๅคังต่อไปนี้

- ก. พระปฺรพรตม
ข. พระพรตมา (คือท้าวชาคา)
ค. พระมริจิมุณี (พรตมานัสยบุตรและประชาบคิ)
ฅ. พระกศัๅปมุณี (เป็นเทพบิๅครและประชาบคิ)
ง. พระวิๅสวัต (คือพระสรียเทๅวราช)
จ. พระมนุๅโวๅสวัต อีๅกนัย ๓ เรียๅกว่าพระประชาบคิ (เหล่า
นี้เปๅนพรตมหรือเปๅนเทๅวคา เๅนแต่พระมนุๅเปๅนมนุๅคนที่ ๓ และ
เปๅนราชฤๅษี ต่อๅนลงไปเปๅนกษัๅตรสรียวงศั คํารงนครศรัๅโยชๅ)

๑. อิกษๅวากุ	๑๒. ชัๅรวๅสนธิ
๒. กุๅกษิ	๑๓. ประเสนๅชิต (น้องชัๅรวๅสนธิ)
๓. วิๅกุๅกษิ	๑๔. ภารๅค (ลูกชัๅรวๅสนธิ)
๔. ๅวาน	๑๕. อสิๅค
๕. ๅนรๅณษัๅ	๑๖. สัๅคร
๖. ๅบิๅฤๅค	๑๗. อสิๅมัญๅชะ
๗. ๅควิๅคังๅก	๑๘. อังๅศุๅมาน
๘. ๅขุนๅทุๅมาร	๑๙. ทิลัๅป
๙. ๅยๅวนๅคัๅว	๒๐. ๅภๅคัๅว
๑๐. ๅมนๅชๅค	๒๑. ๅกๅกๅฏๅสๅถะ
๑๑. ๅสิๅสนธิ	๒๒. ๅรๅม

๒๓. ประพฤษ	๓๐. อัมพริษ
๒๔. คังชนะ	๓๑. นคฺษ
๒๕. สทรวรศน์	๓๒. ขบชาติ
๒๖. อคฺนินวรรณ	๓๓. นาทาค
๒๗. สิมรค	๓๔. อชฺ (อชฺบาล)
๒๘. มรุ	๓๕. ทศฺวถ
๒๙. ประศฺจรวก	๓๖. รามจันทร

เมื่อพระวลีสฐูแสดกงพงษาวการของพระรามแลแล้ว ท้าวชนก
จึงแสดกงพงษาวการลำดับสกุลของพระองค์เองมายัง ดังค่อไปนี้

๑. นิมิ (ลูกท้าวอิกษวากุ)	๓๒. มรุ
๒. มิถิ ทวีธ ชนก	๓๓. ประศินชก
(หรือ ประศิพนชก)
๓. อทาวสุ	๓๔. กฤทรวถ
๔. นันทิวรรณ	๓๕. เทวมิตรหะ (หรือกฤต)
๕. สฤเกต	๓๖. วิพช
๖. เทวรัต	๓๗. มหิธีรวถ (หรือมหาชฤติ)
๗. พฤตัทรวถ	๓๘. กฤติรวถ
๘. มทาวีร	๓๙. มทาโรม
๙. สชฤติ	๔๐. สวรวณโรม
๑๐. ชฤชชฤเกต	๔๑. ศีรวโรม
๑๑. ทวียาศว	๔๒. ศีรววช

ท้าวศิรชวชนันท์ คือพระบิณฑนางสีดา ซึ่งเรียกอยู่โดย
 มากกว่า “ท้าวชนก” บ้าง “วิเทหราช” บ้าง “มิติลราช” บ้าง
 (นางสีดาจึงได้นามว่า “ชานะถิ” “ไวเทหิ” และ “ไมถิลิ”)
 ส่วน “ชนก” นั้นเป็นนามราชาครองมิติลามาตั้งแต่ท้าวชนกลูก
 ท้าวณิมิ (อย่างเราเรียกกษัตริย์ชาวไทยว่า “พระร่วง” ทุกองค์
 นั่น) และท้าวศิรชวชนันท์ก็ช่วยว่า ท้าวกฤษณะผู้ครองนคร
 สังกาศยานันท์ คืออนุชาของพระองค์เอง ร่วมพระบิดา กับ
 ไปเป็นราชาครองนครสังกาศยานันท์ เพราะท้าวสชนันท์เจ้านคร
 สังกาศยานันท์ได้ยกทัพมาตีนครมิติลา เพื่อจะชิงเอารัตนชน แต่
 ท้าวสชนันท์ตายในสนามรบ ท้าวชนกจึงอภิเษกพระกฤษณะผู้เป็น
 อนุชาให้เป็นราชาครองนครสังกาศยานันท์มา

ครั้นแสดงลำดับสกุลเสร็จแล้ว ท้าวชนกจึงตรัสประกาศ
 ยกนางสีดาให้แก่พระราม และยกนางอรพิมเป็นผู้เป็นภรรยาอีกองค์ ๑
 ให้แก่พระลักษมณ์ แล้วพระวชิรชวชนันท์และวิศวามิตรก็เลยขอชื้อ
 ๒ องค์ของท้าวกฤษณะให้แก่พระภคและพระศัตรุมน์ คือนาง
 มานทิวให้แก่พระภค และนางศรุตเกียรติ (หรือ “เกียรติ
 สดา”) ให้พระศัตรุมน์ ท้าวศิรชวชนันท์ผู้เป็นกฤษณะอนุญาต และ
 สั่งให้เตรียมงานอภิเษก ๘ กษัตริย์

พะเถินสมันนั้นพระยชาชิต ผู้เป็นโอรสท้าวอศิวดีเทกัษราช
 และเป็นน้องนางไถเกย์ มาเยี่ยมท้าวทศพรและพระภคที่อโยธยา

ท้าวทศรถจึงเสวยขวนพระยาศีตไพบีดิลาด้วย จึงเป็นอันพร้อมพร้อม
คณาญาติที่ร่วมกันในเวลาทำงานอภิเษก

ครั้นได้ฤกษ์ก็ มีงานอภิเษกพระรามาภิวันฉัตรกับนางสีดา พระ
ลักษมณ์กับนางอรมิลา พระภรตกับนางมานทวี่ และพระ
ศัตรุฆ्नกับนางศรุตเกยวดี รวมทั้งสี่คนพร้อมกัน [ในรามเกียรติ์
ของเรามีแต่แต่งพระรามาภิวันฉัตรกับนางสีดาคนเดียวเท่านั้น]

เมื่อเสร็จงานแล้ว พระวิศวามิตรก็นั่งกลับไปยังอาศรมที่
สำนักณอดตพรเทศ ฝ่ายท้าวทศรถ เมื่อถึงเวลาอันควร ก็
ลาท้าวชนกยกจากมิดีลา พร้อมด้วยโอรสทั้ง ๔ และชายา กลับ
คืนสู่นครโยธยา

ครั้นมากกลางทาง จึงพบพราหมณ์ผู้คร่ำครวญและมีกำลังฤทธิ
มาก อันมีนามปรากฏว่าปรศุราม หรือรามปรศุ [แปลนาม
ว่า “รามขวาน” เพราะมักถือขวานเป็นอาวุธ เรามาเรียก
คลาดเคลื่อนไปว่า “รามสูร” เพราะหลงไปว่าเป็นยักษ์ ซึ่งมี
เหตุควรหลงอยู่บ้าง ครั้งจะได้อธิบายต่อไป] รามปรศุผู้นี้
เป็นพราหมณ์สกุลภฤคุ ลูกพระชมีทอคัน (ซึ่งมักเรียกว่า
“ชามทอคัน”) มีศรและขวานเป็นอาวุธ พระวิสิษฐุแลเห็น
รามปรศุก็มีความหวาดหวั่น จึงปรียทุกซัดกันในพวกพราหมณ์ว่า
รามปรศุจะยังไม่ตายโทษเรื่องที่พระบิดาถูกฆ่าตายอีกฤๆ แต่
รามปรศุก็ได้ฆ่าภคินีทั้งหมดยกโลกเพื่อแก้แค้นแทนพระบิดาครั้ง ๓
แล้ว คงจะไม่ใช้โทษเรื่องเดิมอีกกระมัง

[ในทันเข้าพเจ้าขออภิขายนอกเรื่องหน่อย เพื่อให้ผู้อ่าน
 เข้าใจเรื่องปรีศุรามคชนธกเล็กน้อย ปรีศุรามนั้นในหนังสือพวก
 ปราณะยกย่องเป็นพระนารายณ์อวตาร นับเป็นปางที่ ๖ ใน ๓๐ ปาง
 คือก่อนพระรามาวตารปาง ๑ ความประสงค์พระนารายณ์อวตาร
 เป็นปรีศุรามนั้น เพื่อจะปราบพวกชาติภักษ์ตรีย์ ซึ่งพวกนี้รังแก
 พรหมณ์มาก มีเรื่องพิศดารยิ่งยวามาก รวมใจความว่า
 พระนารายณ์ได้อวตารลงมาเป็นโอรสพระชมพูทอทัศน์ กับนางเรณุกา
 แต่เยาว์มาก็เป็นผู้ที่คร่ำครวญ ครั้น ๓ เมื่อพระพิคามีความโกรธนาง
 เรณุกา ทว่านางได้มีความรู้สึกล้นกบีนกัในรูปแห่งชายอื่น จึง
 สั่งให้โอรสคน ๓ ชื่อนางเสียบ โอรสอื่นๆ ไม่มีใครยอม แต่
 ปรีศุรามยอมคักศิระมารดา พระชมพูทอทัศน์ชอบใจจึงบอกให้ขอ
 พรคามปราณา ปรีศุรามก็ขอพร ๓ ประการ คือ ที่ ๑ ขอ
 ให้แม่กลับฟื้นมาโดยปราศจากมลทินทั้งปวง ที่ ๒ ขอให้คนมี
 ไซโยในเมื่อจะต่อสู้กับผู้ใดตัวต่อตัว ที่ ๓ ขอให้คนมีอายุยืนยาว
 ปีกาก็ประสาทพรให้ ส่วนสาเหตุที่จะเป็นอริกับชาติภักษ์ตรีย์นั้น
 คือ ท้าวอรชุนกรรตวีระเป็นมหाराชครองนครมทิมคิ ไทหัย
 ชนบท ผู้มีแขนถึงพัน ๓ และมีเคชานภาพมาก อาจอำนาจ
 ไทไฉนมหิศกรรฐ (ทั้งมีเรื่องปรากฏอยู่ในอุตตรกัณฑ์แห่งรามาย
 ณะ) วัน ๓ ท้าวอรชุนได้ไปยังอาศรมพระชมพูทอทัศน์ พระมุนี
 ไม่อยู่ แต่นางเรณุกาก็ต้อนรับอย่างแข็งแรง แต่เมื่อท้าวอรชุน
 ไปจากอาศรมนั้น ได้ฟังเขาพูดโคสำคัญของพระชมพูทอทัศน์ไปเสีย

ด้วย ปรศุรามทรายความที่โกรธ จึงความไปรบกับท้าวอรชุน
ฆ่าท้าวอรชุนตาย (ในรามเกียรติ์ของเราก็มีเรื่อง “รามสูร”
กับพระอรชุนรบกัน แต่สาเหตุที่ไม่มีอะไรนอกจากวิวาทกันอย่าง
นักเลงโตเท่านั้น) ฝ่ายโอรสท้าวอรชุนเมื่อมีโอกาสก็ไปฆ่าพระ
ชมัทธิอันข้างเพื่อแก้แค้น ปรศุรามก็โกรธ เลยสาขาลทั
เป็นศัตรูแห่งชาติกษัตริย์ทั่วไป ได้สังหารกษัตริย์ห่มกโลกถึง
๒๓ ครั้ง จึงหายแค้น เอาโลกไปยกให้เป็นทักษิณาแก่พระ
กศัยขุมนี้ แล้วก็ไปอยู่ในเขามเหศวรบรรพต เรื่องนี้มีใ
อยู่ในรามายณะ ข้าพเจ้าจึงต้องแซกลงไปเช่นนั้น อนึ่งการที่
ข้างเราพากันเข้าใจผิดไปว่าปรศุรามเป็นยักษ์นั้น เป็นเพราะปรศุ
รามมีฉายาเรียกว่า “นัยกษ” เป็นภาษาสันสกฤตแปลว่า
“ท่า” หรือ “ต้อย” เพราะความปฏิบัติไม่เสมอภูมิธรรมอัน
ควรแก่พรหมณ์ มีโทษร้ายเหลือออกกลัน และใจคอเหี้ยม
โหดเป็นต้น ฉายา “นัยกษ” นี้เอง ฟังไม่สู้หนักก็อาจเข้าใจ
ผิดเป็น “ยักษ์” ไปได้ ทั้งความประพฤติและนิสัยของราม
ปรศุมนั้นหรือก็ชวนให้เห็นเป็นยักษ์ไปจริง ๆ ด้วย]

ฝ่ายปรศุราม พอเข้ามาใกล้ขัณฑ์ท้าวทศรถ ก็ร้องตะโกน
เรียกพระราม บอกว่าได้ยินกิตติศัพท์เล่าถึงความเก่งต่าง ๆ ของ
พระราม และเรื่องก่งจนจนหักกันนี้ด้วย จึงนำขนมาอีกคัน ๓
ซึ่งทำให้พระรามก่งและจนศร ขนนั้นเป็นของพระชมัทธิอัน (คือ
บิดาของปรศุราม) เมื่อพระรามก่งศรนั้นได้แล้ว ก็จะได้ลอง

ฝีมือกันตัวต่อตัวต่อไป ท้าวทศรถจึงถือว่าปรศุรามว่า ปรศุรามมี
 กำเหนิดในชาติพรหมณ์ และไท้สาบาลค่อนหน้าพระอินทรแล้วว่า
 จะงการใช้สาครวรุณ และจะตั้งหน้าบ้ำาเพ็ญพรตค่อไปตามวิไลย
 พรหมณ์ เหตุไฉนจึงมากล่าววาจาทำทายเช่นนี้ ปรศุรามไม่
 ทอขท้าวทศรถ คั้นไปพุดกับพระรามว่า มีศรสำคัญอยู่ ๒ เล่ม
 อันเป็นฝีมือพระวิศวกรรม เล่ม ๑ ทวยเทพได้ถวายพระอิศวรเพื่อ
 ปรายท้าวตรีปุระ (คือที่เราเรียกว่า “ท้าวตรีบุรัม”) เล่มนั้น
 คือที่พระรามทำศึกแล้ว อีกเล่ม ๑ ทวยเทพได้ถวายพระนารายณ์
 เป็นธนูอันมีฤทธิ์เท่ากับธนูที่หักแล้ว และเล่าค่อไปว่า ครั้ง ๑
 ทวยเทพปรานาจะใครรู้ว่าพระอิศวรกับพระนารายณ์องค์ใดจะมีกำ
 ลังฤทธิ์มากกว่ากัน จึงไปทูลถามพระพรหมา พระพรหมา
 ก็แลรังขูงให้พระเป็นเจ้าทั้ง ๒ นั้นวิวาทกันจนเกิดค่อสู้กันเป็นการ
 ใหญ่ พระนารายณ์ร้องควาคไปทีเด็ยวณของพระอิศวรก็อ่อน
 ข้อยไป ทวยเทพจึงพร้อมกันวินิจฉัยว่าพระนารายณ์เก่งกว่า
 พระอิศวร และทูลไถ่เกลี้ยให้พระเป็นเจ้าทั้ง ๒ คึกัน พระ
 อิศวรมีความน้อยพระไทยว่าแพ้ฤทธิ์พระนารายณ์ จึงประทานธนู
 ของพระองค์นั้นแก่ราชฤณีเทวราชแห่งวิเทคนคร ส่วนพระนารายณ์
 นั้น ประทานธนูของพระองค์แก่พรหมฤณีฤกิลูกพระภฤคฺมุณี พระ
 ฤกิลมุณีไค้ให้ชุนั้นแก่พระชมัทธคินิมุณี แต่พระชมัทธคินิมุณีพอ
 ใจในทางบ้ำาเพ็ญพรตมากกว่า จึงมีไค้ใช้ชุนเลย จนเมื่อพระมุณี
 นั้นถึงมรณภาพค้วยมือท้าวอรชุนแล้ว ชุนจึงตกเป็นของปรศุราม

[ในรามเกียรติ์ของเรา “รามสูร” ให้การว่า “ครั้นพระสยมภวญาณ
 ประทานองค์ศรีเมษยักษิ ผู้เป็นโอรสกาชยักษิ ข้าครั้งไต่สืบมา”
 ดังนี้ ผิดกันกับในฉบับสังสกฤต] แล้วจึงกล่าวต่อไปว่า คน
 ได้ไปฆ่าเพ็ญพรตอยู่ที่เขามเหธร จนได้ยินข่าวว่าพระรามได้
 กังขนของพระอิศวรจนหักไปแล้ว จึงรีบมาเพื่อจะทำใ้กังขนของ
 พระนารายณ์บ้าง

ฝ่ายพระรามมิได้มีความหวาดหวั่นเลย รับอนสำคัญจาก
 ปรศุรามมาได้แล้วก็กั่่งและจับศรได้ โดยง่าย แล้วจึงตรัสแก่
 ปรศุรามว่า ปรศุรามเป็นพราหมณ์ ควรใ้รับความเคารพ ครั้น
 ว่าจะยิงเสียก็ใ้ไม่ควร เพราะฉะนั้นใ้ปรศุรามเลือกเอาอย่าง ๓ คือ
 จะใ้ยิงทำลายทางสวรรค์ของปรศุราม หรือจะใ้ทำลายภูมิทั้งปวง
 บรรดาที่ปรศุรามได้บรรลุถึงแล้ว ฝ่ายปรศุรามรู้สึกคนว่าแพ้ฤทธิ
 พระราม แม้แต่จะกระดิกตัวก็ใ้ไม่ไหวแล้ว จึงทูลคอบพระรามว่า
 เมื่อคนได้ยกโลกใ้เป็นทักษิณาแก่พระภคัยป็นั้น พระภคัยป
 ได้เฝ้าสัญญาว่าปรศุรามจะใ้ไม่อยู่ในโลกต่อไป แต่นั้นมาก็ยังมี
 ได้เคยนอนในโลกนี้แม้แต่คืนเดียว เพราะฉะนั้นขออย่าใ้พระราม
 ทำลายทางสวรรค์เลย ขอใ้ทรงทำลายภูมิที่คนได้บรรลุถึงแล้วทั้ง
 หกคนนั้นเถิด และปรศุรามมาแลเห็นชัดแล้วว่าพระรามมิใช่ผู้
 โกล คือองค์พระศิวภวนารตนเอง ซึ่งเป็นผู้ช้านะทว้ไป หาผู้ใ้
 จะต้านทานเคษานภาพมิได้เลย เพราะฉะนั้นในการที่คนได้พ่ายแพ้
 มิได้มีความโทมนั้เลย พระรามได้ทรงฟังดังนั้น ก็ทรงแผลงศร

ไปทำลายบรรดาภุมิณานที่ปรศุรามได้บรรลุถึงแล้ว ปรศุราม
ก็ทูลลากลับไปยังมเหศวรคีรี ส่วนชนสำคัญนั้น พระนารายณ์
จึงฝากพระวรุณ (คือพระ “พินธุ”) ใหรรักษาไว้ แล้วก็ทูลให้
พระบิดาเสด็จดำเนินขบวนต่อไปสู่พระนคร

[ในทันขอให้ผู้อ่านสังเกตว่า เรื่องปรศุรามกับพระราม
วิวาทกันนี้ ในรามเกียรติ์ของเราที่มี แต่รูปผิดกับในฉบับ
สังสฤต เพราะเข้าใจผิดเสียในขั้นต้นแล้วว่า “รามสูร”
เป็นยักษ์ จึงแต่งให้มาเกาะเกาะและรบกวนอย่างขบถทั้งสิ้น ครั้น
เมื่อแพ้พระรามแล้ว ก็กล่าวว่ารามสูรทูลขอชีวิตไว้ และพระราม
ยกประทานให้ ไม่มีกล่าวถึงทำลายภูมิของรามสูรเลย ในข้อ
นี้ขออธิบายว่าที่พระราม ให้เลือกนั้น คือจะ ให้ทำลาย โลกุตตรมรรค
หรือจะ ให้ทำลายผลเท่าที่ปรศุรามได้บรรลุถึงมาแล้ว ปรศุราม
เลือกเอาให้ทำลายผล เพราะว่าถึงทำลายแล้วก็มีหนทางที่จะหาได้
ต่อไปโดยความพยายามภายนอก แต่ถ้าทำลายมรรคเสียแล้ว ก็
จะเป็นอันตัดทางที่ปรศุรามจะได้ถึงโลกุตระและพรหมภูมิ คืออนฤพาน
นั้นต่อไปได้ ผู้แต่งรามเกียรติ์ของเรามิได้เข้าใจหัวข้อสำคัญ
อันนี้ เพราะหลงไปว่า “รามสูร” เป็นยักษ์ จึงแต่งให้
พระรามลงโทษในทางโลกีย์ แต่จริงปรศุรามเป็นพรหมณ์ไม่
มีความอาโลยในทางโลกีย์ พระวงในทางโลกุตระมากกว่า จึง
ต้องลงโทษให้กระหนทางโลกุตระ]

กรันเมื่อเสด็จประพาสหรือโยชยา ชาวเมืองก็ต้อนรับ
 กษัตริย์ทั้ง ๓๐ องค์ (คือท้าวทศรถ พระยาศรีชค และโอรส
 ท้าวทศรถทั้ง ๔ กับชายาแห่งโอรสทั้ง ๔ นั้น) ด้วยความชื่นชม
 ยินดี และพระมเหสีแห่งท้าวทศรถทั้ง ๓ องค์ (ซึ่งในรามเกียรติ์
 ของเราว่าไม่มีธิดาด้วย แต่ในฉบับสังสฤตว่าไม่ได้ไป) ก็
 รับรองชายาแห่งโอรสทั้ง ๔ อย่างดียิ่ง เมื่อสิ้นงานสมโภชแล้ว
 ท้าวทศรถจึงอนุญาตให้พระภรตไปเยี่ยมพระเจ้าตาที่เกษีย และ
 ให้พระศศิธรณ์ไปด้วย

[พาลกัณท์ข้าพเจ้ากล่าวมายังคาวณชิ เพราะเป็นกัณท์
 ที่รวบรวมข้อความเย็ดเตล็ดไว้มาก ถ้าจะลัดข้าม ๆ ไปก็เกรงจะ
 เสียความรู้ไป แต่ในกัณท์ต่อ ๆ ไปนี้จะย่อความไว้สั้นลงมาก
 เพราะเป็นเรื่องของพระรามคนเดียวคิดต่อกันไป]

ที่ ๒- อโยชยากัณท์ จัยแต่ท้าวทศรถปรารภจะให้อภิเษก
 พระรามเป็นนยพราศ ฝ่ายนางค่อมชื่อมนตรา [ซึ่งของเราเรียก
 ว่า “กจจิ” แต่แท้จริง “กจจิ” มาจากคำว่า “กพชี่”
 ซึ่งแปลว่า “นางค่อม” เท่านั้น ไม่ใช่ชื่อ] ได้ทรวบ
 จึงไปบอกนางไถเกษีและธิดาของต่าง ๆ นางไถเกษีจึงขอให้
 พระภรตได้ไปนยพราศ และให้เณรเทศพระรามไปอยู่ยามีกำหนด
 ๓๔ ปี ท้าวทศรถได้ลั่นวาทแล้วก็ตั้งขอมตาม พระรามจึง
 ออกจากนครพร้อมด้วยนางสีดาและพระลักษมณ์ สมนันทรไปส่งถึง
 ผังพระคงคา คู่ตะขุเป็นอธิปัตย์ในหมื่นนิษาท (ซึ่งเราเรียกว่าชุนัน)

เป็นผู้จักเรือให้ข้ามลำคองคา พระราม นางสีดา และพระลักษมณ์
 ไปหาใคร่อยู่ในสำนักพระภรทวาชมนี่ในตำบลประกาศ ที่ตรง
 ลำน้ำพระคงคากัษยมนานบรรจบกัน อยู่ทันคน ๓ แล้วไป
 ค่อยไปจนถึงเขาจิตรกฏ จึงไปหาใคร่อยู่ในสำนักแห่งพระมหาอุ
 วาลมีถิ ฝ่ายท้าวทศรถเสียดพระไทยอาไลยพระราม จนสิ้น
 พระชนม์ ฝ่ายพระภรทซึ่งท้าวอศิวศผู้เป็นตาได้เข้าไปอยู่ที่เมือง
 เกกขันนั้น เมื่อทราบข่าวว่าพระรามจะไต่อภิเษกเป็นยุพราชก็
 ความยินดี จึงทูลลาท้าวอศิวศก็กลับมากรุงศรีอยุธยา พร้อม
 ท้าวพระศัตร์มณซึ่งได้ไปเมืองเกกขันด้วยนั้น ครั้นมาถึงกรุงศรี
 อยุธยา ทราบว่าพระราชบิดาสิ้นพระชนม์และพระเชษฐาถูก
 เนรเทศแล้วก็มีความโทมัสเศร้าโศก และมีความแค้นนาง
 ไกเกษียซึ่งนักถึงแก่จะฆ่าเสีย แต่พระศัตร์มณห้ามไว้ พระภรท
 พร้อมท้าวพระวสิษฐผู้เป็นยโรจิตและพระวามเทพมนี่ จึงจัก
 การถวายพระเพลิงพระศพท้าวทศรถตามประเพณี [ในรามเกียรติ์
 ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๓ มีข้อความกล่าวไว้ว่า ทั้งนาง
 ไกเกษียและพระภรทถูกห้ามมิให้ถวายพระเพลิง แต่การห้าม
 เช่นนั้นในฉบับเดิมไม่มี ตรงกันข้าม กล่าวชัดว่าพระภรทเป็น
 ผู้จัดการถวายพระเพลิง เพราะฉะนั้นต้องเข้าใจว่าการห้ามถวาย
 พระเพลิงเป็นของที่มาเติมขึ้นเองในฉบับไทย] เมื่อเสร็จการ
 ถวายพระเพลิงแล้ว บรรดาราชตระกูลได้เข้าหอพรหมณ์ ๓๐ วัน
 วันที่ ๓๒ ภายหลังวันถวายพระเพลิงแล้ว พระภรทจึงจัดทำพิธี

ศราทศพรตตามประเพณี (อย่างทำบุญ ๗ วันของเรา) ค่อนนั้น
 ไปอีก ๒ วัน พระภรตออกประทักษิณกลางสภาอำมาตย์มนตรี จึง
 พร้อมกันอัญเชิญเสด็จพระภรตขึ้นทรงราชย์ พระภรตไม่ยอมรับ
 ราชสมบัติ ครั้นจะออกไปเชิญเสด็จพระรามเข้ามาทรงราชย์
 เสนาพศุภามาศย์ก็เห็นชอบด้วย จึงสั่งทำถนนจากกรุงศรีอยุธยา
 เตรียมไว้เป็นทางเสด็จ ครั้นถึงวันที่พระภรตก็ยกกระบวนพยุห
 ยাত্রาออกจากพระนคร พร้อมด้วยพระศัตรีชนม์ และนางเกาศัลยา
 นางสมิตรา และนางไถเกยี่ ยกกระบวนไปจนจนถึงเขาจิตรกูฏ
 พระภรตสั่งให้หยุดกระบวน แล้วเที่ยวหาพระรามจนพบ ก็เข้า
 ไปเฝ้าเล่าความให้ทราบทุกประการ พระราม นางสีดา และ
 พระลักษมณ์ ก็มีความเศร้าโศกยิ่งนัก แต่ครั้นพระภรตอัญเชิญ
 พระรามให้กลับเข้าไปทรงราชย์ พระรามหายอมไม่ แม้พระ
 มารดาทั้งสามช่วยกันวิงวอนก็ไม่ยอม เพราะมีความปรารถนาจะ
 รักรักษาตัวอยู่ที่แห่งพระราชบิดาไว้ พระภรตจึงขอประทานรอง
 พระบาทไปแทนพระองค์ เชิญรองพระบาทขึ้นทูลเหนือพระเคี้ยว
 แล้วยกพยุหยাত্রากลับไปกรุงศรีอยุธยา เชิญพระมารดาทั้งสาม
 เข้าไปในวัง แล้วจึงออกไปตั้งอยู่ท่าบดินทาคาม ชายแดนโกศ
 ยกรองพระบาทขึ้นประคิมฐานบนภัทริวิบูลย์ภายใต้เศวตฉัตร พระ
 ภรตเองเป็นอุปราชสำเร็จราชการแทนรองพระบาทนั้น และพระภรต
 พระศัตรีชนม์ทั้งสององค์ต่างถือเพศเป็นโยคี ฝ่ายพระรามทราบ
 ว่าพญาชนธังท้าวราพณาสูรมาตั้งนครอยู่วิมชนสถานและทั้งหน้้วย

กวนอู๋ซึ่งพราหมณ์ในเขตรชนสถานนั้น จึงคิดจะไปตั้งอยู่เพื่อ
ยั้งกันพวกอู๋ต่อไป ลาพระวาลมีก็ออกจากจิตรกฐเถินทางต่อ
ไปในเช้า แวะนมัสการพระอัคริมนีและนางอนะสยาผู้เป็นชานา
แล้วพระราม นางสีดา กับพระลักษมณ์ก็เข้าไปสู่ป่าทณทก
คือชนสถานนั้นแล

ที่ ๓ - ๐ วัณณะปะณิชา

จับแต่สามกษัตริ์เข้าสู่ป่าทณทก
พบอสูรตัวยักษ์ตน ๓ ชื่อวิราช (ในรามเกียรติ์ของเรากลายเป
“พินาพ” ไป) รบกันเป็นสามารต แต่วิราชนั้นได้รับพระ
พรหมว่าไม่ให้ตายด้วยคมอาวุธ พระรามรบกับวิราชจนเหยียบ
ไว้ได้แล้วจึงให้พระลักษมณ์ชุกหุลุมเพื่อฝังทั้งเป็น ฝ่ายวิราช
เมื่อจะตายรู้ว่าพระรามคือพระนารายณ์อวตาร จึงเล่าเรื่องที่ตน
ถูกสาบ คือเดิมเป็นคนธรรมดา ซึ่งได้ประพฤตผิดในกาม ไป
ลอบลักสัมผัสสังวาสด้วยนางรัมภาผู้เป็นบริจาของท้าวเวศรวัด ท้าว
เวศรวัดสาบให้เป็นรากษสอยู่จนกว่า พระ นารายณ์ จะ อวตาร มาถ้า
เห็นคิดเป็นลกท้าวทศรด มาฆ่าตายแล้วจึงให้ วิราชพันคำสาบ
วิราชจึงยินดีที่จะพันทุกซ์ได้ไปสวรรค์ ซึ่งทางให้พระรามคำเน
ต่อไป แล้วพระรามกับพระลักษมณ์จึงฝังวิราช วิราชก็ได้ตาย
ด้วยมือพระรามสมความปรารถนา เปนอันได้กลับไปสวรรค์ สาม
กษัตริ์จึงเดินต่อไป จนถึงสำนักพระมหาอู๋สรภังค์ พบพระ
อินทร์กำลังมาอัญเชิญพระสรภังค์ไปสู่สวรรค์ สามกษัตริ์เข้าไป
นมัสการพระสรภังค์ พระมุนีก็มีความยินดี ซึ่งทางให้เดินต่อ

ไป แล้วพระมหามุนีเองจึงเข้ากองไฟเผาตัวและวิญญาณไปสู่
พรหมโลก พวกสานศิษย์พระสรวงจึงขอให้พระรามช่วยคุ้มครอง
รักษา พระรามรับคำแล้วก็ดำเนินต่อไป พร้อมกับนางสีดา
และพระลักษมณ์กับพวกพรหมาตม จนถึงที่สำนักพระมหาฤๅษี
สุตภณ (ในรามเกียรติ์เรียกว่าสัทคัน) พักอยู่ที่นั่น ๓
แล้วเข้าป่าต่อไป ท้องที่เขวอยู่ในป่าที่ชันจากนั้นถึงสิบบ่ ไป
อาไศรยอยู่ในสำนักมหาฤๅษีและเทพฤๅษีต่างๆ ในที่สุดจึงกลับ
มายังสำนักพระสุตภณ ตามถึงที่สำนักแห่งพระมหาฤๅษีอศิสชัย
(ในรามเกียรติ์ของเราเรียกว่า “อังกศ”) พระสุตภณก็ชี้ทางให้
สามภษัตริ์ จึงพากันไปหาพระอศิสชัย พระมหามุนีก็ต้อนรับโดย
ยินดี แล้วจึงให้พระแสงสำคัญแก่พระราม คือธนูของพระ
นารายณ์ ๓ ศรชื่อพรหมทัต หรือพรหมาศศร ๓ แฉ่งศรซึ่ง
ไม่มีเวลาพร่อง เป็นของพระอินทร์ให้ไว้ ๓ พระขรรค์คามทอง
ฝักกั้น ๓ พระรามรับของเหล่านี้ไว้แล้ว ก็ขอให้พระมุนีช้
ซึ่งจะพอสร้างอาศรมพักอยู่ได้ พระอศิสชัยก็บอกให้ว่า ใน
ระยะห่างจากอาศรมไปอีก ๒ โยชน์ มีที่ค้ำแห่ง ๓ เรียกว่าปัญจา
วคิ อัยริมฝั่งโคทาวารี สามภษัตริ์ก็พากันไปตั้งอาศรมอยู่ที่
ปัญจาวคินั้น เป็นที่ผาศกสำราญ จนวัน ๓ พระเอนางรากษส
มีนามว่าศรปณา (ซึ่งในรามเกียรติ์ภาษาไทยเรียกว่า “สำมะ
นักษา”) ผู้เป็นขนิษฐภคินีของทศกรรฐ ได้ไปพบสามภษัตริ์
ลงสรงอยู่ในโคทาวารี นางรากษสมีความรักใคร่ในพระราม สู้

ความไปจนถึงอาศรม จำแลงควัวให้งามแล้วเข้าไปเกี่ยวพระรามา
 พระรามไม่ยินยอมรักใคร่ นางศูรย่นขาซัดใจก็เข้าคอบนางสีดา
 สลอบไป พระรามจึงใช้ให้พระลักษมณ์ลงโทษนางยักษิ พระ
 ลักษมณ์เอาพระขรรค์ค้ำจุมกและทชากแล้วขับไป นางศูรย่นขา
 ก็ร้องไห้ไปฟ้องพญาชวพชาย ผู้ครองนครในชนสถาน พญาชว
 กฤษทพิไปจับพระราม พร้อมด้วยพญาทุษณ์ และศรีเคียร
 เสนายก (ศรีเคียรไม่ใช่พี่น้องพญาชว เป็นแม่ชุนพลเท่านั้น)
 พญาชว พญาทุษณ์ และศรีเคียรต้องศรตาย นางศูรย่นขา
 จึงข้ามไปยังลังกา ไปฟ้องทศกรรฐ และแกล้งพูดจาหยอ้ง
 นางสีดาต่าง ๆ จนทศกรรฐอยากได้นาง จึงออกไปหาพญามารี
 ลูกนางคารวกา ซึ่งไปบวชเป็นโยคีอยู่ในป่า ขอให้ช่วยคิกอยาย
 ลักนางสีดา มารูจักกล่าวทักทานไว้ เพราะตัวเองเคยรู้ฤทธิ
 พระรามแต่เมื่อยกไปตีที่สำนักพระวิศวามิตรนั้นแล้ว แต่ทศกรรฐ
 ไม่ฟัง มารูจึงจำใจไปถ้ทศกรรฐ ถึงปัญจาวกัแล้วจึงแปลง
 ด้วเป็นนางวางไปลวงเอาพระรามไปพัน และเมื่อถูกศรก็ทำเสียง
 ลวงจนนางสีดาขังคัยให้พระลักษมณ์ตามไปอีก ทศกรรฐได้ที
 จึงแปลงด้วเป็นฤษัเข้าไปเกี่ยวนางสีดา ครั้นนางไม่ยินยอมก็อุ้ม
 เอาไปค้วยกำล้ง ชนรตเหาะไป นางสีดาก็รำพิไรถึงพระราม
 จนเมื่อผ่านไปที่หน้าถ้ำที่อยู่ของพญาชคาย (ในฉบับไทยเรียก
 “สคาย”) ปักษิราช ชคายก็ออกมาขวางทางไว้ รมกับ
 ทศกรรฐ ชคายุ้ปักษิราชแพ้ ตกลงยังพันดิน ทศกรรฐ

ก็อุ้มนางสีดาต่อไป เมื่อผ่านไปในปี วิมลสระข่มป่า นาง
 สีดาเห็นวานรอยู่ ๕ คน นางจึงเปิดองสะไบแลดูอาภรณ์ทั้งลงไป
 ฝากวานรให้นำถวายพระรามด้วย ทศกัณฐ์ก็พานางไปจนถึงกรุง
 ลงกา พาเข้าไปในวัง ขวนให้ดูปราสาทราชฐาน นางก็ไม่
 ขอมกษัตริย์ ทศกัณฐ์จึงสั่งนางรักษาสีให้พาคือนางสีดาไปไว้
 ยังสวนอโศก [คือสวนต้นไม้ที่เรามาเรียกกันว่าคุณ “โศก”
 แต่ที่แท้ชื่ออโศกจึงจะถูก] และให้ช่างคนต่างใช้ถ้อยคำทำให้
 นางสีดายินยอมพร้อมใจเป็นชายาทศกัณฐ์ให้ทั้งได้ ฝ่ายพระราม
 เมื่อข่าวมาจึงแล้ว ก็กลับจะไปอาศรม พยพระลักษมณ์กลาง
 ทางก็ตกพระไทย ทั้งสองกษัตริย์รีบกลับไปอาศรม สีดาก็หาย
 ไปเสียแล้ว เทียวค้นหาเท่าใดก็ไม่พบ จึงออกเดินหากอาศรม
 ไปจนพบชคายุบัณเฑียรราช ชคายุบอกข่าวนางสีดาแล้วก็ตาย พระ
 รามเสด็จพชคายุแล้วเดินต่อไป พบนางรักษาสีตน ๑ ชื่ออโยมุขี
 (ในรามเกียรติ์ของเราเรียกว่า “ยักษมุขี”) นางอโยมุขีตรงเข้า
 กอดพระลักษมณ์ไว้ พระลักษมณ์พินด้วยพระขรรค์ ด้จรมก
 หู และถันขาดไปแล้ว นางรักษาสีก็หนีไป สองกษัตริย์
 ดำเนินต่อไปอีก พบอสุรตน ๑ มีแต่ครึ่งตัว หน้อยที่ท้อง
 และมีแขนยาว ชื่อกพนธ์ (ในรามเกียรติ์ของเราเรียกว่า
 “กมพล”) กพนธ์เล่าว่าคนเป็นทานพ ซึ่งได้รับพรพระพรตมา
 ให้มีอายุยืน จึงมีความกำเริบไปรบพระอินทร์ พระอินทร์เอา
 วัชรตัดขาดทั้ง ๒ ข้าง และตัดศีรษะข่นลงไปในตัว แต่ด้วย

อำนาจพระพรหมทำให้ไม่ตาย พระอินทร์สาว่าให้มีแขนยาว เพื่อกวาดสัตว์เข้าปากกินไป จนกว่าจะได้พยพระรามจึงจะพ้นทุกข์ พระรามและอนชาก็จัดการเผาพนธ์ กพนธ์ก็โค่นรปรงคางมา ค้างเก่า จึงชี้ทางให้สองกษัตริย์ไปหาพญาสุครีพ ซึ่งได้ถูกพญา พาลีเนรเทศออกมาอยู่เขามลียทะเลสาบข่มป่า และแนะนำว่า ให้วานพญาสุครีพช่วยค้นหานางสีดาคือไป สองกษัตริย์ก็ดำเนิน ไปตามทางที่กพนธ์โค่นให้ กลางทางพบนางโยคินชื่อนางสรวี นางโยคินชี้ทางให้คือไป สองกษัตริย์ก็ดำเนินเลียบฝั่งแม่น้ำข่มป่า มุ่งตรงไปยังเขาฉวยมุก [อยู่ในทักษิณเทศ คือแคว้นที่อังกฤษ เรียกว่า "The Deccan"]

ที่ ๔- กษัตริย์ชาตินธ์ เรียกตามนามนครกษัตริย์ (ซึ่ง ในรามเกียรติ์ของเราเรียกว่า "ชิตชินธ์") จับแต่สองกษัตริย์ไป ดึงเขาฉวยมุกใกล้เขามลียที่อยู่พญาสุครีพ ฝ่ายสุครีพเห็นสอง กษัตริย์สำคัญว่าพญาพาลีใช้ไปฆ่าตน จึงเรียกหนุมานและพวก บริวารเตรียมอยู่พร้อมกันเพื่อต่อสู้ แล้วสุครีพจึงใช้ให้หนุมาน ไปเฝ้าพระรามตามเหตุการณุก่อน หนุมานเช่นทูตไปแสดง ไมตรีต่อพระราม ทั้งสองฝ่ายเล่าเรื่องราวสัณนิฟัง แล้วหนุมาน ก็ทูลลาไปรับสุครีพที่เขามลีย สุครีพไปเฝ้าที่เขาฉวยมุก พระ รามกับสุครีพก็กระทำสัตย์สัญญาต่อหน้าไฟ เป็นสัมพันธมิตร ต่อกันจะช่วยกันและกันให้สัมปรวธนา คือพระรามรับจะสังหาร พญาพาลี และสุครีพรับจะค้นหานางสีดาและช่วยสังหารทศกัณฐ

เมื่อทำสัญญากันเสร็จแล้วสตรีพจึงเล่าเรื่องของตนแก่เนเรเทส ใน
 ความว่าคืนหนึ่ง อสุรชื่อมายาวี ลุกทนทพี (ซึ่งเราเรียก
 “ทรพี”) ได้มาร้องทำทนายพญาพาลี พญาพาลีนอนหลับอยู่
 ก็ตื่นขึ้น ลุกออกไปช่วย สตรีพตามออกไป มายาวีเห็นมา
 ค่ายกันสองคน มีความกลัว จึงหนีไปอยู่ในถ้ำ พาลีส่งสตรีพ
 ให้คอยอยู่ที่ปากถ้ำ แล้วก็ตามมายาวีเข้าไป สตรีพคอยอยู่
 ถึงปี ๓ จนเห็นเลือดไหลออกมากจากปากถ้ำ และได้ยินแต่เสียง
 อสุร ไม่ได้ยินเสียงพาลี ก็สำคัญว่าพาลีตายแล้ว จึงเอา
 สิวาษีที่ปากถ้ำเสีย แล้วกลับไปเมืองกษิกินธ์ พวกเสนา
 พศุมามาตย์ก็อัญเชิญสตรีพขึ้นทรงราชย์แทนพาลีต่อไป แต่ไม่
 ชำพาลีก็กลับไปยังกษิกินธ์ ทว่าสตรีพกับอำมาตย์คยคิกกันเป็น
 ขบถ จึงฆ่าพวกอำมาตย์เสีย ส่วนสตรีพนั้นพาลีให้เรียกราชมาทว
 และเนเรเทสจากกษิกินธ์ นางรามาผู้เป็นแม่เลี้ยงสตรีพพาลีก็เอาไป
 เป็นแม่เลี้ยงเอง พระรามได้ฟังเรื่องก็พลอยแค้น จึงรับว่าจะ
 ฆ่าพาลี เพื่อลงโทษในการที่ยังอาชวคเณียบ สตรีพทลว่าพาลี
 นั้นมีฤทธิมาก แล้วจึงเล่าเรื่องอสุรทนทพี (“ทรพี”) ซึ่งมีรูป
 เป็นควาย อิมเอชกำเรียฤทธิเพราะมีกำลังมาก จึงไปทำพระ
 สมุทให้รบกัน พระสมุทยกให้ไปทำพระคิมพานคีรีราช พระ
 คิมพานยกให้ไปทำพญาพาลี ทนทพีก็ไปทำพญาพาลี พญา
 พาลีก็ออกไปสู้กับทนทพี หักคอทนทพีได้แล้ว จึงยกทวาราศพ
 ขึ้นขว้างไป พระอินตกกลงในบ้ำอันเป็นที่ทรงกรมของพระมถังคมุ

พระรามจึงแจ้งแจ้งให้ว่าถ้าแม่พาลี หรือผู้ใดที่รับใช้พาลี เข้ามาใน
 เขตบ้านนี้ขอให้กลายเป็นหินไปทันที [เรื่องพาลีปรายมาหาวิชัย
 ปรายทนต์พิน ของเราจับรวมกันเข้าเป็นเรื่องเดียวกัน เห็นจะ
 เป็นเพราะเรื่องราวคล้าย ๆ กัน มีไปทำทายน่าประหลาดเหมือน
 กัน จึงเข้าไปปนกันเสีย] สุกวิพเล่าเรื่องทนต์พินแล้ว จึงขอ
 ให้พระรามลองกำลังให้ปรากฏ พระรามก็รับโครงกระดูกทนต์พิน
 ซึ่งยังกองอยู่ในป่ามัจฉวัน (คือริมเขาฤษยมนั่นเอง) ขึ้น
 โยนไปสียโยชน์ สุกวิพก็ชมเชย แต่ยังขอให้แสดงอีก คือ
 มีคันธอยู่ ๗ คัน ซึ่งพาลีเคยแผลงศรทลได้ ขอให้พระราม
 ลองดูบ้าง พระรามแผลงศรทลคันธนั้นได้ ๗ คัน แล้วยังทล
 เขาฤษยมนไปอีกคือ ๑ สุกวิพก็ยินดีชมเชยยิ่งนัก จึงเชิญไป
 สังหารพาลีในวันนั้น พระรามรับคำแล้วก็ไปสังหารพาลี [ข้อ
 ความตรงกับในฉบับไทยทุกประการ ตลอดจนคำสอนน้องและทล
 ขอโทษพระราม มีผิดกันอยู่แต่ชื่อที่นางคารานั้นไม่ใช่มีเหมือนสุกวิพ
 ซึ่งพาลีแบ่งไป นางคาราเป็นลูกวานรชื่อสุเชนและเป็นแม่องคต
 จริง ๆ ด้วย] เมื่อพาลีตายแล้ว พระรามจึงให้จัดการราชาภิเษก
 สุกวิพเป็นราชาครองเมืองกษิณห์ และสุกวิพก็ให้องคตเป็น
 ยุพราชสืบไป ฝ่ายพระรามและพระลักษมณ์ จึงไปพักอยู่ในถ้ำที่
 เขาปรศัรวน ซึ่งเป็นยอด ๓ ในเทือกเขามลัยหรือมาลัยวัน และ
 เวลานั้นพระอินทร์ถึงฤดูฝน ไม่เป็นเวลาควรระยหกทัพ พระรามจึง
 มีใจคิดถึงสุกวิพในชื่อที่จะให้เกี่ยวกับนางสีดาหรือวยทศกรวรู วน

สิ้นฤดูฝนแล้ว สุกวิพม์วิเมาทลงไหลในกามคุณารมณ์และความ
 สมบูรณ์ หนมานจึงเข้าไปเคื้อน สุกวิพก็สั่งให้หนมานจักสั่ง
 เกณฑ์พล ฝ่ายพระรามคอย ๆ เห็นสุกวิพเจ็ยหายไประจิ่งใช้พระ
 ลักษมณ์เข้าไปเคื้อน พระลักษมณ์เข้าไปพุดทว่ากล่าวอย่างแรง ๆ
 หนนางคารา ซึ่งขัคนไค้เป็นมเหสีสุกวิพด้วยแล้วนั้น ค้องช่วยแก้
 ไขไกล่เกล็ย พระลักษมณ์ก็ยกสุกวิพก็พากันออกไปเฝ้าพระราม
 แล้วสุกวิพก็เรียภยรวทวามรามาชมนมพร้อมกัน รวมพลไค้หลาย
 โถฏฐี สุกวิพจึงจักแย่งยันน่าที่ไค้แยกย้ายกันไประจิ่งให้วามรชื้ออินท
 คุมพลไปคัันทางทิศบูรพา ใช้ไค้้องคทคุมพลไปคัันทางทิศทักษิณ
 ในกองทัพทักษิณนี้จักพญาวามรและทวน่าไปค้อ หนมาน ชมพูพาน
 นิละ (ค้อที่เรารเรียภ “นิลนท”) สุโศทร สระวารี สระวะคูลมะ
 คัย คระวากษยะ คระวีย สุเชน พฤษภ เมณฑะ ทวีวิท คันชมาทน์
 อุดกามุช และอนังคะ [ใน ๑๑ คนนี้ ที่พอเตาเทียบไค้
 อย่างไกล่แก่ “สุเชน” ค้อ “สรเสน” นอกนั้นถ้าจะเทียบจะค้อง
 ทรวทคู้่าเหินค ซึ่งในเวลานี้ซาพเจ้ายังไม่มีเวลาจะทำได้ ชื้อ
 วามรในรามเก็ยรค้อของเราค้อในลยขัสังสกฤตช่างฝึคกันไค้ลจริง ๆ
 วนเหลือที่ระเคาไปไค้] ใช้ให้สุเชนผู้เป็นพ่อนางคาราคุมพลไป
 คัันทางทิศประจิม [ในกองทัพขององคคทมีชื้อสุเชนอยู่ว่าไป
 ด้วย ขางที่ผู้แย่งจะผลลไปไค้เป็นไค้ หรือมีคณนี้ก็จะเป็นคนละ
 ค้ว แต่ชื้อพ้องกัน] ใช้ให้สัคพล (ของเรารเรียภ “สัคพล”)
 คุมพลไปคัันทางทิศอุดร แล้วจับกล่าวค้อไค้ถึงกองทัพทักษิณ ซึ่ง

องค์ทศกมุขไปกับหนุมานและตาระ [ตาระนั้นฟังจะมากล่าวถึง
 เกมกัไม่ม่ ที่รู้สึว่าเธอชื่อสเนนไปใส่ไว้ผิด จึงเปลี่ยนเป็น
 ตาระ] เทียบกันตามเทือกเขาวนชัย พยอสูรคน ๑ (คือปัก
 คลื่นของเรา) ซึ่งองค์ทศกมุขเอารากเลือดคตตาย แล้วเดินค่อไป
 เข้าป่าสี่ปีตวรรษ เข้าถ้ำทุกถ้ำ จนไปถึงค้ำยลช้อพฤกษวิไล
 เช่นสวนของทานพอยู่ในหว่างเขา เป็นที่เข้าดังยาก มีสวน
 อันงคางม มีปราสาทราชฐาน พยนางคน ๑ จึงถาม ใค้
 ความว่าอสูรช้อมัย (ของเราเรียก “มายัน”) ใค้ันฤมิตรช้น
 ไว้เช่นสถานที่อยู่ ภายหลังมัยใค้ยังอารักขันนางเทพอัยศรช้อ
 เหมมา (ของเราเรียก “บษมาลี”) พระอินทรภรวสังหารมยาสูร
 เลียบ พระพรหมจึงประทานรมณียสถานนแก่นางเหมมา ค้วนาง
 ผู้เล่าเรอนันเเองช้อสยัมประภา [ซึ่งในรวมเกยรค้ของเราไม่ม่
 ค้ว และเรองราว “บษมาลี” เล่าให้หันมานเเอง] นางนั้นเป็นผู้
 เฝ้าสถานทั้นัน ตามดงกัการของหนุมาน หนุมานก็เล่าความใค้
 นางฟัง นางคอบว่าผู้ใค้ใค้เขาไปดงในเมื่องมายานันแล้ว ยาก
 ที่จะกลับช้อออกไปใค้ (อย่างเมื่องลยแลที่เล่ากั้น) แต่นางเต็ม
 ใจช้อวนำพวกวานรช้อจากทั้นันใค้ ไปดงผ่งมหาสมท แต่ก้
 มีรู้ที่ช้อไปแต่่งใค้ค่อไป เวลาที่กำหนดก้จวนครบช้อยแล้ว พระเอน
 พญานกสัม่ปาตี (ที่เรามาเรื่อกว่า “สัม่ปาตี”) พ้ช้อย
 พญาชคายุใค้ ไล่ล้อออกมาจากถ้ำ บอช้อว่านางสัคคาและช้ทาง
 ลงกาใค้ องค์ท้จึงถามพวกวานรว่าใค้จะรย้อสาไปลงกา ค่าง

คนที่ต่างวิชาสาและอวกอทิฤทธิของคนที่ ในที่สุดจึงตกลงเป็น
 หนุมานไป หนุมานก็ขึ้นไปสู่ยอดเขามเหธรคีรี สำแดง
 อธิฤทธิด้วยทพยานจากยอดเขา เหาะข้ามมหาสมุทรไป

ที่ ๕- สุนทรภณัท จีบแต่หนุมานเหาะข้ามมหาสมุทร พระ
 สมทมิความปรารถนาจะช่วย หนุมาน จึงขอลให้ภูเขาไผ่นาคะ
 ซึ่งอยู่กลางทะเลนั้น ผุดขึ้นมาเพื่อให้เป็นที่หนุมานหยุดพักวัน
 แต่หนุมานบอกว่าจะวิ่งรอมิได้ต้องตรงไป ฝ่ายเทวดาพร้อมด้วย
 คนธรรพ สิทธา และพิทยาธร ปรารถนาจะลองฤทธิหนุมาน จึงสั่ง
 ให้นางสรสาผู้เป็นมารดาแห่งนาคทั้งหลาย จำแลงตัวเป็นนาง
 ยักษ์ยืนตัวใหญ่กายสูงถึงฟ้า ขวางทางหนุมานไว้ พอหนุมานมาถึง
 นางก็ร้องห้ามมิให้ไป และร้องทำให้หนุมานเข้าปาก หนุมาน
 ผิดทำให้เสร็จก็เสียดอกจึงจะกลับมาให้กิน นางก็ไม่ฟัง ฮ้า
 ปากกว้างจะกลืนหนุมาน นางฮ้าปากกว้างเท่าโคหนุมานก็ทำ
 ตัวให้โตขึ้นจนคับทุกครั้ง จนปากนางนั้นฮ้ากว้างถึง ๓๐๐ โยชน์
 เป็นที่สุด คราวหนุมานทำตัวเป็นเมฆก้นเล็กเท่านั้นหัวแม่มือ
 ลอยเข้าไปในปาก นางสรสาและกลับออกมาอีก โดยนางไม่รู้ ลึกตัว
 แล้วก็กล่าวแก่นางสรสาว่า ได้เข้าปากตามปรารถนาแล้ว ขอ
 ทางไปเถิด นางสรสาก็กล่าวชมเชยความฉลาดของหนุมาน แล้ว
 อนุญาตทางให้ไป [เรื่องพบกับนางสรสานของเราไม่มี] ต่อ
 จากนี้ไปจึงไปพบนางผีเสื้อสมุทรชอลิงคิก้า ผู้มีฤทธิขบเภาใครใคร่
 แล้วก็ขบตัวไค้ นางขบเภาหนุมานไว้ไค้ หนุมานจึงเข้าปาก

นางแล้วเข้าไปแหวกห้องออกมาได้ จึงเหาะต่อไปจนถึงเกาะ
 ลงกา รวมเป็นระยะข้ามมหาสมุทรนั้น ๓๐๐ โยชน์ แล้วจึง
 ไปลงที่ใกล้นครลงกา [เรื่องเหาะข้ามลงกาและไปลงอุทขัณภัย
 พระนารทนั้นไม่มีในฉบับสังสกฤต แต่ที่จะเข้าใจว่านักขณเองนั้น
 ก็เห็นจะไม่ได้ คงจะต้องไปไต่มาจกแหล่งอื่น ดังจะได้อธิบาย
 ต่อไปในตอนข้างท้ายนี้] ครั้นเวลาค้ำหนุมนางจึงอนุมัติครตัวให้
 เล็กเท่าแมวและลอคเข้าไปในลงกา พยนางลงกา (คือชื่อ
 เมืองซึ่งเราเรียกว่า “อากาศโคไล”) รมกันจนนางลงกาแพ้นแล้ว
 หนุมนางก็เที่ยวค้นนางสีดาทั่วไปในลงกา เข้าไปจนในวังและปรา
 สาทราชฐานที่อยู่ของทศกรรฐและขุนยักษ์ต่าง ๆ ค้นทั่วไปทุกแห่ง
 หน ในที่สุดก็ได้ไปถึงสวนอโคกจึงเห็นนางสีดา แต่งตัวนุ่ง
 ห่มคากรอง ไม่มีอาภรณ์อย่างโคษระคียบประศา มีนางรากษส
 เป็นผู้คุมอยู่ ขณะที่หนุมนางซ่อนอยู่ในกิ่งอโคก ทศกรรฐลงไป
 ทานางสีดาพุดาเกยวพาด นางก็ไม่ยินยอม ทศกรรฐจำใจ
 ต้องกลับไปวัง พวกนางยักษ์ผู้คุมก็พากันค้ำว่านางสีดาด้วยถ้อย
 คำหยาบช้าต่าง ๆ นางสีดาทนไม่ได้คิดจะผูกคอตาย หนุมนาง
 เห็นถึงเวลาอันควร จึงกล่าวพระนามพระรามชนและพรธมาช้อ
 ความทุกประการ นางสีดาได้ยินก็ค้ำใจ หนุมนางลงจากต้นไม้
 มาถวายบังคม เล่าความโดยละเอียดแล้วถวายแหวนของพระ
 ราม นางสีดาก็ยินดีรับแหวนไว้ แต่ครั้นเมื่อหนุมนางจะขอรับ
 ไปส่งพระราม นางสีดาไม่ยอม โดยแสดงว่าไม่เป็นการสม

ควรที่จะให้ผู้ชายและคองตัวอีก นางสั่งข้อความให้หันมานำ
 กลับไปทูลพระราม และฝากศิราภรณ์อัน ๓ ไปถวายเพื่อเป็น
 พยานด้วย หันมานทูลนางสีดาแล้ว ถิ่นกั้นคั่นเคืองทศกรรฐ
 จึงแกล้งหักสวนเสียบนบ ชวสวนนำความไปแจ้งแก่ประหัสต์ผู้เป็น
 เสนายกั ประหัสต์ใช้ซ่มพมालูกชายไปจับหนุมาน ก็กลับไป
 ถูกฆ่าตาย ประหัสต์จึงสั่งเสนาห้าคนไปล้อมหนุมานไว้ แล้วนำ
 ความไปทูลทศกรรฐ ทศกรรฐใช้ให้ โอรสชื่ออักษุมารไปจับ
 [ในรามเกียรติ์ของเราเรียกว่า “สหัสกุมาร” แล้วเลยกลายเป็น
 มีจำนวนพันคนไปด้วยซ้ำ] อักษุมารก็ไปตายอีก ทศกรรฐ
 จึงให้อินทรชิตออกไปจับ อินทรชิตแผลงศรนาศไปมีศหนุมาน
 ไล่ นำตัวไปถวายทศกรรฐ ทศกรรฐซักถามหนุมาน ๆ ก็พูด
 จาว่ากล่าวให้ส่งนางสีดาคืนไปยังพระราม ทศกรรฐโกรธจึงสั่ง
 ให้เอาหนุมานไปฆ่าเสีย แต่พิเภกณ์ ซึ่งเป็นผู้รู้จักประเพณี
 อันดียิ่ง ได้กล่าวทัดทานไว้ โดยชี้แจงว่าหนุมานเป็นทูตมา
 ถ้าฆ่าจะเสียราชประเพณี ทศกรรฐจึงตกลงให้เอาไฟจุดเผาทาง
 หนุมาน [ส่วนการลงโทษอย่างอื่น ๆ เช่น ให้ขังแหว่ง หรือใส่
 กรงค้ำ ไม่มี บางทีพรหมณ์ผู้นำเรื่องมาแล้วในเมืองเราจะเอาข้อ
 ความจากหนังสืออื่น ๆ มาเพิ่มเติม เพื่อให้หนุมานเก่งยิ่งขึ้น
 ดังจะได้อธิบายต่อไปโดยละเอียดข้างหน้า] หนุมานเมื่อไฟคติดทาง
 แล้วก็เผาเมืองลงกาเสียสิ้น แล้วจึงไปดับไฟที่ทางนั้นในมหา
 สมุท (ไม่ใช่ในปากอย่างเรื่องของเรา) และเหาะกลับไปหา

องค์และวามรซึ่งคอบอยู่เชิงเขามเหศวร์ แล้วความให้ฟังแล้ว
พากันกลับไปเฝ้าพระรามที่เขาปรคีร์วัน หนุมนานำศิราภรณ์ถวาย
พระราม และเล่าความละเอียดทุกประการ

ที่ ๖ - ยุทธกัณฑ์ เป็นกัณฑ์ยาวกว่ากัณฑ์อื่น ๆ จบ

แต่พระรามชมเชยหนุมนาน [ไม่มีประทานผ้าชุบสร้อยข้อมือ
เรื่องรามเกียรติ์ของไทยเรา เรื่องประทานผ้าชุบสร้อยก็เห็นจะเกี่ยว
มาจากแห่งอื่นอีก] แล้วพระรามก็สั่งให้ยกทัพลงไปฝั่งทะเล
เพราะหัตถิภัยที่อุศตครมวลคดี รุ่งขึ้นพระจันทร์เสด็จกับหัตถิ ใ้
คลาขบวนทัพ ใ้มีตะลุมพะเพลิง (คือ "นิลนันท") เป็น
ทัพหน้า ใ้คชะ ๓ คระวิชัย ๓ คระวาศย์ ๓ เป็นทัพหน้า ฤชภ
เป็นปีกขวา คันชะ ๓ คันชมาทน์ ๓ เป็นปีกซ้าย องค์
พระรามทรงหนุมนานเป็นพาหนคุมทัพพลวง ใ้พระลักษมณ์ทรง
องคตตามเสด็จไปในทัพพลวงกับคัวพญาสุกรีพ และใ้ชิมพูนพาน
ผู้เป็นฤชราช (คือจอมทมิ) ๓ สุเสน ๓ เวศทรรคี่ ๓ เป็นทัพหลัง
พอใกล้ฤชย์ออกเดินทัพ นิล พฤษภ และกุมภก็ออกเดินล่อง
น้ำทางทางใ้ทัพพลวงดำเนินจนถึงฝั่งมหาสมุทร ใ้ใ้หัตถิคั้งค้าย
พักแรมอยู่ณเชิงเขามเหศวร์คีร์ (ที่ของเราเรียกว่า "เหมศรินทร์")

กล่าวถึงทศกรรัฐ เมื่อหนุมนานเฝ้าเมืองแล้ว ก็ไปฤชษา
บรรดาเสนามาคบายว่าจะควรคึกการอย่างไรกับค้อไป พวกท้าว
พระยาอสุกรีก็ค่างคนค่างอวกคักันค่าง ๆ นา ๆ มีแต่พิเภคณ์
อยู่ราชผู้ค็คิ้ว ที่ยืนยืนอยู่ว่าทศกรรัฐควรส่งนางสีศาคันใ้พระราม

จึงจะถูกทำนองคลองธรรม ในวันแรกนั้นทศกรรฐมิได้คอยว่า
 กระไร เป็นแต่ลุกกลับเข้าไปข้างใน ครั้นรุ่งขึ้นพิเภกข้อมเข้า
 ไปเฝ้าข้างใน ทศกรรฐรู้ว่าได้เห็นดวงร้ายต่าง ๆ มากนัก มี
 ทางที่จะแก้ไขได้แต่สงสัยคาใจเท่านั้น ทศกรรฐก็ออกไปต้อง
 พระโรงเรียกชมนมอสุรสภาอีก สิ่งประหลัดเสนาบดีให้จัดพล
 ขึ้นประจำนำทัพพร้อมแล้ว ก็ตามความเห็นผู้ที่มาอยู่ในสถานนั้น
 อีก กุมภกรรณ ["หูหม้อ" คือหูโตเท่าหม้อ ไม่ใช่
 "คอหม้อ"] อินทรชิต และท้าวพญาต่างรัชอาสาจะรบทุกคน
 พิเภกผู้เคี้ยวขี้ขึ้นยืนยื่นให้สงสัยคาใจ ทศกรรฐก็รว ลุกขึ้น
 เตะพิเภกตักเคียง พิเภกลุกขึ้นไถ่เสอตะบอง แต่นักช
 ไปได้ว่าทศกรรฐเป็นราชาและพี่ของตน จึงลลคะบองลงแล้วชี้หน้า
 ว่าไปตรง ๆ ว่าถ้าขึ้นคือไปเช่นนั้นจะถึงที่ตาย ทศกรรฐก็ขยับพิเภก
 จากน่านั้น [ในเรื่องของเขาพิเภกไม่ได้ชี้ขี้ลาตอย่างของ
 เราเลย เพราะเป็นชาติพรหมพงษ์เหมือนกัน เป็นกษัตริ
 เหมือนกัน] พิเภกก็ออกไต่จากท้องพระโรง ก็เหาะตรงข้าม
 มหาสมุทไป พร้อมด้วยเสนา ๔ คน ชี้อนิล ๑ อนิล ๑
 สัมปาทิ ๑ ประมติ ๑ [ตอนขยับพิเภกนั้น ในฉบับสังสกฤต
 ผลิตย์ของเราอีกที่มีเสนาไปด้วย ไม่ได้ไปคนเดียว อีก
 ประการ ๑ ในเรื่องไม่มีกล่าวถึงไปลาลูกเมีย แต่ในบทละครก็
 ต้องเติมเข้าไปอยู่เองเพื่อนำส่งสาร ส่วนชื่อนางเมียและบุตร
 ของพิเภกนั้น ของเราไม่ตรงกับของเขาเลย ก็ชื่อนางเมษ

เราเรียกว่า “ตรีชดา” ที่ถกควรเป็น “สรมา” นางริทานั้นค้นพบในพจนานุกรมโมเนียร์วิลเลียมส์ว่าชื่อ “นันทา” ข้างเราจะไปไต่ “เบญกาย” มาอย่างไรก็หาทราบไม่] ฝ่ายสุคริพเห็นพิเภกณ์มากก็ชักใช้ตามจนไต่ความแล้ว จึงไปทูลพระราม พระรามตรัสหาฤาเหล้าวานร ต่างคนก็ไม่ได้เห็นด้วยในการที่จะรับพิเภกณ์ไว้ แต่หนุมานเห็นควรให้รับไว้ พระรามทรงเห็นชอบด้วย จึงเสด็จลงไปรับพิเภกณ์ถึงทริมฝั่งมหาสมุทร คริสปราไสยด้วยไมตรี แล้วสมมตพิเภกณ์เป็นราชาสุราริบัติ แล้วสุคริพก็หนุมานจึงถามพิเภกณ์ว่า ทำอย่างไรจึงจะยกทัพข้ามมหาสมุทรไปถึงลงกาได้ พิเภกณ์ว่าถ้าพระรามตรัสขอกำเนนแก่พระสมุท พระสมุทคงจะยอมตามพระประสงค์ เพราะเหตุว่าพระเจ้าสิครราชผู้เป็นชนกองค์ ๓ แห่งพระรามได้ยื่นกาลให้ทะเลมีชน [ทะเลจึงได้นามว่า “สาคร” เพราะมีก่าเหินคแต่ท้าวสิคร ทั้งไต่เล่าไว้ในพาลกนิชข้างคั้นแล้ว] สุคริพก็หนุมานนำความไปทูล พระรามก็เห็นชอบด้วย จึงเสด็จไปยังฝั่งสาคร เพื่อตั้งทัพพลกรรมขอกำเนนข้ามไปลงกา ฝ่ายสรรทูลผู้คอยเหตุ เห็นพลวานรยกมาถึงฝั่งทะเล ก็รีบนำความไปแจ้งแก่ทศกรรฐ ทศกรรฐจึงใช้เสนาซื้อสุกะไปหาสุคริพเพื่อสื่อสารว่ากล่าวโดยดีให้สุคริพยกทัพกลับไปเสียยังภินช สุกะก็จำแลงกายเป็นนกเหยี่ยวบินไปหาสุคริพและสื่อสารตามคำสั่ง สุคริพไม่ยอมฟัง แลพกวานรก็พากันโกรธ จับ

ศักระได้ทูลข้และถอนชนช้กทาง ศักระมีความเจ็บกร้องให้พระราม
ช่วย พระรามคร้ดีห้ามพวกวานรม่ให้ทำร้ายอีกค้ไป แต่ให้
คุมตัวไว้จนกว่าจะค้ข้ามไปถ้ถึงแคนลงกา

แล้วพระรามก็เข้าพิช้ค้ไปอีกสามเวลา ไม่เห็นพระสมุท
ชินมาคร้หรือตอบประการใด พระรามก็กร้ว จ้จ้ยัครพรทมาศคร้
ชินพาคสายจะแผลงไปเพื่อผลาญทะเลให้แห้ง พระสมุทม่ความ
กล้วก้ชินมาเผ่า พร้อมค้้วยแม่พระคงคา พระสินธุ และยวีวาร
อื่น ๆ พระสมุททูลขอโทษ พระรามก็โปรดประทานโทษให้
พระสมุทจ้จ้ทูลว่า ท้ระแหวกทางเข่นถนนให้พลเค่นไปน้้นม่ได้
เพราะผิดกรรมคาโลก แต่ถ้พระรามจะโปรดให้ท้ทวารองถนน
ข้ามทะเลไป พระสมุทจะร้ยช่วยห้ามข้รามค้ลินและห้ามส้ทวน้
ม่ให้ร้ยถวททวาร ในชนท้จองถนน ส่วนผู้ท้ระเข่นนายช่างอ้านวย
การจองถนนค้ค้ัน พระสมุทว่าม่อยู่ในกองท้พิทลวงแล้ว ค้คือ
พญาวานรช้อนล ลูกพระวิศวกรรมเทพคิลย้ (วานรค้วันใน
รามเก้ยรค้ฉย้ไทยเร้ยกว่า “น้ลพิทข้” และกล้่าวว่าเข่นลูก
พระกาฬ) พระสมุททูลความอน้ันแล้ว ก็ทูลลาถลย้ลงไปบ้ง
ท้ที่อยู่ พระรามจ้จ้คร้ดีสั่งใช้ ให้พญานลเข่นผู้อ้านวยการจองถนน
พญานลก็เข่นนายงานจ้ค้การจองถนนข้ามทะเล กว้าง ๓๐ โยชน์
ยาว ๓๐๐ โยชน์ แล้วเสร็จใน ๕ วัน พระรามจ้จ้คร้ดีสั่งให้
กวีชาท้พิข้ามไป พญาพิเภกษ้กับเสนายักษ้ท้จ้ ๕ เข่นผู้นำท้พิ

พระรามทรงหนมาน พระลักษมณ์ทรงองคต ครั้นถึงฟากลงกา
แล้ว ก็พักพลอยู่ที่อันขั้วบรรณด้วยมูลผลาหารและน้ำใสจืดสนิท
[ผู้อ่านภระสังเกตุเห็นได้ว่า ในตอนของฉนวนนี้ จากเรื่อง
ราวสำคัญ อันมีในรามเกียรติ์ของเรา และเป็นตอนที่ไซนซอย
เล่นนั้น ถึง ๓ เรื่อง กล่าวคือ ๑. เรื่องเบญจกายจำแลงเป็นเสภา
ลอบมา ซึ่งเรียกตามภาษาจีนว่า “ชุดนางลอบ” ๒. เรื่อง
หนุมานกับนิลพิทขั้ววาทกัน ๓. เรื่องหนุมานกับนางสุวรรณมัจฉา
เรื่องทั้ง ๓ นี้ไม่มีมาในรามายณฉบับสังสกฤต แต่เหตุใดจึงมา
มีอยู่ในหนังสือรามเกียรติ์ฉบับไทยนั้น ข้าพเจ้าจะได้อธิบายต่อ
ไปข้างหน้า ในที่นี้จะขอทำเนนเรื่องตามที่มีมาในรามายณฉบับ
สังสกฤตต่อไป]

ครั้นเมื่อข้ามมหาสมุทรไปได้เรียบร้อยแล้ว พระรามก็ตรัส
สั่งสุครีพให้เตรียมการยกไปประชิดกรุงลงกา ฝ่ายศุภะที่จับไว้
ได้แต่ก่อนของฉนวนนั้น ครัสสั่งให้ปล่อยตัวกลับไปลงกา ศุภะก็
เข้าไปเฝ้าทศกรรฐ์ เล่าความให้ฟังทุกประการ และแสดง
ความนิยมนับถือยำเกรงอิทธิฤทธิ์พระราม พระลักษมณ์ และ
วานรยิ่งนัก ทศกรรฐ์จึงใช้ให้ศุภะและสารถีไปคุเหตุการณมาอีก
ศุภะและสารถีจำแลงกายเป็นวานรเข้าไปปลอมอยู่ในกองทัพวานร
เพื่อสืบข่าว พิเศษเห็นเข้า รู้ว่าเป็นยักษ์ปลอมจึงจับตัวไป
ถวายพระราม ศุภะและสารถีมีความเกรงกลัวยิ่งนัก ก็ถวาย
บังคมพระรามขอประทานโทษ พระรามทรงพระสรวลและตรัสว่า

ถ้าเมื่อใดที่ตัวแล้วก็ให้รีบกลับไป แต่ถ้ายังคุไม่ทั่วก็ให้พิเภกพาตัวให้ทั่ว แล้วก็ตรัสสั่งให้ปล่อยตัวกลับไปลงกา คุกระและสารณทั้ง ๒ ก็ยังมีความนิยมยินดีในพระขวามีของพระรามมากจนนำความไปเล่าให้เจ้านครลงกาฟังทุกประการ

[คุกระและสารณ ๒ คนนี้ ของเรารวมเป็นตัวเดียว เรียกว่า “สฤสสาร” และที่มาเป็น ๒ ครั้ง ก็จับเอมารวมเป็นครั้งเดียว คือ “สฤสสาร” นั้นจำแลงเป็นเหยี่ยวบินมาก่อน จนถึงแล้วจึงจำแลงเป็นสิงเข้าไปปลอมผล]

ฝ่ายคุกระและสารณเข้าไปถึงลงกา เล่าความตามที่ได้เห็นตลอดแล้ว และกล่าวสรรเสริญพระรามกับพวกวานรเป็นอย่างมาก ทศกรรฐก็ขึ้นไปบนยอดภูพลวานร ให้สองเสนาศูให้คุทั่วแล้ว ทศกรรฐยังไม่พอใจ จึงมีโศทรให้จับส่งคนสอดแนมออกไปสืบข่าวอีก พวกสืบข่าว มีเสนาศูสรรทูลเป็นหัวหน้า ก็รีบไปอยู่ที่ภูพลวานรที่เชิงเขาสเวด (ซึ่งอยู่ตรงหน้าเมืองลงกา และสูงเทียมเขาตรีกูอันเป็นที่ตั้งเมืองลงกาเอง) สรรทูลและพวกสืบข่าวถูกพิเภกจับได้ อีก พวกวานรพากันทุบตีปางกาย แต่พระรามตรัสสั่งให้ปล่อยกลับไปอีก สรรทูลก็ไปแล้วเหมือนคุกระและสารณอีก ทศกรรฐจึงคิดกลอุบาย สั่งเสนาศู ๓ ชื่อวิฑยชิวทา ผู้ฉลาดในเชิงมายา ให้หนีฤมิตรหัวพระรามขึ้นตัว ๓ ซึ่งทศกรรฐนำไปให้นางสีดาเพื่อจะลวงว่าพระรามตายแล้ว ใน

ชั้นต้นนางสีดาก็เชื่อ แต่นางวราภัสสคัน ๓ ซ้อศรีชกา เป็นผู้
ใจดี มีความสงสารนางสีดา จึงเล่าความจริงให้นางฟัง นางสีดา
จึงค่อยคลายความเศร้าโศก

ฝ่ายทศกรรฐกลับเข้าไปยังท้องพระโรง นั่งในท่ามกลาง
ที่ชุมนุมจึงตามความเห็นท้าวพระยา ท้าวมาลย์วันผู้เป็นคาของ
ทศกรรฐจึงกล่าวคัดค้านทศกรรฐ กล่าวด้วยราชประสงค์และ
ราชธรรมวิद्या แล้วจึงแสดงว่าไต่แลเห็นलगต่าง ๆ หลายอย่าง
มาปรากฏในलग เห็นว่าเป็นलगร้าย ซึ่งให้เห็นว่าทศกรรฐ
ไต่ประพฤตินิสิตทางธรรมเพราะผิดเมีย ท้าวมาลย์วันเห็นควรให้
รีบส่งนางสีดากลับคืนไปให้พระราม การที่จะคิดมานะทำสงคราม
ไปนั้นหาประโยชน์มิได้ เพราะพระรามคือพระนารายณ์อวตาร
แต่ทศกรรฐกำลังตกอยู่ในความหลง จึงอวดกิตินงคนต่าง ๆ
กลับหาว่าท้าวมาลย์วันอิจฉาความเก่งของหลาน จึงไต่ผู้ครหา
คัดค้านเช่นนั้น ท้าวมาลย์วันมิไต่ค้อยประการใด ลกออกจาก
สภากลับไปที่อยู่ของคน [ตอนนั้นระมิงที่ในรามเกียรติ์ของเรา
เอามาขยายยักยาวออก เรียกว่า “ตอนท้าวมาลย์ราชว่าความ”
แต่ท้าวมาลย์ราชนั้น ในรามเกียรติ์ของเรามาว่าความต่อเมื่อรบ
กันมากแล้ว นี้ว่าแต่ก่อนน่าจะรบ ผิดกันอยู่] ฝ่ายทศกรรฐ
เมื่อท้าวมาลย์วันไปแล้ว จึงจัดแข่งขันนำที่รักษานคร ให้ประ
หัตร์รักษาค่ายบูรพา มหาปรวศ (“ช้างใหญ่” ของเว
เรียก “เป่าวนาสูร”) กับมโหตรรักษาค่ายทักษิณ อินทวิชิต

รักษาคำมั่นประจิม ทศกัณฐ์เอง กบฏศึกและสารณรักษาคำมั่น
 อุดร วิรุฬหกุมพลกกลางเมือง [วิรุฬหกุมพลกในรามเกียรติ์ของเรา
 ว่าเป็นพญาอสูรต่างเมืองมาช่วยรบต่อเมื่อได้ไปเชิญ เห็นจะเป็น
 การเข้าใจผิด]

พิเภกณ์ ไซให้สี่เสนาลอบเข้าไปสอดแนมในลางา ใต้
 ความแล้วว้างทั้งแย่งทัพรับอย่างไร พระรามจึงจัดแบ่งทัพเข้าล้อม
 และคืนครลงกา ให้นัละคีค้ำนขรพา องคคคีค้ำนทักนิณ
 หนุมาณคคีค้ำนประจิม ทัพหลวงจะคีค้ำนอุดร ให้พระลักษมณ์ตาม
 เสกข์ในทัพหลวง ส่วนทัพหนุนให้อยู่ในบังคับบัญชาพญาสุครีพ
 พญาชมพพาน และพญาพิเภกณ์ และตรัสสั่งไว้ด้วยว่า เพื่อ
 จะให้จำกันไค้ง่าย ให้บรรคาวานเรกรรูปเปนวนรอยู่ อย่าให้
 จำแลงกายเหมือนมนุษย์หรือยักษ์

รุ่งขึ้นพระรามอยากจะใคร่ทอดพระเนตรเมืองลงกา จึง
 เสกข์ขึ้นไปบนยอดเขาสุเวด ทอดพระเนตรข้ามไปที่นครลงกา
 ซึ่งตั้งอยู่บนยอดเขาตรีภภู จึงเห็นทศกัณฐ์นั่งอยู่บนบัลลังก์ มี
 ฉัตรกั้นและจามรีไปกบฏค สุกรีพแลเห็นก็มีโกรธา จึงโลก
 ษณจากยอดเขาสุเวด เหาะไปยังลงกา ร้องว่าทศกัณฐ์ๆ ก็ว่า
 คอบ สุกรีพจึงเข้าหักฉัตร และฉวยมงกุฎจากหัวทศกัณฐ์
 แล้วรบกันเป็นสามารตตัวต่อตัว ในที่สุดทศกัณฐ์จะร้ายมนต์ผูก
 สุกรีพๆ ก็เหาะขึ้นไปเสียบนอากาศ ทศกัณฐ์เห็นอยตามไปไม่
 ไค้ สุกรีพก็เหาะกลับไปยังเขาสุเวด พระรามต่อว่าสุครีพว่า

เป็นเจ้าบ้านผ่านเมืองไม่ควรจะผลนผลันไปโดยลำพังเช่นนั้น แล้ว
ก็เสด็จลงจากยอดเขา สั่งให้ยกพลเข้าประชิดลางกา ตามที่
ได้กำหนดไว้

แต่พระรามาทรจรัสก็ได้ถึงราชประเพณี ว่าแต่ก่อนที่จะเข้า
โจมตีควรส่งทูตไปสื่อสารเจรจาว่ากล่าวโดยดีก่อน จึงตรัสใช้ให้
องคตไปสื่อสาร องคตก็ไปสื่อสาร แต่ทศกัณฐ์ไม่ฟัง สั่งให้
เสนาสี่คนจับองคตไปฆ่าเสีย องคตก็ยอมให้สี่เสนาจับจนมันแล้ว
จึงเหาะขึ้นไปบนยอดปราสาท ทิ้งสี่เสนาให้ตกลงมา แล้ว
หัดยกยอดปราสาทตีพวกยักษ์ แล้วก็เหาะกลับไปเฝ้าพระราม

ตอนหัดยกยอดปราสาทนี้ ในรามเกียรติ์ของเราคล้ายกัน
คือสื่อสารก่อนแล้วจึงหัดยกยอดปราสาท ชรอยจะเป็นความหลงลืมของผู้
เล่าเรื่อง

[อนึ่งในที่นี้ควรสังเกตว่า ในรามเกียรติ์ของไทยเรามีกล่าว
เรื่องไมราพณ์ลักพระราม และหนุมานไปตามกลีบมาไก่ ใน
รามายณะฉบับสังสฤตไม่มีเรื่องไมราพณ์เลย เราไปได้เรื่อง
มาจากที่อื่น คงจะได้สืบต่องานไปข้างหน้า]

ก่อนนี้ไปก็กล่าวด้วยการรบ ซึ่งได้กระทำต่อกันเป็นหลาย
คราว จะกล่าวให้พิศดารก็ยากนัก จึงจะกล่าวแต่พอเป็น
สังเขป ดังต่อไปนี้

(๑) ท้าวานรเข้าประชิดลางกา ท้าพญักษ์ออกสู้ บัณฑิต
แพ้อพยเข้าเมือง

(๒) คีตอินทรีชิตครั้งที่ ๓ แผลงศรนาคบาท มีกัพระรามและพระลักษมณ์ถกขั้ววามรข่าง พิเภกณ์ให้วามรทวามรรักษากัพระรามไว้ตัวเองไปเทียวกัอนพลวามรทกัระจัทกระจายกัลขัมา [ไม่ขัชลาทและไม่ถูกอินทรีชิตเข้ยนอข่างในวามเก็ยรทของเรา] ทศทรวรชู้ให้นางทรีชิตากานางลัศากไปกัพระรามพระลัศกษมณ์ นางลัศากลัศากัณว้าพระรามตายจรง แต่นางทรีชิตากัปลอบนางลัศากโดยขัแจงว้าถ้าทอึงทลัศากตายแล้วขันบขุกๆ ไม่ลอบ นับขุกยังลอบจั้งไม่เพนไร ฝ่ายพิเภกณ์ทอ้นพลวามรทลัขัมาแล้ว กัขัฤกษากัณว้าจะทรวกัคอกอข่างไร พญาสเณนผู้เพนผู้ไทญ์ในหมู่วามเรจั้งบอดขันถึงไอสททจะแก้ไท้ ค้อวักลัศากขังอขุกเก็ยบรสมท ณเขาช้อจันทรคัรและโทณคัร ให้ไซ้ทนมานไปเอาไอสทนััน [ผู้ทมีความรู้และแนะนำเซ่นนี้ ของเราขุกให้เพนน้าทัพญาวามรช้อชามพวราช แต่ชามพวราชนัันก็เพนนามของชมพพานนัันเองเพนระณนัันเห็นไท้ว้าลัศากตัว] ขณะนัันพญาครทขินมาทัสนามรบนาททมีทสองกษัทรอขัทันไป ยากัไม่ค้องไปเอา

(๓) เสนายกัษช้อขุมวากษะ (หรือขุมวเกตุ) ขกออกไปรบ ทนมานฆ่าตาย

(๔) เสนายกัษช้อวัชรทนต์ขกออกไป องคทฆ่าตาย

(๕) เสนายกัษช้ออกกัมขัน (ซึ่งเราเรจก “อสุรกัมขัน”)

ขกออกไปรบ ทนมานฆ่าตาย

(๖) พญาประหัสต์ ยักษ์เสนาบดี บกออกไพร่ย เป็น
ศึกใหญ่อัน ๓ แต่ในที่สุดนี้ละฆ่าพญาประหัสต์ตาย

(๗) ศักทศกรรฐ์ ครั้งที่ ๓ ทศกรรฐ์รบกับพญาวาน
ก่อน แล้วรบกับพระลักษมณ์ ทศกรรฐ์พุ่งหอกกระยี่พิศุ
ถูกพระลักษมณ์ แล้วเข้าสู้พระลักษมณ์ แต่สู้ไม่ไหว หนุมาน
เข้าชกหน้าอกสลบไป และหนุมานก็สู้พระลักษมณ์ ไปเฝ้าพระ
ราม ๆ ก็ดอนหอกนั้นออกไป แล้วพระรามก็ขึ้นทรงหนุมานเข้า
รบกับทศกรรฐ์ แผลงศรถูกทศกรรฐ์แหลกไป แล้วแผลง
ถูกมงกุฎละเอียดไปกับหัว ทศกรรฐ์หนีกลับเข้าลังกา

(๘) ศักกมภกรรณ ซึ่งในเวลานั้นนอนหลับอยู่ ต้อง
ไปปลุกกันเป็นการใหญ่ แล้วจึงยกไป เป็นศึกใหญ่อีก รบกับ
พญาวานที่ละตัว จนถึงรบกับสุครีพ รบกันไปจนสุครีพถูกทุ่ม
ด้วยขอกเขาล้มลงสลบไป กุมภกรรณจึงจับเอาตัวสุครีพหนี
รักแร้ไปลังกา ฝ่ายหนุมานเห็นว่าถ้าจะไปช่วยสุครีพ ๆ ก็จะหา
ว่าคดถูก จึงเป็นแต่ควมพลที่กระจัดกระจายเข้าไว้ ฝ่าย
สุครีพพนชนรู้สึกตัวว่าถูกจับไปแล้ว ก็แกล้งทำนิ่งเสีย จน
กุมภกรรณแผลงงักก็หมกและหุกุมภกรรณขาด และฉีกสี่ข้าง
ด้วยเล็บตีน กุมภกรรณเจ็บก็โยนสุครีพลงกับดินหมายจะเหยียบ
ให้ตาย แต่สุครีพหลุดไปได้ เหาะกลับไปยังงคองทัพ กุมภกรรณ
โกรธแค้นออกไปรบอีก หนาม็ดจับกินเสียทั้งลิงและยักษ์ พระ
ลักษมณ์ออกมาช่วย รบกันเป็นสามารด แต่กุมภกรรณว่าไม่

ขยากรบกับเด็ก จะรบแต่กับพระราม พระรามแผลงศรศักดิ์
 แขนกมภกรรณ แล้วตัดขา แล้วแผลงศรออกปากไม่ให้คำได้
 อีก ในที่สุดจึงแผลงศรไปตัดหัวขาดกระเด็นไปตกในมหาสมุทร
 [เรื่องกมภกรรณทศน้ำ และตั้งพิธีโหมกขศักดิ์ไม่มีในฉบับ
 สังสกฤตทั้ง ๒ อย่าง ไทยเราน่าจะไปได้มาจากแห่งอื่น จึง
 จะได้อธิบายต่อไปข้างหน้า]

(๘) ทศสัรณ คือศรที่เคี้ยว ๓ เทวานตก ๑ นรานตก ๑
 อติกาย ๓ เป็นลูกทศกรรณทั้ง ๔ คน [ศรที่เคี้ยวรคนละคนกับที่
 ไปกับพญาชร และอติกายนี้ คือที่ในรามเกียรติ์ของเราเรียก
 ว่า “อิทธิกาย” หรือ “มตาทาย”] มโหธรและมทาศรจะ
 ไปทวย เจ้าสัรณล้มในสนามรบหมด มโหธรและมทาศรจะ
 หนีกลับเข้าเมือง

(๑๐) คืออินทรชิตครั้งที่ ๒ ทั้งพิรุณศรพทมาศศร
 แล้วจึงยกไปรบ พลต่อสู้รบกันเป็นสวามารถ แล้วอินทรชิต
 จึงแผลงศรพทมาศศรไปตกทั้งพระรามพระลักษมณ์ [ผิดกับ
 ของเราถึง ๒ ประการ คือประการที่ ๑ อินทรชิตไม่ได้ยิงลงเป็น
 พระอินทร์และพลไม่ได้แปลงเป็นเทวดา ประการที่ ๒ พระราม
 ถูกศรด้วย เรื่องแปลงเป็นพระอินทร์เข้าใจว่าจะเต็มสำหรับยก
 ย่องความเก่งของหนุมานที่หักคอช้างเฮอร์วณ คงจะเป็นข้อความ
 มาจากแห่งอื่นจึงจะได้อธิบายต่อไป] ชมพพานแนะนำให้หนุมาน
 ไปเอาโอสถที่เขาสุวรรณผากกล่าวคือมฤคสัญญ์ฉนวน ๓ วิสัยภรณ์

(ซึ่งเราเรียกว่า “สังกรณี”)๑ สวรรณกรณี๑ สมนชยาณี๑
 หนุมานไปตั้งเขาสรพพาแล้ว ทาคันยาเหล่านั้นไม่พม เพราะ
 คันยาช้อนเสียบ หนุมานก็ชโลเอาเขาสรพพามาทั้งลก มาถือ
 ไว้เหนืออลม กลันยามาถึงพวกที่ตองศร ก็พากันพนชนตมก
 แล้วหนุมานจึงนำเขากลับไปไว้ยังที่เคิม

(๑๑) พวกวานรเผาเมืองลงกา เพื่อแก้แค้น ทศกรรฐ
 คัยไฟ

(๑๒) ทัพกุมภะ และนิกุมภะ ลูกกมภกรรณ กับมีเสนา
 ผู้ใหญ่ไปคัย ๔ คน ซ้อยปากษ๑ โสณิตากษ๑ ประชงษ์๑
 อกัมขัน๑ (คนละคัยที่ออกรบแล้ว) เป็นคักใหญ่ คลัย
 ครังทพิสร์ถ สี่เสนาคายก่อน แล้วสุครีพฆ่ากุมภะ และ
 หนุมานฆ่านิกุมภะ

(๑๓) ทัพมัจกรรณ ลูกพญาชร [ในลยัยสังสกฤต
 เขาเรียกชื่อว่ “มัจกรากษะ” แลลว่ “ตามัจกร” แค
 ชรอบข้างไทยเราะเห็นชื่อเสียงไม่เพราะ จึงเปลี่ยนเรียกเสียงว่
 “มัจกรรณ” คือหุมัจกร] เป็นคักใหญ่ พระรามออกรบ
 เอง แผลงศรลูกพญามัจกรรณคาย

[ส่วนทพิแสงอาทิตย์ไม่มี ไม่ทราบว่ข้างไทยเราะไปไค้
 มาจากไหน]

(๑๔) คักอินทรชิต ครังที่ ๓ อินทรชิตตั้งพิชิตคินโศทร
 ไค้รัตสวรรค์และอาวุธพระพรสม ทั้งทำให้คัยคัวไค้คัย อินทรชิต

กษัตริย์รอดชีวิตลอยออกไปจากลางกา แฉ่งเมฆอยู่แต่ยังครุอาคเน
 ษาศตร์ (คือศรที่โต้ในพิธิอคินโทศรนั้น) ต้องวานรลัมไปเป็น
 อันมาก พระรามพระลักษมณ์ก็ค้องศรนั้น แต่ไม่เจ็บมาก
 พระลักษมณ์จะแผลงพรหมาสตร์ ไปล้างขัณฑ์ให้หมดโลก แต่พระ
 รามห้ามไว้ และคร่ำว่าพระรามเองจะแผลงศรไปผลาญเฉาะตัว
 อินทรชิต ฝ่ายอินทรชิตได้ฟังคังนั้นก็กลับเข้าลางกา

(๑๕) คีถอินทรชิต ครั้งที่ ๔ อินทรชิตนฤมิตรรูปมาษา
 เหมือนนางสีดาแล้วนำออกไปฆ่าให้วานรเห็น วานรโกรธเข้ารบ
 อินทรชิตต่อสู้อยู่น้อยหนึ่ง แล้วพวกวานรอีกหนาระอาใจ ค้วย
 สำคัญว่านางสีดาตายแล้ว จึงพากันถอยไป

(๑๖) อินทรชิตถอยจากสนามรบ ไปคังพิธิ์นิกุมภิสลา
 (ซึ่งเราเรียกคังว่า "กุมภินิษา") มูชาษัญญัก้วยเล็ชค เพื่อ
 จะทำคณให้เป็นถายสัทธิ์

(๑๗) วานรนำความไปทูลพระรามว่าเห็นอินทรชิตฆ่านางสีดา
 แต่พิเภกษณ์ทูลว่าเป็นถลอุบายของอินทรชิตเท่านั้น อินทรชิตได้
 ไปยังคังกุมภิสลาแล้ว เพื่อทำพิธิ์ชบค้วให้อยู่คงและให้ถายตัวได้
 โดยสันทนแม้ทเวคาก็ไม่อาจแลเห็นได้ แต่ถ้าคัศรทำลายพิธิ์
 เล็ชคได้ก่อนที่สำเร็จ อินทรชิตจะถาย เพราะมีพรคมลิจิคชค
 อยู่คณนั้น พระรามจึงคร่ำใช้พระลักษมณ์ไปทำลายพิธิ์นิกุมภิสลา ให้
 พิเภกษณ์ไปค้วยเพื่อเป็นทปฤคษา

(๑๖) พระลักษมณ์กับพิเภกไปช่วยกันทำลายพิธีนิคมภิลา
 ของอินทรีชิต พิเภกเป็นผู้ไปกั้นทางไว้มิให้อินทรีชิตเข้าถึงกัน
 นิโครช ซึ่งเป็นสนับกกลางแห่งมหานิกุมภิลาเวที (ซึ่งถ้าอินทรีชิต
 ถึงได้แล้วนั้นว่าพิธีสำเร็จ) ดาภัยหลานรบกันก่อน แต่พระลักษมณ์
 ห้ามพิเภกมิให้รบต่อไป เพราะการที่อาจะฆ่าหลานไม่เป็นการ
 สมควร พระลักษมณ์จึงเข้าต่อสู้เอง พลวานรกับพลยักษ์ก็ต่อสู้
 กันเป็นสามารถ จนอากาศมืดไปด้วยลูกศรแลสาคราวุธที่สาหัสจัก
 อินทรีชิตรบจนเรดหัก จึงเล็งงเข้าไปในนครลงกา ทารดเปลี่ยน
 ใหม่ได้อีกชั้น ๓ จึงกลับออกมารบอีก อินทรีชิตกับพระลักษมณ์
 ต่างแผลงศรแข่งฤทธิ์กัน คืออินทรีชิตแผลงยามะศร (คือศร
 พระยม) พระลักษมณ์ก็แผลงโกเวศศร (ศรของท้าวโกเวศ) ไปสู้
 กระทบกันเป็นไฟลุกลามทั่วไป พระลักษมณ์จึงแผลงอาวุธศรเป็น
 น้ำไปดับไฟและไหลไปท่วมยักษ์ อินทรีชิตแผลงโรทรศรเช่นลม
 พัดน้ำไปหมด แล้วอินทรีชิตจึงแผลงอากาศศาสตร์ ซึ่งพระ
 ลักษมณ์สู้ด้วยศรสิริवासตร์ อินทรีชิตแผลงอสรศรเป็นสาคราวุธ
 ต่าง ๆ พระลักษมณ์ก็สู้ด้วยศรมหะศรศาสตร์ ในที่สุดพระลักษมณ์
 จึงแผลงศรเอนทรศาสตร์ ไปกักตัวอินทรีชิตล้มลงตาย ทศกรรฐ
 ได้ทราบข่าวว่าลูกตายก็คั่ง จะไปฆ่านางสีดา เพราะหาว่าเป็น
 สาเหตุ แต่มหาปราชระห้ามไว้ จึงได้สติมิได้ทำร้ายนางสีดา
 [เมื่อถึงตอนนั้น ตามรามเกียรติ์ของเรากล่าวว่าได้ไปเชิญ
 มุสยลัม และท้าวสหัสเดชะมากช่วย แต่ในฉบับสังสกฤตไม่ได้

กล่าวถึงท้าวสี่ทิศละเลย จึงเข้าใจว่า คงจะเป็นเรื่องที่ได้อ่าน
จากแต่่งอื่นอีก]

(๑๙) คีตกศกรรฐ์ ครั้งที่ ๒ ยกลงออกไปพร้อมด้วย
มโหทร มหาปรรควและวิรูปักษ์ วิรูปักษ์ถูกสุคริพฆ่าตายก่อน
แล้วสุคริพฆ่ามโหทรอีกคน ๑ และมหาปรรควะถูกองคตฆ่าตาย
แล้วพระรามกับพระลักษมณ์ จึงรบกับทศกรรฐ์ ต่างแผลงศรต่อสู้
กัน คล้าย ๆ อินทรชิตกับพระลักษมณ์ ทศกรรฐ์จับหอกหมายพุ่ง
ไปฆ่าพิเภก แต่พระลักษมณ์เข้ากั้นไว้จึงถูกหอกแทน แล้ว
ฝ่ายทศกรรฐ์ก็หนีเข้าลางา พระรามถอนเสียได้ แต่พระลักษมณ์
สลบไปไม่ฟื้น พญาสีเนนจึงทูลพระรามให้ใช้หนุมานไปยังเขา
มโหทัย ไปเกี่ยยาลำคัญชื่อวิศัลยกรณิ ๑ สวรรณกรณิ ๑
สันยชิวกรณิ ๑ สันขยาณิ ๑ หนุมานก็ไปชโลมาทั้งเขาเช่นครั้ง
ก่อนอีก พระลักษมณ์และบรรคาไฟรพลที่ตั้งสาคราวุธ เมื่อ
ได้กลิ่นยากพิษจนหมด

(๒๐) คีตกศกรรฐ์ ครั้งที่ ๓ ทศกรรฐ์ยกลงมาอีก
แผลงศรแข่งกับพระรามคล้าย ๆ คราวก่อนอีก พระอินทรเห็นว่า
พระรามต้องรบอยู่กับพินิน แต่ทศกรรฐ์ขี้รด ก็เป็นการไม่
สมควร จึงใช้ให้พระมาคัล้นำรถลงมาถวายให้พระรามใช้ในการ
สงคราม [ในรามเกียรติ์ของเรา พระอินทรถวายรถแต่
เมื่อของถนนเสร็จแล้ว] ทศกรรฐ์ถูกศรและอาวุธต่าง ๆ มากจน

สลบไป นายสารดีเห็นดังนั้นก็ขยับไปเสียด้านมารบ แต่
ทศกรรฐพอฟันชนก็ให้นายสารดีขยับกลับไปสู่สนามรบอีก

(๒๑) กล่าวถึงพระอคัตตยมนี่ มีความปรารถนาจะให้
พระรามสังหารทศกรรฐได้ จึงเหาะมาเฝ้าพระราม มาบอก
มนตร์อาถรรพ์หฤทัยให้เพื่อเล่าขานในเมื่อจะสังหารทศกรรฐ [ที่ว่า
พระรามได้ดวงใจทศกรรฐนั้น คือได้มนตร์อาถรรพ์หฤทัยเอง
กระมัง คงไม่ใช่ได้ดวงใจจริงที่ตกใส่กล่องฝากฤษี เรื่อง
คนมานไปตลอดเอาดวงใจจากพระโคบุตรนั้น ก็น่าจะเป็นเรื่อง
ซึ่งตอนมาจากหนังสืออื่นนอกเรื่อง ๓ ซึ่งเป็นเรื่องของหนุมาน
คงข้าพเจ้าจะได้อธิบายต่อไปข้างหน้า]

(๒๒) ทศกรรฐยกกลับเข้ามารบอีก แผลลงศรสู้กันอีก
พระรามแผลงศรไปตัดหัวทศกรรฐขาด แต่พอหัวนั้นตกถึงดิน
ก็มีหัวเกิดขึ้นมาใหม่แทน เป็นต้นทุกครั้ง พระรามก็เปลี่ยนไป
ยิงที่อื่น แต่ทศกรรฐก็ไม่ตาย รบกันอยู่เช่นนั้นถึง ๗ วัน ๗ คืน
ในที่สุดพระมาตุลีทูลเตือนให้พระรามแผลงศรพรหมาสตร์ ศรถูก
อกทศกรรฐแตกแยะเป็นสองภาค ขาดใจตาย

ก่อนไปก็กล่าวถึงนางมณฑิลาตรีและนางสนมอื่น ๆ ออกมา
ควรวนุ แล้วพิเภกปรึกษากับท้าวมาลย์วันจึงจัดการพาตนก็ไปลงศพ
ทศกรรฐตามประเพณี แล้วพระรามจึงตรัสสั่งให้จัดการราชา
ภิเษกพิเภกให้เป็นราชาครองนครลงกา ให้พระลักษมณ์เข้าไป
ไปรคน้ำอภิเษก (เพราะพระรามเองไม่เสด็จเข้าไปในเมือง)

ราชาภิเษกหรืออภิเษกแล้วออกไปเผ่าถวายบังคมและ ถวายเครื่อง
สักการะแก่พระราม

พระรามจึงตรัสให้หนุมานให้เข้าไปเฝ้านางสีดาเพื่อแถลงเหตุ
การณงานสังคราม แล้วจึงตรัสให้พิเภกไปเชิญนางสีดาออกมา
ยังพลับพลา แต่พระรามไม่ยอมรับนางสีดา จึงต้องจัดการ
ลุยไฟเพื่อแสดงความบริสุทธิ์ บรรดาเทวดาก็มาเป็นพยานพร้อม
กัน ครั้นนางสีดาเข้ากองไฟ พระเพลิงก็ชุนางไว้มิให้เป็น
อันตราย และพระอิศวร พระพรหม และท้าวทศรถซึ่งเป็น
เทวดาแล้วนั้น จึงอำนวยการ และพระรามขอพรพระอินทร์ให้บรรดา
วานรที่ตายในสนามรบกลับฟื้นขึ้น พระอินทร์ก็ประสาทให้

ครั้นถึงเวลาอันควร พระรามจะเสด็จกลับกรุงศรีอยุธยา
พิเภกจึงนำบุษยกมาถวายให้ทรง พระรามก็ชื่นทรงบุษยกพร้อม
กับนางสีดา และพิเภก สุกฤษดิ์ กัณษีวราภิกษาม
เสด็จในบุษยกนั้นด้วย พอได้ฤกษ์บุษยกอันเต็มหงส์ก็ลอยไปใน
อากาศ แวะที่เมืองกัณษี กัณษี รัชมเหษีสุกรีและชานาพญาวานร
อื่น ๆ แล้วลอยต่อไป จนถึงวันคำรบ ๕ ก็ถึงนครพระภททวาช
มิน หยุดพักที่นั่น แล้วพระรามจึงตรัสให้หนุมานล่องน้ำไปนคร
ศรีอยุธยา ให้แวะบอกข่าวแก่พญาคหะผู้เป็นอริยศักดิ์แห่งพวก
นิษาทณเมืองศตุมภเวร แล้วจึงให้ไปยังนันทิกามที่สถิตย์พระ
ภทท หนุมานก็ไปเฝ้าพระภทททูลข่าว พระภททและพระศศิครัน
ท์มีความโสมนัส ตรัสสั่งให้เตรียมมถนหนทาง และเตรียม

ขยวนแต่ นางเกาศัลยา นางสุมิตรา และนางโกเกย์
ก็ออกมาต้อนรับพระรามถึงนทีคามา แล้วพระรามก็เสด็จเข้า
สู่กรุงศรีอยุธยา สั่งให้จัดการราชาภิเษกตามราชประเพณี
พระวสีษฐมนัสเป็นผู้เป็นอุปโรหิตสรววมงกุฎถวาย และถวายเครื่อง
ราชกกุธภัณฑ์ แล้วพระรามก็ประทานข้านั้นจวางวัลแก่ผู้มี
ความชอบตามสมควร

เมื่อเสร็จพิธีแล้ว ราชาศรีศรีพิภพัญญาพานรทั้งปวงทูลลา
กลับไปยังนครโกศกนิษฐ์ และราชาภิเษกทูลลากลับไปยังนครลงกา
ฝ่ายพระลักษมณ์นั้น พระรามจะโปรดให้เป็นมหาอุปราช แต่
พระลักษมณ์ไม่ยอมรับ จึงโปรดตั้งให้พระภดรเป็นมหาอุปราช
ก่อนไปพระรามก็ทรงกระทำพิธีสำคัญต่าง ๆ สำหรับมหากษัตริย์
มีอาทิคือ พิธีไปฉะทริกา พิธีชัศวเมฆ และพิธีพาศ์เมฆ
พระรามทรงราชย์อยู่ตั้งหมื่นปี ได้ทำพิธีชัศวเมฆถึง ๓๐ ครั้ง
[การทำพิธีชัศวเมฆเป็นของสำคัญจึงต้องอวด ใครยิ่งได้ทำมาก
ครั้งก็ยิ่งดี เช่นท้าวศักระทำพิธีชัศวเมฆถึง ๓๐๐ ครั้ง จึงได้
เป็นใหญ่ในหมู่เทวดา เป็นจอมสวรรค์]

ในเวลาที่พระรามทรงราชย์อยู่นั้น บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข
ทั่วไป ราชตระกูลรุ่งเรือง พระรามเองก็บริบูรณ์ด้วยโภคสมบัติ
ทั้งโรคภัยไข้เจ็บไม่มี โจรผู้ร้ายมิได้เบียดเบียนไพร่บ้านพลเมือง
อาณาประชาราษฎร์อยู่ในศีลในธรรม พระรามพระชัศนยาธิบดี มี
โอรสตั้งพัน

ในที่สุตแห่งยทชกัณฐ์นั้น จึงมีคำแสดงคุณแห่งคัมภีร์ว่ามา
ยตว่า มีคุณวิเศษต่าง ๆ ใครได้ฟังแล้วก็ล้างยาบได้ และ
ปรารถนาสิ่งใดก็จะได้สัมปรายณา จะเจริญในอายุ วรรณะ สุข
พล และเมื่อละโลกนี้ไปแล้วก็จะได้ไปสู่พรหมโลก

อุตตรกัณฐ์ (คือ “กัณฐ์แถม”)— ความข้อความในท้าย
ยทชกัณฐ์นั้นก็แลเห็นได้ว่า ความมุ่งหมายของผู้แต่งเรื่อง
รามายณะเดิมก็ให้รับเพียงยทชกัณฐ์เท่านั้นเอง แต่เรื่องราวเล่า
ต่อ ๆ กันมาก็คงจะเกิดมีคนอยากรู้ข้อออกซอนต่าง ๆ เช่นถามว่า
กำเนิดทศกรรฐ์นั้นเป็นอย่างไร [เพราะในคัมภีร์รามายณะเดิม
คือตั้งแต่กัณฐ์ที่ ๑ ถึงที่ ๖ นั้น มิได้มีข้อความละเอียดกล่าวด้วย
กำเนิดทศกรรฐ์] พราหมณ์ที่เป็นคนหาทรัพย์คงจะต้องเล่า จึง
เกิดมีวรรณคดีเรื่องกำเนิดทศกรรฐ์ขึ้น ทั้งนี้เป็นต้น ต่อ ๆ
มาวรรณคดีเหล่านั้นมีมากขึ้นทุกที จนในที่สุตจึงมีผู้เก็บรวบรวม
เข้าไว้แห่งเดียวกัน และให้ชื่อว่าอุตตรกัณฐ์แห่งรามายณะ เพราะ
ฉนั้นเรื่องราวของกัณฐ์จริงไม่คิดต่อกัน เห็นได้ว่ารับเอาเรื่อง
หลาย ๆ เรื่องมาร้อยกันเข้า หัวต่อเชื่อมไม่สนิทและก็มีได้พยายาม
ที่จะให้สนิทด้วยซ้ำ เรื่องราวในอุตตรกัณฐ์นั้น เมื่อไทยเราแต่ง
รวมเกียรติไต่เกียรติเอาเรื่องราวที่กล่าวด้วยกำเนิดของผู้มีชื่อต่าง ๆ
ไปลงไว้ในต้นเรื่อง คงเอาแต่เรื่องเนรเทศนางสีดาและกำเนิด
พระฤๅษี (“พระมงกุฎ”) และพระลพ กับเรื่องศึกพระภรตและ
พระศัตรีขุนไว้ ในตอนท้าย เมื่อพิจารณาดูเห็นอยู่ว่า อุตตรกัณฐ์

พระปลัสติย์ ต่อมาจึงมีบุตร ซึ่งได้นำมาว่าวิศวะพ หรือเรียกตามชาติว่า “เปลาลัสติยะ” (คือ “เกิดแต่ปลัสติยะ”) และพระเปลาลัสติยะนั้น ก็เป็นฤๅษีและมุนีเหมือนบิดา

(๒) กำเหนิกท้าวกูเวร หรือเวศรวรณ ซึ่งเป็นโอรสพระมหาฤๅษีวิศวะพเปลาลัสติยะ มารดาชื่อนางเทพวรวรณี บุตรีพระภรทิวาสมุนี ท้าวกูเวรก็บำเพ็ญทานและตะบะอย่างบิคา จนพระพรหมาไปรคปรวาน อนุญาตให้ขอพรตามปรารถนา ท้าวกูเวรขอให้ ใ้เป็นผู้อภิบาลมนุษย์และสัตว์ พระพรหมจึงให้เป็นโลกยาลทิสอูคร และให้เป็นชนเศวร (คือเป็นใหญ่ในทวีป) กับประทานบุษยก แล้วท้าวเวศรวรณจึงขอที่อยู่แก่บิดา พระเปลาลัสติยะ ก็บอกให้ ไปอยู่เมืองลงกา อันเป็นเมืองงดงาม พระวิศวะกรรมณฤมิตรไว้แล้วณขอกเขาตรีภุญ เป็นที่อยู่เดิมแห่งพวกภากษส แต่ภากษสก็ทิ้งเมืองนั้นไปเพราะกลัวพระนารายณ์ ท้าวกูเวรจึงไปครองนครลงกา เป็นที่พึ่งเป็นอธิปัตแห่งพวกอสูรสืบไป และท้าวกูเวรก็ชวนบุษยกมาเยี่ยมบิดามารคามิได้เข้าค

[ท้าวกูเวรนี้ ในรามเกียรติ์ฉบับไทยเรียกว่า “ท้าวกูเปรีน” ที่ผิดเช่นนั้นคงจะเป็นเพราะเจตนาลงไปตามเสียงพราหมณ์ คือพราหมณ์แถคงเรียกว่า “กูเพรัม” ตัว “พ” ออกสำเนียงคล้าย “บ” ของเรา คนแถคงแถว่า “กูเบรัม” ภายหลังทางตัว “บ” ยาวไปก็กลายเป็น “ป” และตัว “ม” ที่สกดก็เลื่อนเป็น “น” ไป]

(๓) กำเนิดกรากษสและยักษ และกำเนิดท้าวเทตีผู้เป็น
 รากษสราชกับพระประเทคิมันนี้ เกิดจากน้ำซึ่งพระพรหมประชายค้ำ
 สร้างขึ้นแรก พระประเทคิออกผนวชถึงพรหมจรรย์ ท้าวเทตี
 ใต้นางภยาน้องพระกาลเป็นชายา

(๔) กำเนิดท้าววิฑยทเทศ โอรสท้าวเทตี ท้าววิฑยท
 เทศได้มีเหยื่อ คือนางศาละกัณฐกะตา ธิดาพระสุริยาทิศย์
 กัณนางสนชชา

(๕) กำเนิดท้าวสุเกศ โอรสท้าววิฑยทเทศ นางศาละ
 กัณฐกะตา เมื่อกรรมแก่ไปตลอดยศรทั้งไว้ที่เชิงเขามนทศิรั
 (ริมเขาพระสมเฐ) พระอิศวรพยเข้ามีความสงสรรจึงให้กุมารนั้น
 เเคยใหญ่ขึ้นทันที สุเกศก็เที่ยวไปในไตรภพ ใต้นางเทพวดีลูก
 ท้าวคามันคนธรรพราชเป็นมเหยื่อ

(๖) กำเนิดท้าวมาลีวัน (“ท้าวมาลีวราช”) ท้าวสุมาลี
 (“ท้าวสมลิวัน”) และท้าวมาลี ลูกท้าวสุเกศกับนางเทพวดี
 พญาอสูรทั้งสามนั้นบำเพ็ญตะบะจนพระพรหมโปรด ประทานพรให้
 มีไชยชำนะ ให้อยุ่ง ให้มียุญ และให้สามัคคีรักใคร่กัน
 พอได้พรแล้วเที่ยวกวณโลก

(๗) แดงเรื่องสฐาษนานแควลงกา ซึ่งท้าวมาลีวัน ท้าว
 สุมาลี และท้าวมาลีบังคับยให้พระวิศวกรรมสร้างให้ พญาอสูร
 ทั้งสามก็ไปอยู่ลงกา

(๘) กำเนิดพญาอสูรต่างๆ ซึ่งในชั้นหลังมามีชื่อเสียง
ได้เป็นเสนาบดีและแม่ทัพของทศกัณฐ์ในศึกลงกา แสดงให้
ปรากฏว่าบรรดายักษ์เหล่านั้นไม่ใช่สามัญชน เป็นเชื้อราชันยะ
กกุล (ตระกูลเจ้า) แห่งพวกภราทษทั้งนั้น พวกพญาอสูรเหล่านั้น
กำเนิดเป็นสามสกุล คือ

[ก] สกุลท้าวมาลีวัน เกิดแต่นางสนทรี อิศานาง
นรมทาคันขรพี คือ ๑. วิชรมุสดี ๒. วิบุษย์ ๓. ทรมุข
๔. สยัทัศน์ะ ๕. บัญญะโกป ๖. มัคตะ หรือมโหทร ๗. อุม
มัคตะ หรือมหาปรรควะ (ที่เราเรียก “เขาวนาสูร”) กับ
มีธิดาชื่อ อนลา

[ข] สกุลท้าวสุมาลี เกิดแต่ธิดานางเกตุเมที อิศานาง
นรมทาคันขรพี คือ ๑. ประหัสส์ ๒. อถัมย์ ๓. วิภทั ๔. กา
พิคามุข ๕. อุมวากษะ หรืออุมเรศ ๖. ทัญฑะ ๗. สยัรรควะ
๘. สันหรวาทิ ๙. ประณัส ๑๐. ภาสกรณ ๑๑. วาละ ๑๒. ยัมโปค
กคา กับมีธิดาชื่อ โภกะลี (คือแม่ทศกัณฐ์ ซึ่งในรามเกียรติ์
ของเราเรียกว่า “รัชฎา”)

[ค] สกุลท้าวมาลี เกิดแต่ธิดานางนรมทาคันนาง ๓
(นามไม่ปรากฏ) คือ ๑. อนล ๒. อนิล ๓. สัมปาทิ (ทั้ง ๓
คนนี้ กับประมุขอีกคน ๓ เป็นเสนาของพิเภก)

(๙) แดงเรื่องพระนารายณ์ปราบอสูรเมืองลงกา คือท้าว
มาลีวัน ท้าวสุมาลี และท้าวมาลี กับญาติวงศ์และบริวาร

ท้าวมาลีถูกศรพระนารายณ์ตายในทรวง ท้าวมาลีวันกับท้าว
 สุมาลีนีเข้าลังกา แต่ก็ยังไม่พ้นภัย จึงต้องหนีต่อไปอีก
 ไปอาไศรยอยู่ในฆาตล

(๓๐) ถ้าเห็นทศกรรฐ์ กุมภกรรณ นางศุภรพชา
 และพิเภก เรื่องราวที่ว่า ท้าวสุมาลีนีมาจากฆาตล เห็น
 ท้าวกุเวรซึ่งขมขมไปหาพระเขลาสัตยะผู้เป็นบิดา รู้สึกคิดอยาก
 จะใคร่ได้มีความเป็นใหญ่เช่นนั้นบ้าง และอยากให้พวกญาติ
 และบริวารได้เป็นฝั่งเป็นฝาอย่างเต็ม จึงขนางไถกระสีผู้เป็นบิดา
 ให้ไปเป็นชายาพระวิศรพ นางก็ทำตามบิดาสั่ง จึงเกิด
 ทศกรรฐ์และน้องอีกสามคน นางไถกระสีตั้งขุขงลูกให้อิฉมา
 ท้าวกุเวร

(๓๑) ทศกรรฐ์ กุมภกรรณ และพิเภก ตั้งความเพียร
 ข้ำเพียรตะบะอยู่ที่หลายพันปี พระพรตมาไปรดปรานจึงเสด็จลงมา
 ครัสให้ข้อพระประสาทให้ ทศกรรฐ์ขอพรให้เป็นอมฤตย์ (ไม่
 คาย) แต่พระพรตมาไม่ไปรดประทานให้ ทศกรรฐ์จึงขอพร
 ว่าอย่าให้ตายด้วยอำนาจหรือโรค หรือภัย แทกข์ ทานพ
 และเทวดา ส่วนมนุษย์ไม่กลัวเลย อีกประการ ๓ พระพรตมา
 ประทานพรว่าให้ทศกรรฐ์จำแลงกายได้ตามใจทุกอย่าง ฝ่าย
 พิเภกขอพรว่าขอให้มันจิตรเที่ยงอยู่ในทางธรรม แม้ในเวลา
 ตกอยู่ในที่อันมีภัยแก่ตนก็ให้มันคงอยู่ และขอให้รอบรู้ในพระ
 เวทโดยไม่ต้องศึกษา พระพรตได้ทรงฟังก็ชอบพระไทย จึง

ประธานพรให้พิเภกเป็นอมฤตย์ด้วย ครั้นเมื่อถึงเวลาฤกษ์
 ฤกษ์จะขอพรบ้าง พวกทวยเทพพากันมีความวิตก เพราะ
 ฤกษ์ฤกษ์นี้เป็นผู้ที่กำลังและฤกษ์มาก ทั้งใจพาดสั่นคานหยาบ
 เป็นที่สุด เป็นผู้ทักท้วง พากันเกรงว่าถ้าได้พรไปแล้วจะกำเริบ
 เทียบกับใคร ๆ หมดทั้งไตรภพ ทวยเทพจึงทูลทักท้วงพระพรหมา
 ขออย่าให้ประธานพร พระพรหมก็นิ่งอยู่ ครั้นจะไม่ประธาน
 ก็อะไร ๆ อยู่ ตกตงพระสรวิศวะ ผู้เป็นมเหสีพระพรหมา
 (ไม่ใช่มเหสีพระอิศวรอย่างที่มักเข้าใจกันผิดอยู่) และเป็นเทวี
 อธิปไตยแห่งวาราหะ จึงเข้าสิงฤกษ์ฤกษ์ พกขอพรแทนฤกษ์ฤกษ์
 ว่า ขอให้นอนหลับได้พิถีพิถันหลาย ๆ ปี

[ในทันนั้นมีข้อควรสังเกตรวมเป็นข้อสำคัญอยู่คือ พญายักษ์ทั้ง
 ๓ นั้นได้พรจากพระพรหม ไม่ใช่พระอิศวรอย่างที่ข้างเราเข้าใจกัน]

(๑๒) ท้าวสุมาลีผู้เป็นตา บุนนาคกรรัฐให้ซึ่งเมืองลงกา
 และสมบัติของท้าวเวร ทศกรรัฐแต่งทูตไปพุดจาจะเอาเมือง
 ท้าวเวรไปฟ้องพระบิดา ๆ ก็บอกว่าได้วากแล้ว ทศกรรัฐ
 ก็ไม่เชื่อฟัง ถ้าท้าวเวรไม่ยอมก็จะต้องรบกันเอง ไม่ใช่เป็นการ
 สมนคร พระบิดาจึงแนะนำให้ทั้งลงกาไปสร้างเมืองอยู่ใหม่ที่เชิง
 เขาไถลาศ ริมฝั่งน้ำมณฑาทิพย์ ท้าวเวรมีความเคารพต่อ
 พระบิดา จึงอพยพจากนครลงกา ไปสร้างนครอยู่ใหม่ที่ชื่ออลกา
 ฝ่ายทศกรรัฐก็เข้าไปอยู่ณลงกา

(๑๓) ทศกัณฐ์ขณางศูรย์ปณาให้พญาทานพ้อชีวิตุขชีวหา
ผู้เป็นราชาครองกาลละชนบท ทศกัณฐ์เองก็ได้มีเหย้า คือ
นางมณฑาทิตรี [นามแต่งนางนี้มาถึงเรากลายเป็น “มณฑาทิ
เทวี” เพราะหลงแปลศัพท์ “มณฑาทิ” ว่ามาจาก “มณฑาทิ”
คืออกบ แต่จริง “มณฑาทิตรี” มาจาก “มณฑาทิ” ว่า “ประคัม”
และ “อุทริ” ว่า “ผู้มีห้อง” รวมความว่า “มีห้องอัน
ประคัมแล้ว”] เป็นนิทานพญาแทคย์ช้อมียกัณนางอัปสรชื่อเหมา
วัก ทศกัณฐ์กับนางมณฑาทิตรีมีโอรสชื่อเมฆมนาท ซึ่งภาย
หลังได้นำมาว่าอินทรชิต ส่วนขนุชาทั้ง ๒ ทศกัณฐ์ก็จับให้ตกต่าง
คือกุมภกรรณกับนางวัชรชวลา หลานท้าววิโรจนาศูร (ซึ่ง
เป็นพ่อท้าวศิริธนกสิป์ ที่พระนรสิงหนาทวาทได้สังหาร) และ
พิเภกณกับนางสรมา ธิดาท้าวไสลยคนชรรพราช

(๑๔) แดงเรื่องทศกัณฐ์ไค้ข่มขืนของท้าวฤเว.— เมื่อ
กุมภกรรณได้ไปอยู่ลงดาไค้สีกหน้อยก็รู้สีกหาวนอน ทศกัณฐ์
จึงให้นายช่างสร้างวังและปราสาทให้กุมภกรรณเสร็จแล้ว กุมภ
กรรณก็เข้าไปนอนหลับอยู่หลายพันปี ทศกัณฐ์เองก็เที่ยวชม
กวนเทพณียะ ยักษ์และคนชรรพ หักส่วนนั้นหน่อทยานบ้นัย
และเที่ยวเกาะเกาะต่าง ๆ ท้าวฤเวร่าคาญจึงใช้ทูตไปว่ากล่าวโดย
ฐานเป็นพี่น้องกัน แต่ทศกัณฐ์กลับให้ประหารชีวิตทูตของท้าว
ฤเวรเสีย แล้วให้ตั้งพิชิตสวัสดิคยาน แล้วจึงยกทัพรากลไป
ยังเมืองท้าวฤเวร รากษส (บริวารทศกัณฐ์) กับยักษ์

(บริวารท้าวเวร) รยกันเป็นสามารด ท้าวเวรดูถนองก็ล้ม
ลง บริวารก็พากันอุ้มหนีไปสู่นันทอุทยาน ทศกรรฐก็แย่ง
เขาบุษบกได้

(๑๕) แดงเหตุที่ทศกรรฐได้นามว่าราพณ์ คือเมื่อได้
บุษบกแล้ว ทศกรรฐก็ไปเที่ยวที่เขาไกลาศ อยู่ก็ ๆ บุษบก
ก็หยุค แล้วพระนนทศิวร ซึ่งกล่าวว่าคือภาค ๑ แห่งพระอิศวรเอง
จึงร้องบอกทศกรรฐว่า เวลาพระสังกรมทาเทพทรงพระสำราญ
อยู่บนยอดเขา อย่าคิดไปต่อไปเลย ทศกรรฐก็โกรธ โทค
ลงจากบุษบกจะรบกับพระนนทศิวร ครั้นเดินเข้าไปใกล้ก็เห็นพระ
นนทศิวร มีรูปร่างหน้าตาคัลล้ายวานร ทศกรรฐก็หัวเราะเยาะ
พระนนทศิวรจึงทำนายว่า ในเบื้องหน้าวานรจะเป็นผู้นำความพินาศ
นิยหายมาสู่ทศกรรฐและญาติวงษ์บริวาร ทศกรรฐกำลัง
มัวเมาในอำนาจ จึงตรงเข้าถอนเขาไกลาศเพื่อจะให้พระอิศวร
กลัว แต่พระอิศวรยกเขาไว้ด้วยนิ้วพระบาทนิ้วเดียว มือและ
แขนทศกรรฐก็ถูกทับแน่นอยู่ได้เขากระตึกอีกไม่ได้ ทั้งมีความ
เจ็บปวดยิ่งนัก พวกมนตรีก็พากันทูลทศกรรฐให้ทูลขอโทษพระ
อิศวร ทศกรรฐจึงสวมนต์และกล่อมสรรเสริญพระอิศวรอยู่
หลายพันปี ในที่สุดพระอิศวรจึงทรงพระเมตตาปล่อยให้หลก
จากเขาได้ และโดยเหตุที่เมื่อถูกเขาทับ ทศกรรฐได้ร้องด้วย
เสียงอันดัง ทำให้เป็นที่น่าสยดสยอง จึงได้นามว่าราพณ์
(สังสกฤต “ราวณ” แปลว่า “ร้อง”)

ภาคที่ ๒ — ทศกัณฐ์เยี่ยมพิภพ

แสดงเรื่องเงาะเงาะของทศกัณฐ์ พยนางงามที่ไหนดก็มักข่ม
 ขึ้นสังวาศ ไม่ว่าจะเปนลูกใครเมียใคร และไปตั้งไหนดก็เที่ยว
 ทำเขารบกันนั้น จนบอกยอมแพหรือบั้นขี้ไปแล้ว จึงจะไป
 ต่อไป แต่ไม่ใช่ว่าจะปลอดไปรุ่งทั้งนั้น ที่ถูกแข่งให้อย่าง
 ร้าย ๆ ก็มี ที่จวน ๆ แพหรือแพทีเดียวก็มี จะเก็บมากล่าว
 แต่ตัวข้อทั้งข้อไปนี้

(๑) จะข่มขึ้นนางเวทวัก บุตรีพระกฤษณะซึ่ง
 ถวายตัวแก่พระนารายณ์แล้ว พอทศกัณฐ์และตั้งควีนางกัโกรษ
 จึงทำนายไว้ว่าชาตินางจะไปเกิดเพื่อผลาญทศกัณฐ์ แล้วนาง
 ก็เข้ากองไฟตาย นางนี้ภายหลังมากำเนิดเป็นนางลีลา

(๒) ไปทำลายพิธิต้าวมฤคเตระราชาของอสูริวิค ท้าว
 มฤคเตระยอมแพ้

(๓) รบกับท้าวอนรรักษ์ศรียวงค์ ผู้ครองนครโยชยา
 ท้าวอนรรักษ์แพ้ แต่ทำนายไว้ว่า พระรามจะมาเกิดในสกุล
 อิกษวากุ (คือสกุลของท้าวอนรรักษ์นั่นเอง) ซึ่งจะเป็นผู้สังหาร
 ทศกัณฐ์

(๔) พระนารทขุยก์ให้ไปรบพระยมในเขาคาล พระยม
 กำลังจะพุ่งหอกมหากาล แต่พระพรหมมาลงมาขอไว้ พระยม
 จึงไม่พุ่งหอก และอันตรธานหายไปเสียจากที่สนามรบ ทศกัณฐ์

ก็สำคัญว่าพระยมยอมแพ้ จึงกลับจากขาคาล [เรื่องนี้ใน
รามเกียรติ์ของเราเล่าไปโดยเข้าใจผิด ว่าไปรบกับพวกยักษ์ที่
อยู่ขาคาล และพระยมก็เรียกว่า “ท้าวมหายมยักษ์” ด้วยซ้ำ]

(๕) ไปที่เมืองโกกวกีในนาคโลก ชำระพญาวาสกวี
นาคราช

(๖) ไปรบกับพวกอสูรชื่อนิวัดกะวัจ เทวทามาใกล้เกลี่ย
ให้เป็นไมตรีกัน

(๗) ไปคืนครอศัมมะแห่งกาลกฤษณบท ฆ่าท้าววิฑูษิตวิหา
ผวนางศรยนชาคาย [ในรามเกียรติ์ของเราเล่าว่า ท้าววิฑูษิต
รับใช้เฝ้าเมืองลงกาอยู่ ได้แลเห็นขึงลงกาไว้ ทศกรรฐ์เอา
จักรขว้างลงชากิ่งตาย ไม่ตรงกับฉบับสังสกฤษณ์]

(๘) ทศกรรฐ์เข้าเฝ้าพระวรรณ รบกับขบิวารพระวรรณ
และท้าพระวรรณรบ แต่พระวรรณได้ไปเฝ้าพระพรหมมาเสียก่อนนั้น
ยังไม่กลับ ทศกรรฐ์จึงยกทัพต่อไป

(๙) ไปถึงไพฑูรย์ปราสาท พบมหายมราชตัวแดง เป็น
ที่นำถวัลยิงนัก เลยเข้าไปภายในจึงพบท้าวพลี คือพญาทานพ
ซึ่งขอพรพระพรหมได้เป็นใหญ่ในไตรภพ แล้วพระนารายณ์
อวตารเป็นวามน คือคนค่อม ไปชำระด้วยอย่างสามชุม ท้าว
พลีจึงต้องมาอยู่ในภูมิต่ำที่สุดนี้ เรื่องนี้ท้าวพลีเล่าให้ทศกรรฐ์
ฟัง และห้ามทศกรรฐ์อย่าให้เพิ่มหาญกิศัสสูพระมหายมราช ทศ

ทศกรรฐ์กำเริบไม่ฟัง ออกมาจะสู้กับพระมहाษุรุษ แต่พระมหา
ษุรุษว่ายังไม่ถึงกาล จึงอันตรธานหายไป

(๓๐) รัชสมัยท้าวมนชานุราช ผู้ครองนครศรีอโยธยา ไม่
แพ้ชนะกัน ทำไมตรี

(๓๑) ทศกรรฐ์ขึ้นไปถึงโลกพระจันทร์ ระวังพระจันทร์
พระพรหมห้ามไว้ และบอกมนตรีสหัสนาม ซึ่งถ้าแม้ว่ามี
มรณภัยมาใกล้จะจนถึงแล้ว ว่าภุมนทร์นี้โตก็จะรอดตายไปได้
ครั้ง ๓ [นี่เองน่าจะเป็นมลแห่งข้อความที่กล่าวไว้ ทศกรรฐ์
ถอดคดวงใจใส่กล่องไว้ คือภุมนทร์สหัสนามบรรจุกล่องไว้นั้น
เอง และถ้าผู้ใดลอบลักเอากล่องนั้นไปได้แล้ว ทศกรรฐ์
ก็คงจำมนตรีไม่ได้ เช่นอันตรธานตาย แต่นี่เป็นความสันนิษฐาน
ของข้าพเจ้าเอง ไม่ใช่มีข้อความปรากฏในหนังสือรวมมาดเช่น
นี้ ข้าพเจ้าไม่มีเวลาตรวจค้นหนังสืออื่น ถ้าได้ค้นยั้งนี้กว่า
น่าจะพบคำอธิบายเช่นนี้ ซึ่งดูค่อนน่าเชื่อมากกว่าที่จะถอดคดวงใจ
จริง ๆ ไปใส่กล่องฝากฤษีไว้ แต่ถ้าจะเอากล่องใส่มนตรีไปฝาก
ฤษีก็ควรอยู่]

(๓๒) ทศกรรฐ์ไปพบพระมหาชมพูท (ภาค ๓ แห่ง
พระนารายณ์) นั่งอยู่กลางเกาะในปรัศิมสมุท ทศกรรฐ์ไปทัก
พบ พระมหาชมพูทหัวเราะเอะแล้วเอามือผลักทศกรรฐ์เบา ๆ
ทศกรรฐ์ล้มลงสลบไป พระมหาชมพูทจึงลงไปปล่องใต้พื้น
ดิน ทศกรรฐ์พอฟื้นขึ้นก็ตามลงไปใต้ดินนี้ผู้เคี้ยว เพราะยักษ์

อื่น ๆ ไม่มีใครกล้าไป ทศกรรฐ์ไปพบบรมครูปร่างเหมือนพระ
มหาชมพูนทนนั่นอีกหลายโกฏี ล้วนร้องรำทำเพลงบำเรอพระ
มหาชมพูนท ซึ่งบรมทมอยู่บนแท่น พระลักษมีอยู่งานพักอยู่
ทศกรรฐ์ก็มีความกำหนัดขื่นมิจะไปจับพระลักษมี ทันทันนั้น
พระชมพูนทมหาปรโยคมก็ทรงพระสรวลขัน ทศกรรฐ์ตกใจล้ม
ลงสลบไป พระมหาชมพูนทให้พินชน แล้วครีวว่าวันนั้นยังไม่
ถึงที่ตายให้ ไปเสียก่อน ทศกรรฐ์ก็หนีการแล้วทูลลาออกจาก
ถ้ำ (พระมหาชมพูนทนต์ัวเดียวกับพระกระบิลที่ผลาญสาครกุมาร
หกหมื่นนั่นเอง)

(๓๓) ทศกรรฐ์กลับลงมา พานางที่ไปเที่ยวแย่งมาได้
จากที่ต่าง ๆ ไปด้วย นางทั้งหมดพากันแข่งว่า ผลกรรมที่ได้
ทำการผิดเมียเขามากแล้ว ขอให้พินาศนินทหายเพราะเหตุนี้เอง

(๓๔) นางศุรยชนาถือว่าทศกรรฐ์ในการที่นำตัว ทศกรรฐ์
จึงโกล่เกลี่ยให้นางไปอาไศรยอยู่กับพญาขรผู้เป็นพี่ (ซึ่งเป็นน้อง
ทศกรรฐ์ แต่คนละแม่) แล้วทศกรรฐ์ก็ตั้งให้พญาขรเป็นเจ้า
ผู้ครองราชอาณาจักรสืบ ให้ไปตั้งรักษาชนสถาน ให้พญาทษณ์
ไปเป็นอุปราชและเสนาบดี

ภาคที่ ๓— การสงครามและความประพฤติพาลของทศกรรฐ์

(๑) ทศกรรฐ์ไปพบเมฆนาทอยู่ที่ตำบลกมุภิสลา ใกล้นคร
ลงกา พระศุภผู้เป็นอาจารย์เมฆนาทชี้แจงว่า เมฆนาทได้รัย

ผลแห่งการทำพิธีหลายชนิดแล้ว คือพิธีอักษนิมโฆม (บูชาเพลิง และพลีคัวยน้ำโสม มีกำหนดงาน ๕ วัน มักทำในฤดูวสันต์) พิธีอักษเมฆ (บูชาัญญคัวยม้า) พิธีพาหุสุพรรณณะ (บูชาัญญคัวยทอง) พิธีราชสุยะ (ซึ่งพญาร้อยเอ็ดค้องมาช่วย) พิธีโคเมฆ (บูชาัญญคัวยโค) และพิธีไพศณพ (บูชาพระพิฆณเขนเจ้า) ในเวลาที่ทศกรรฐไปพบนั้น เมฆนาทกำลังทำพิธีมาเศศวร (บูชาพระอิศวร) เพื่อขอพรพระอิศวร ผลแห่งพิธีต่างๆ นั้นคือ เมฆนาทได้มีฤทธิทางมายาเช่นหายตัวล่องหน และทำให้มีภัยคุกคามปรารถนา ทั้งใค้แวงศรซึ่งไม่รู้รักษา และธนูสำคัญอัน ๓ ทศกรรฐกล่าวคิดว่าไม่ควรจะบูชาพระอินทรและเทวดาอื่นซึ่งเป็น ศัตรูกับพ่อ แล้วก็พากลับเข้าเมือง

(๒) พิเภกบอกข่าวว่า ในระหว่างเวลาที่ทศกรรฐมัวไปเที่ยวเยี่ยมพิภพเพลิงเพลิง เมฆนาทมัวพระวงในพิธีต่างๆ และพิเภกเองจำศีลอยู่นั้น พญามธุรมอสูรได้มาลักเหานางกุ่มกั้นณีไป นางนี้เป็นลูกนางอนลาผู้เป็นธิดาท้าวมาลัยวัน ทศกรรฐโกรธจึงยกทัพจะไปรบทั่วมธุ ให้เมฆนาทเป็นทัพหน้า ทศกรรฐเป็นทัพหลวง กุ่มภรรยาเป็นทัพหลัง ฝ่ายพิเภกอยู่รักษานครครั้งนี้ไปถึงนครมธุวัน นางกุ่มกั้นณีออกมาห้ามทัพ ทศกรรฐกับมธุราชจึงตกลงทำไมตรีกัน แล้วทศกรรฐยกทัพจากมธุวันเลยไปเที่ยวที่เขาไกลสาศ

(๓) ขณะทีไปพักอยู่ณที่ใกล้สวนของท้าวภูเวร ทศกรรฐพจนางอัยศรชอรัมภา ผู้เป็นบริจาของพระนลกรวรรฐท้าวภูเวร ทศกรรฐมีความกำหนัดก้ขึ้นสมพาคด้วยนาง นางไปฟ้องพระนลกรวรรฐ ซึ่งในขณะนั้นบำเพ็ญพรตอยู่ พระนลกรวรรฐก็กรวคหน้า แฉ่งทศกรรฐว่า ค่อไปอย่าให้ทศกรรฐขึ้นใจสัตว์ที่ไม่สมัคสังวาศไค้เป็นอันขาด ถ้าจะขึ้นใจสัตว์เมื่อใดขอไค้สมองแยะเป็นเจ็ดภาค ทศกรรฐไค้ฟังคำแฉ่งก็มีความสยตสยของยิ่งนัก ไม่กล้าขึ้นใจสัตว์อีกค่อไป [การที่ทศกรรฐไม่กล้าขึ้นใจนางสีทวาก็เพราะกลัวคำแฉ่งอันนี้เอง]

(๔) อินทราสุรสงคราม— ทศกรรฐรบกับพระอินท ท้าวสุมาลีผู้เป็นตาของทศกรรฐตายในสนามรบ เมฆนาทคิถแก้แค้น จึงเข้ารบกับพระไศยบันด์โอรสพระอินท แต่เห็นว่าสู้กันตรง ๆ ไม่แพ้ เมฆนาทจึงรำยมนตร์ให้มึค ทฬเทวดาก้ระสำระสาย ฝ่ายท้าวปโลมาสุรผู้เป็นตาของพระไศยบันด์เห็นโอกาสก็จึงเข้าอุ้มพระไศยบันด์ไปซ่อนไว้ ไค้มีทาสมุก พระอินทสำคัญว่าพระไศยบันด์ตายในทริย จึงถออกไค้รบเอง เมฆนาทเห็นมิดาจะสู้ไม่ไค้ จึงรำยมนตร์ให้มึคอีก แล้วเข้าอุ้มพระอินทไปลงกา เทวดาก้แพ้พากันหนีไปเฝ้าเล่าความให้พระพรหมา พระพรหมาจึงลงไปลงกา ประทานนามเมฆนาทว่าอินทชิต แล้วขอไค้ปล่อยพระอินท อินทชิตขอประทานพรด้วยตัวพระอินท แต่พระพรหมาไม่ไค้โปรดประทานไค้ อินทชิตจึงขอใหม่ว่า เมื่อใด

บูชาเพลิงขอให้มรดกขึ้นมา และถ้าตัวอินทรีชิตยังคงอยู่บนรตน
นั้นคราวใด ขออย่าให้ใครฆ่าตายได้ และอีกประการ ๑ ถ้า
ต้องต่อสู้ศัตรูก่อนที่ทำพิธีบูชาเพลิงสำเร็จ จึงให้ศัตรูฆ่าตาย
พระพรหมาก็โปรดประทานให้ [เพราะเหตุนี้ เมื่อพระลักษมณ์
จะสังหารอินทรีชิต พิเภกจึงแนะนำว่าต้องรีบไปทำลายพิธีนิคม
ภิลาลเสียก่อนที่สำเร็จ และต้องชิงรตให้หักก่อนจึงค่อยชิงตัว
อินทรีชิต]

(๕) มีเรื่องแซก กล่าวย้อนหลังถึงเรื่องพระอินทร์ได้
ประพาศพิศิตในกาม ทำชู้กับนางอหฺลยา ซึ่งพระพรหมสร้าง
ขึ้นให้เป็นชายนางพระมหาอุษีโคคม พระโคคมแข่งพระอินทร์ว่า
ให้พ่ายแพ้แก่ศัตรู (จึงแพทศกรรฐ) และต่อไปถ้าผู้ใด
ประพาศพิศิตทางกามมีฉาวอีกในโลก ให้พระอินทร์ต้องรับชาย
กึ่งหนึ่งตกคราวไป ทั้งผู้ใดได้เฝ้าใหญ่ในหมู่เทวดาก็อย่าให้
เป็นอยู่ยั่งยืนได้ ส่วนนางอหฺลยานั้น พระมหาอุษีก็สวามิ
ทอไปบรรดามนุษย์ในโลกให้ได้รับส่วนแบ่งความงามแห่งนาง (ซึ่ง
แต่ก่อนนั้นมีอยู่ในตัวนางผู้เดียว) และกล่าวไว้ว่า เมื่อใดได้
พบพระนารายณ์รามาวตารแล้ว จึงให้พันโทษ พระมุนีจะรับมาบำรุง
เลี้ยงเช่นชายนางตามเดิม นางก็เข้าไปขำเพ็ญตะบะล้างยาพิษ
ได้พบพระราม (เรื่องนี้ในพาลกัณฑ์ก็มีเล่าไว้แล้ว)

(๖) ทศกรรฐวิวาทกัณฑ์ท้าวอรชุนราชา ผู้ครองนครมทิลมาตี
ไทหฺยชนบท [นี้คืออรชุนทวยกับปรัศุราม] เมื่อทศกรรฐไป

ถึงเมืองมทियมคินัน ท้าวอรชุนไปประพาศย้าวิมลฉาน้ำเนวพท
 ทศกรรฐตามไปแหวะถึงทันนั้น รบกันเป็นสามารรถ แต่ท้าว
 อรชุนมีฤทธิมากกว่า มีแขนถึงพันแขน (จึงได้นำมาว่า
 “สหัสพาหุ”) ทศกรรฐแพ้ ท้าวอรชุนจับได้ มัดเขาไป
 เมืองมทियมคิ พระปลัดศยะมุนีทราษข่าวจากเทวคา จึงลงไป
 เมืองมทियมคิ ขอให้ท้าวอรชุนปล่อยทศกรรฐ ท้าวอรชุนจึง
 ยอมปล่อย และทำสัญญาเป็นไมตรีกัน

(๗) ทศกรรฐวิวาทกัณฑ์— ทศกรรฐไปกัษณินท์ เพื่อ
 ทำพาลิรม แต่ทราษว่าพาลิไปทำพิชิตนรชาอยู่ทักษณินสมท
 ทศกรรฐตามไปแหวะ พาลิแกล้งทำนึ่งเสียบ จนทศกรรฐเข้า
 ไปใกล้จึงคว้าตัวได้ เอาศันิขรค์ไว้หะะไปเที่ยวประจานรอบโลก
 แล้วจึงพาไปกัษณินท์ ทศกรรฐยอมแพ้ โดยคิแล้วก็ทำไมตรีค้อ
 หน้าไฟ [ไม่ใช่แปลงเป็นไปย่มข่ามในงานลงสรงองคทอย่าง
 ในเรื่องรามเกียรตของเรา เรื่องทศกรรฐแปลงเป็นปู้กัคิ หรือเรื่อง
 นางมณโฑเคยเป็นเมียพาลิและเป็นแม่องคทกัคิ น่าจะไค้มาจาก
 หนังสือื่น ไม่ใช่จากรามายณ บางทีจะไค้จากหนังสื “ปุราณะ”
 เรื่องใดเรื่อง ๑ ก็เป็นไค้ ข้าพเจ้าเชื่อว่าถ้ามีเวลาคงจะค้นพบเรื่องน
 และเรื่องอื่น ๆ ที่มีอยู่ในรามเกียรตของเรา แต่ที่ไม่มีอยู่ในรามายณ
 ฌยขสังสกฤต เรื่องราวของตัวละครสำคัญ ๆ ในเรื่องรามเกียรตมักไป
 มีเป็นท่อนเล็กท่อนน้อยแทรก ๆ อยู่ในเรื่องอื่น ๆ นอกจากรามายณ
 เพราะฉนั้นยากที่จะเก็บให้หมดไค้]

ภาคที่ ๔ — แสดงวานรพงษ์

(๓) กำเนิดแลประวัติหนุมาน— เป็นบุตรนางอัญชามเหสีท้าวเกศรัถยวีราช ผู้ครองนครลงสำนักอยู่ที่เชิงเขาพระสุเมรุ แต่พ่อจริงของหนุมานคือพระพาย นางอัญชามาครรภ์แก่แล้ว ไปคลอดบุตรทิ้งไว้ที่ในป่า ทารกนั้นตัว เห็นพระอาทิตย์คิดว่าผลไม้ที่เหาะขึ้นไประเหยยกิน พระพายก็ช่วยส่งและช่วยพิเคราะห์ไว้มิให้ร้อน พระเชนวันนั้นพระราหูที่กำลังพยายามจะจับพระอาทิตย์พอดหนุมานเหาะขึ้นไปถึงรดพระอาทิตย์ พระราหูก็ปล่อยพระอาทิตย์แล้วไปฟ้องพระอินทร พระอินทรก็ทรงช้างเอราวัณออกไปดูเหตุการณ์ พระราหูนำหน้าไป ฝ่ายหนุมานเห็นพระราหูก็ผลัดจากพระอาทิตย์โศกไปจะจับพระราหู พระราหูกลัวจึงหนีไปแอบหลังพระอินทร หนุมานเห็นช้างเอราวัณสำคัญว่าเป็นผลไม้ลูกใหญ่ จึงตรงเข้าไปจะจับกิน พระอินทรจึงคิดหนุมานด้วยวิหระคดลงบังพวน คินคางหัก จึงไต่ถามว่าหนุมาน [เรื่องหนุมานตัดคอช้างเอราวัณในศกพรหมาศศรัยงที่จะมาจากนี้เองก็ได้แต่ง ๓] ฝ่ายพระพายมีความเคือง จึงอุ้มหนุมานเข้าไปในถ้ำ และพระพายเองก็อยู่เสียในนั้น ไม่พัดไปมา บรรดาเทวดา มนุษย์ และสัตว์ทั้งปวงก็พากันเกือบร้อนทั่วไป จนพระพรหมมาต้องไปวิงวอนพระพายจึงยอมออกจากถ้ำ

(๒) กำเนิดท้าวฤๅษราช— พระพรหมาทรงบำเพ็ญโยคะปฏิบัติที่น้ำพระเนตรไหล พระพรหมมาเช็ดน้ำพระเนตรสลัดลงที่พื้นดิน ก็เกิดเป็นวานรชนคน ๑ ชื่อฤๅษราช [คำว่า “ฤๅษ” ภาษาสันสกฤตแปลว่า “หมี่” และหมี่ก็ขลิบลงในเรื่องรามายณะนั้น คุยน ๆ กันอยู่ เช่นชมพูปานเป็นต้น เรียกว่าฤๅษราช คือ “จอมหมี่” บ้าง วานรราช คือ “จอมลิง” บ้าง]

(๓) กำเนิดพาลีและสุครีพ— ท้าวฤๅษราชเที่ยวไปในป่าหิมพานพยสระ ๆ ๑ จะลงไปกินน้ำ แลเห็นเงาตนเอง สำคัญว่าวานรอีกตัว ๑ จึงโถกกลงไปจะจับ พอขึ้นจากน้ำก็กลายเป็นสัตว์มีรูปร่างงดงาม พระอินทร์กับพระอาทิตย์ผ่านไปเห็นนางนั้นก็มีความรัก จึงลงมาสมพาศด้วยนาง นางก็มีบุตรด้วยพระอินทรคน ๑ ชื่อพาลี เพราะเกิดแต่ลม (สันสกฤต “วลี” = ลม) และมีบุตรด้วยพระอาทิตย์คน ๑ ชื่อสุครีพ เพราะเกิดแต่คอบ (สันสกฤต “ครีว” = คอ) พระอินทร์ให้สังวาลแก่พาลี พระอาทิตย์ไปนำทศนมามาให้เป็นขี้สุครีพ ฝ่ายฤๅษราชนั้นรุ่งขึ้นก็กลับเพศเป็นชายอย่างเดิม แล้วก็พ่ายศรทั้ง ๒ ไปเฝ้าพระพรหม (กำเนิดเช่นนั้นจึงเรียกว่าพาลีและสุครีพเป็นลูกท้าวฤๅษราช ซึ่งนับว่าเป็นทั้งพ่อทั้งแม่)

(๔) สร้างยานครกฤษณินท์— พระพรหมให้พระวิศวกรรมไปสร้างนครกฤษณินท์ อันเป็นนครมั่งคั่งบริบูรณ์ทุกประการ พร้อมทั้งด้วยชนทั้ง ๔ พรพน แล้วพระพรหมจึงอภิเษกท้าวฤๅษราช

ให้เป็นราชาครองวามรทั้งปวง สถิตย์นครก็ขึ้นขึ้นนั้น พาลีและ
สุครีพก็ไปอยู่กับบิดา

ข้อความที่แสดงด้วยวามรพงษนั้น ผิดกันกับที่มีในหนังสือ
รามเกียรติ์ของเรา ทั้งในส่วนกำหนดแห่งศนุมาณ และพาลีกับ
สุครีพ ส่วนเรื่องกำหนดศนุมาณนั้น ของเรามีพิศดารมากจริง
และชื่อนางผู้เป็นมารคาก็ผิดกัน แต่ส่วนใจความของเรื่องไม่ผิด
กันปานใด เรื่องราวของศนุมาณมีอยู่มากมายในที่อื่น ๆ นอกจาก
ในรามายณ ทั้งข้าพเจ้าจะได้กล่าวต่อไปข้างหน้า ส่วนเรื่อง
กำหนดพาลีกับสุครีพนั้น ข้าพเจ้าสงสัยว่าจะเอาเรื่องพระอินทร
ทำชู้กับนางอหฺลยาผู้เป็นชายาพระโคตม (ซึ่งได้กล่าวถึงแล้ว
ข้างต้น) มาปนเข้าด้วยชั้น ๑ ส่วนที่ถูกมารลงน้ำแล้วเลย
กลายเป็นลิงไปนั้น คุณคล้ายเรื่องท้าวฤทธราชลงสระกลายเป็นนาง
นั้นเอง ส่วนเรื่องสร้างนครก็ขึ้นขึ้นของเราว่าพระอินทรสร้างให้
พาลีนั้น เห็นจะเล่าหลงไปเป็นแน่

ภาคที่ ๕ — แสดงสาเหตุที่บรรดาให้ทศกรรฐ์ลักสี่ดา

ภาคนี้ออกจะกระพริ่งกระพริ่งเต็มที แลเห็นได้ว่าเก็บเอา
ข้อความเยือกเคล็ดสรรเสริญพระนารายณ์มาร้อย ๆ กันเข้าไว้กระนั้น
เอง ไม่เป็นเรื่องเป็นราวที่สนกสนานอะไร พุคยะซ้ำ ๆ ซาก ๆ
ไปเท่านั้น ใจความคงมีอยู่นิดเดียวแต่เพียงว่า ใคร ๆ ก็นับ

คือพระนารายณ์ทั้งนั้น ทศกัณฐ์ผู้เคี้ยวขบคัตไม่ยับถ้อ จึงยังอาช
ลักนางสีตาไป เพราะจะต้องตายด้วยมือพระรามเท่านั้น

ภาคที่ ๖ — ว่าด้วยการส่งกษัตริย์มาช่วยงานกลัษเมือง

ภาคนี้ที่ไม่มีเรื่องอะไร นอกจากกล่าวถึงการส่งกษัตริย์ที่ได้มา
ช่วยงานราชาภิเษกพระรามนั้น กลัษไปบ้านเมือง ข้อความก็กล่าว
แต่ถึงตัวกษัตริย์และบริวารนั้นแต่เป็นพื้น กษัตริย์ที่ส่งเป็นลำดับคือ

- ๑ ท้าวชนก ราชาครองนครมิดิลา (ผู้เป็นพระบิดานางสีตา)
- ๒ ท้าวชวาชิต ราชาครองเกกภัย (น้องนางไภเกษี)
- ๓ ท้าวประตรรทน ราชาครองนครพาวาณสี แคว้นนาคี
(เป็นมิตร) ทั้งสามนี้เป็นสำคัญในหมู่ราชามนุษ
- ๔ สครีพ และพวกวานร
- ๕ พิเภก และพวกอสูร

อนึ่งบุษยกซึ่งได้ทรงมาจากลงกานั้น เมื่อมาถึงอโยธยาแล้ว
บุษยกก็ลอบกลัษไปหาท้าวฤเวศผู้เป็นเจ้าของเคิม ท้าวฤเวศได้
กลัษมาเป็นราชยานของพระรามอย่างเคิม แต่พระรามโปรด
อนุญาตว่า เมื่อใครทรงจึงให้มารับเสด็จ

ภาคที่ ๗ — เนรเทศนางสีตา

เรื่องเนรเทศนางสีตา ตามที่เล่าไว้ในฉบับสังสฤต กู
เป็นเรื่องที่น่าสังสารมาก ตามเรื่องในรามเกียรติ์ข้างไทยเราว่า

นางอศุบลย์ก็เข้าสิง จึงทำให้พระรามคลั่งคลั่งวุ่นไป แต่ของ
 เขาแสดงว่า วัน ๓ พระรามตรัสให้หาพวกอำมาตย์มนตรีเข้าไป
 เผ่า คริสราชการต่าง ๆ แล้วจึงตรัสถามว่า ชาวนครไค้ โจทย์
 กันถึงพระองค์อย่างไรบ้าง เมื่อมีข้อใดที่เขาพากันคิดเคียนก็จะไค้
 แก่ ไค้ต่อไป อำมาตย์ผู้ ๓ ชื่อทิวจึงทูลว่า ชาวนครชวณ
 กันสรรเสริญพระบารมีพระรามในการที่ไค้ทรงจงถนนข้ามทะเลไป
 ไค้ และปราบอสูรไค้ ฆ่าทศกรรชผู้ผิดแล้ว แต่ส่วนนาง
 สีกานัน ทำไมพระองค์ไม่ทรงวังเกียรย์บ้าง กลับพามากรุง
 ท้วย ทศกรรชไค้นางสีคาไปไว้นาน แต่พระรามก็ไม่ทรง
 วังเกียรย์ เพราะฉนั้นไค้ไปถึงแม่เมื่อยไค้จะประพฤติชั่วอย่างไร
 ก็ไม่ไค้ต้องวังเกียรย์กัน เพราะพระราชาทรงทำเป็นตัวอย่างอยู่เช่น
 นั้นแล้ว พระรามไค้ทรงฟังคำอำมาตย์ทูลเช่นนั้นก็เสียดพระไทย
 จึงตรัสให้หาพระลักษมณ์ พระภรต และพระศัตรุฆณ์ เมื่อ
 มาพร้อมกันแล้วก็ตรัสเล่าข้อความให้ฟัง และตรัสอธิบายว่า
 เพื่อรักษาพระเกียรติยศ ถึงแม่พระชนม์ชีพก็ยอมสละไค้ แล้ว
 จึงตรัสสั่งพระลักษมณ์ว่า พระเอนางสีคาไค้ไค้ทูลไว้แล้วว่าอยาก
 จะไปเที่ยวนมัสการตามสำนักพระมุนีต่าง ๆ ให้พระลักษมณ์พา
 นางสีคาไปเสียดนอกเขตรโกศล ให้นำไปฝากไว้ในสำนักพระ
 วาลมิกมุนี อันสถิตย์ณริมฝั่งน้ำคมาสา [ในรามเกียรติ์ของ
 เราสั่งให้เขาไปฆ่า] พระลักษมณ์ก็จำใจทำตามพระโองการ
 เชิญนางสีคาขึ้นทรงรถ ให้สุมนทร์ขับออกจากพระนครไป จน

ถึงฝั่งพระคงคา เชิญลงเรือข้ามลำพระคงคาไปแล้ว พระ
 ลักษมณ์จึงเล่าความจริงให้นางสีดาฟังทุกประการ แล้วก็ลงเรือ
 ข้ามกลับมา ปล่อยนางสีดาไว้ นางก็เดินไปจนพบสวนศิษย์
 พระวาลมิกิ จึงพากันนำควานางไปถวายพระมหาฤๅษี เธอก็ต้อนรับ
 โดยดี เพราะรู้ได้ โดยญาณว่านางทاملทินมิได้ พระมุนี
 มอຍให้นางโยคินี่ทั้งหลายเป็นผู้ปฏิบัติทนต์อมต่อไป

คราวนี้ท่านผู้แต่งคงจะนึกขึ้นว่า บางทีจะมีผู้คิดเทียบพระ
 รามได้ ในกรณีที่เนรเทศนางสีดาเช่นนั้น จึงต้องมีเรื่องแถมไว้
 สำหรับแก้แทน คือกล่าวว่พระลักษมณ์ขึ้นกับสมันตร์ว่าไม่เห็น
 ควรเลยที่จะเนรเทศนางสีดา สมันตร์จึงอธิบายว่า ที่เนรเทศ
 นั้น เพราะมีคำแข่งไว้ และเล่าเรื่องต่อไปว่า ครั้ง ๓ ท้าว
 ทศรถเสด็จไปเยี่ยมพระวชิษฐที่อาศรม พบพระทรวาสอยู่ที่นั่น
 จึงถามพระทรวาสว่า พระราชวงศ์ของพระองค์จะดำรงอยู่ได้นาน
 เพียงใด พระรามและโอรสอื่น ๆ ของพระองค์จะมีชนมาอยู่ยื
 นานเพียงใด สกลของพระรามจะยืนชงไปเพียงใด และพระ
 ราชวงศ์จะถึงที่สุดลงอย่างไร พระทรวาสจึงทูลเล่าว่า เมื่อ
 ครั้งเทวาสร์สงคราม พวกอสูรพ่ายแพ้หนีไปพึ่งชวาษาพระมหา
 ฤๅษีฤๅษี พระนารายณ์ทรงพระพิโรธจึงคิดเคียดรนางนั้นเสียด้วย
 จักกร พระภฤๅษีจึงกล่าวคำสาขว่ พระนารายณ์จะต้องไปกำเนิด
 ในมนุษย์โลก และในกำเนิดนั้นจะต้องพรวดจากมเหสี และ
 พระทรวาสได้ทูลทำนายเหตุการณ์ต่าง ๆ ไว้อีก ซึ่งได้เป็นไป

แล้วจึงกำทำนวยทกประการ ฝ่ายพระลักษมณ์ได้ฟังคำสมันตร์
เล่าความหลังเช่นนั้นแล้ว ก็มีความพอพระทัย

ภาคที่ ๘ — คำานานเบ็ดเตล็ด

คำานานเหล่านี้ เห็นได้ว่าเกี่ยวเอามาลงไว้ในออกตฤณทัศน์
เพื่อฝากไว้แต่ ๆ ไม่เกี่ยวแก่เรื่องราวหรือประวัติของพระรามเลย
และเพื่อจะให้กล่าวได้ว่าเนื่องด้วยพระราม จึงต้องเกณฑ์ให้
พระรามเล่าเพื่อสอนพระลักษมณ์ อุดคณิทานเหล่านี้เป็นเรื่อง
สำหรับแสดงธรรมทาสหณก็มี สำหรับเล่ากำเหนิดของผู้มีชื่อ
เสียงสำคัญก็มี แต่ในทันทีจำเป็นจะต้องเกี่ยวมาเล่าแม้ โดยย่อ จะ
ขอจดไว้เช่นแต่สารยานเรื่อง ดังต่อไปนี้

๑. เรื่องท้าวณฤคชอุกสาบเป็นเตย เพราะพราหมณ์ไปเฝ้า
ปล่อยไค้คอบ

๒. เรื่องท้าวณิมิกษ์พระวสิษฐวิวาทกัน ท่างคนต่างสายกัน
ให้ท้าวหายเหลือแต่่มโน

๓. เรื่องกำเหนิดใหม่แห่งพระวสิษฐ และเรื่องนางอรุวคิ
กับท้าวปรุรพลกพระพู ซึ่งเป็นปฐมกษัตริ์จันทรวงศ์ครองประคิษ
ฐานนคร

๔. เรื่องกำเหนิดท้าวมิถิ ซึ่งเป็นต้นวงศ์กษัตริ์ชนกแห่ง
วิเทส ท้าวชนกที่ ๓ นี้ เกิดมาจากพระกายแห่งท้าวณิมิ ซึ่ง
อุษัถวนในพิชัจนเกิดเป็นทารก เพราะฉนั้นไม่มีแม่

๕. เรื่องท้าววยาคีจันทรวงศ์ ลูกท้าวหนุมจันทรวงศ์ ซึ่ง
ถูกสายให้แก้โดยทันที

๖. เรื่องท้าวอุรัยัศวามแก้วของพระบิดาแทน จึงได้เป็น
รัชทายาท เป็นปฐมกษัตริย์คันทันสกุลโพรพจันทรวงศ์ ดำรงนคร
ประภิชฐาน และเรื่องพระยทุซึ่งท้าววยาคีผู้เป็นบิดาสายว่าให้มี
ลูกเลวทราม (พระยทุนั้นคือคันทันสกุลยาทพ คือสกุลพระกฤษณะ)

ภาคที่ ๘—แสดงพระคุณธรรมแห่งพระราม

คือแสดงให้ปรากฏว่า พระรามเอาพระไทยใส่ในความทุกข์
ศขแห่งข้าแผ่นดินทั่วไปปานใด จนแม่สีศว์ที่อาไศรยโพธิสมภาร
อยู่ก็ให้ได้รับความยุติธรรม จึงยกอุทาหรณ์ ๒ เรื่อง คือ
(๑) เรื่องสุนัขขี้ถูกพราหมณ์รังแก (๒) เรื่องแร้งแย่งรังนก
เค้าแมว พระรามกับมณเฑียรวินิจฉัยโดยเป็นธรรมทั้ง ๒ เรื่อง

ภาคที่ ๙—ศึกพระศัตรุฆ्न (และนางสีดาประสูตร์พระกุศพระดพ)

อยู่มาวัน ๓ มีพระฤๅษี ๒ คน ชื่อภรรควะและเขยวัน ซึ่ง
ครองสำนักอุรัยัศวามมา ได้เข้ามาเฝ้าพระรามทูลร้องทุกข์ว่า
มีอสูรตน ๓ ชื่อลพณ์ เป็นราชาครองนครมชวัน แคว้นศุรเสน
[ในรามเกียรติ์ของเราว่าพญายักษ์ที่พระศัตรุฆ्नไปปราบนั้น ชื่อ
ท้าว “จักรวรรดิ” ซึ่งผิด เพราะ “จักรวรรดิ” ไม่ใช่ชื่อนาม

บุคคล เป็นตำแหน่งต่างหาก ส่วนชื่อคนนั้น เรียกเขาไปว่า “มลิวัน”] อสุรนั้นใจพาล เทียบรวกวนฤๅษีชิวราคมณ์ได้ความ เทื่อครั้นทั่วไป ฤๅษีขอพระบารมีเป็นที่พึ่ง พระรามตรัสถาม ถึงเรื่องราวของลพตาสุนั้นต่อไป คือมีฤๅษีอย่างไร มีสาคราฐ สำคัญอย่างไรบ้าง ฤๅษีจึงเล่าว่าเดิมทีในกฤตยาบศ ยังมีแทคย์ คน ๑ ชื่อมธุ เป็นลูกโลกาสูร เป็นผู้ที่ตั้งอยู่ในศีลในธรรม จึงเป็นที่โปรดปรานแห่งพระอิศวร ได้ประทานหอกสำคัญ (อีก ใน ๑ ว่าตรี) และถ้าแม่ไม่รบกวนเทวดาและฤๅษีชิวราคมณ์คราย โศครายนั้นหอกสำคัญจึงจะเป็นของท้าวมธุ ถ้าไม่ปฏิบัติดีเมื่อใด เมื่อนั้นหอกจะสูญ ในเวลาสงครามถ้าพุ่งหอกนั้นไปถูกใคร ก็ จะกลายเป็นไฟไหม้คนนั้น ท้าวมธุจึงทูลขอพรต่อไปว่า ขอให้ หอกนี้ไต่ไปสัมผัสขั้วของลูกหลานสืบไป แต่พระอิศวรทอบว่า ขั้วนั้นจะเป็นไปไม่ได้ แต่จะโปรดให้แต่เพียงว่า จะยกหอกนั้น ให้บุตรคนใดคน ๑ ก็ได้ และผู้ที่ถือหอกนั้นอยู่ในมือจะอยู่คง ใครฆ่าไม่ตายได้ ท้าวมธุทูลลาพระอิศวรแล้ว ก็ไปสร้างนคร (คือเมืองมอวัน) เช่นที่อยู่ ไต่แม่หิมคือนางกมุณินิ ยศวรวิศวะ วสุภีนางอนลา (นางอนลาเป็นบุตรท้าวมาลัยวัน เรื่องที่ท้าว มธุไปลักพานางกมุณินิจากสงกา และทศกรรฐคามมาจะรบ แต่นางกมุณินิตามทัพนั้น ไต่เล่ามาก่อนแล้ว) ท้าวมธุกับ นางกมุณินินั้น มีโอรสชื่อลพณ์ เป็นผู้ที่ร้ายใจเหี้ยมโหดมาแต่ เล็ก ท้าวมธุเสียใจที่วักกล่าวไม่ฟัง จึงเวนราชสมบัติให้แก่

ลพนาสูร และให้ทอดสำคัญไว้ด้วย แล้วตัวเองก็ลงไปอยู่
ณวาระณโลก ฝ่ายท้าวลพนาสูรว่าคนมีอาวุธสำคัญอยู่กับมือ จึง
เที่ยวเกาะกระยงกวนโลกทั่วไป

พระรามได้ทรงทราบเช่นนั้น จึงตรัสถามพระอนชชาติว่า
จะควรวางใครไปสังหารลพนาสูร พระศัตรุณท์ทูลว่า พระภรต
ก็ไต่รักษาพระนครในระหว่างที่พระรามเสด็จไม่อยู่ มีความเห็นใจ
เห็นชอบมากแล้ว เพราะฉะนั้นพระศัตรุณท์ขอรับอาสาไปปราบลพนาสูร
เอง พระรามก็โปรดอนุญาต และโปรดอภิเษกส่งนำให้เป็น
ราชาครองนครมธู เมื่อเสร็จปราบลพนาสูร

ครั้นถึงวันฤกษ์งามยามดี พระศัตรุณท์ก็ทูลลาออกจากนคร
ชโยธยาไปจนถึงที่อาศรมพระพรหมฤกษ์วาลมิกิ จึงเข้าไปหาใคร่
อยู่คืน ๑

ในที่นี้มีแซกเรื่องท้าวไสทาส ซึ่งภายหลังได้นามว่าท้าว
กัลมาชชาติ (“พญาคันทาง”) เรื่องนี้พระวาลมิกิเล่าให้พระ
ศัตรุณท์ฟัง ใจความว่า ท้าวไสทาสสรีบวงศ์ได้ออกไปทรงยิง
สัตว์เล่นในป่า พบรากษส ๒ คน ซึ่งได้กินสัตว์ในป่าเสียหมด
แล้ว ท้าวไสทาสกริ้ว จึงยิงรากษสตายคน ๑ อีกคน ๑ ร้องว่าจะ
แก้แค้นแทนสหาย แล้วก็หนีไป ต่อมาวัน ๓ ท้าวไสทาสได้มี
พิธีโคตรกรรมใหญ่ พระวสิษฐมุนีผู้เป็นปู่โรหิตกัมภิจ์ไปนอก
มณฑลพิธีครู่ ๑ รากษสเห็นได้ทีจึงจำ แลง คนเหมือน พระวสิษฐ
เข้าไปกล่าวแก่ท้าวไสทาสให้จัดหามังษอาหารมาให้ฉัน ท้าวไสทาส

ก็สั่งพ่อครัวให้จัดแต่งมังสาหารอันควรฉันมาถวายพระมนี แต่
 ราชภรรยาฉันนั้น ไปจำแลงเป็นพ่อครัวอีก แล้วแต่งเอนมณฺษมา
 ให้พระวสิษฐฉัน พระมนีรู้สึกตัวก็โกรธ จึงแข่งท้าวไสทาส
 ขอให้อยากกินแต่เอนมณฺษอย่างเคี้ยว ท้าวไสทาสก็เคื่องจึงจิกน้ำ
 ชันจะกรวดแข่งพระมนีบ้าง แต่พระเมเหี้ยห้ามไว้ ท้าวไสทาส
 ก็หลังน้ำอันเต็มไปด้วยความแข่งนั้น ลงไปที่พระบาทพระองค์เอง
 น้ำนั้นทำให้พระบาทไหม้ต่างไป จึงได้ฉายาว่า “กัลลมาษบาท”
 แค่นั้นมา ฝ่ายพระวสิษฐครั้นทราบข่าวว่าท้าวกัลลมาษบาทไม่ได้แก้
 จัดเอนมณฺษให้ฉัน จึงกำหนดเขครค่าแข่งนั้นเพียง ๑๒ ปี พ่อครบ
 กำหนดแล้วท้าวกัลลมาษบาทก็กลับคืนคืออย่างเดิม เป็นอันจบเรื่อง
 เพียงนี้

จบเรื่องพระศัทรชนที่ต่อไปว่า ในคืนวันที่อาโศกขอยอยู่ใน
 อาศรมพระวาลมิกินัน พระเอนเป็นวันฤกษ์งามยามดี นางสีดา
 คลอดโอรสแฝด พระมนีให้ชื่อว่าพระกุก ๓ พระลพ ๓ [พระ
 กุกนั้น ที่เราเรียกว่า “พระมงกุฏ” ที่จะเห็น “กุก” เปล่าลุ่นไป
 หรืออย่างไรจึงเติม “มง” และแก้ตัว “ค” เช่นตัว “ฏ” สกค ที่
 แท้ “กุก” นั้นเป็นมงกลนามอยู่แล้ว เพราะแปลว่ายอดคหณฺฐาคา
 ที่ใช้ในพิธีปลุกกรรมทั้งปวง ที่แท้ “กุก” เช่น “มงกุฏ” ไปนั้น
 จะเป็นด้วยไม่รู้คำแปลเดิมกระมัง ส่วนคนธรรมดาเมื่อกล่าวถึง
 ลูกพระรามมักเรียกว่า “บุตรลพ” ที่พระกุกเป็น “บุตร” ไปอย่าง
 ไฉนนั้น น่าจะเอาเป็น ๒ สถาน สถาน ๑ จะเป็นเพราะหูเชื่อมไป

ไต่ขึ้นพราหมณ์เรียก ๆ อยู่ว่า “กุศลพ” ฟังไม่ถนัดจึงไต่ขึ้นเป็น
 “บุศลพ” ไป หรืออีกสถาน ๓ จะเป็นเพราะนักสู้มากในทาง
 หนึ่งสื่อ แผล “กุศ” ไม่ออก จึงแก้เป็น “บุศย์” หรือ “บุษย์”
 ให้แปลได้ว่าคอกไม้ แล้วต่อดลงไปถึงชั้นคนคัก เลยแก้
 เป็น “บุตร” ไปอีกต่อ ๓ และคงนึกแปลในใจของตัวว่า “เป็น
 ลูกพระรามนี้เล่าก็ชื่อพระบุตรนั่นสิ ถูกแล้ว” ตกลงพระกุศ
 เเคราะห์ร้ายถูกแกชอเสียบนบ ส่วนพระลพเคราะห์ดี เพราะ
 ชื่อเรียกง่าย จึงไม่ถูกแก้ไข]

รุ่งขึ้นพระศัตร์สมิงจึงดำเนินต่อไปทางยระจินทิต จนถึง
 สำนักพระภรรควะเจยวันมนี พระศัตร์สมิงถามพระเจยวันว่า มี
 ผู้ใดได้เคยตายเพราะหอกสำคัญของลพณาสูรนั้นแล้วบ้าง พระ
 มนจึงเล่าเรื่องท้าวมนชราชราชสวียวงศ์ มีใจความว่า ท้าวมนชราช
 ลูกท้าวขุนาคว เป็นกษัตริ์สกุลอิษวากุ ครองนครศรีหรือโยชยา
 ท้าวมนชราชนี้ทรงเกษานภาพมาก ปรายไต่ทิวพิภพ จึงคิด
 กำเรียบจะใคร่เป็นใหญ่ในทิวโลก แต่พระอินทรเขาระเหยว่า นัย
 ประสาแต่คนเก่งในมนุษยโลกก็บังปรายไม่หมด จะมาคิดเป็น
 ใหญ่ในทิวโลกอย่างไร ท้าวมนชราชถามหาผู้ที่ยังไม่ยอมอ่อน
 น้อมต่อพระองค์ ก็ได้ความว่าเป็นท้าวลพณาสูร ท้าวมนชราช
 ราชจึงสั่งให้ทูตไปท้าลพณาสูร ๆ ก็จับทูตกินเสีย ท้าวมนชราชจึง
 ยกทัพไปรบ ลพณาสูรฟังหอกมาเป็นไฟใหม่ท้าวมนชราชและ
 ไฟรพลตายหมด เมื่อเล่าเรื่องจบแล้ว พระเจยวันมนจึงแนะนำ

ว่า ควรพระศัทรุภณจะรีบไปสังหารลพณาสูรโดยใช้ธนูขบอย่าให้จับหอกสำคัญไต่

พอรุ่งเช้าท้าวลพณาสูรออกจากเมืองไปหาอาหารกิน พระศัทรุภณก็ถือธนูไปยืนคอยอยู่ที่ประตูเมืองมธุวัน ครั้นเวลาเที่ยง ลพณาสูรแบกสัตว์หลายพันกลับมา พบพระศัทรุภณยืนอยู่ก็ดำไว้ให้ต่าง ๆ พระศัทรุภณก็ท้าวลพณาสูรให้สู้ตัวต่อตัว ท้าวลพณาสูรขอฝากจะไปเหยียบอาวุธ พระศัทรุภณไม่ยอม ตกกลงรบกัน ในที่สุดพระศัทรุภณแฉลงศรไปสังหารท้าวลพณาสูรตาย พระเพลิงและพระอินทรกับทวยเทพก็ขึ้นที่สวรรค์เสวยพระศัทรุภณ และพระอินทรขอกว่าจะให้พรพระศัทรุภณ พระศัทรุภณจึงขอให้สร้างนครหลวงขึ้นใหม่ให้เป็นที่ควรแก่นนุษจะอยู่ เทวดาก็สร้างให้ตามปรารถนา ให้นามเปลี่ยนว่ามถุรา พระศัทรุภณจึงยกทัพเข้าไปอยู่ในนครมถุรา แล้วจัดการปกครองอาณาเขตต่อไป

ครั้นอยู่ไปไต่ถึง ๓๒ ปี พระศัทรุภณมีความรำคาญถึงพระเชษฐาวิราช จึงไปเฝ้าณพระนครคีรีอโยธยา อยู่ทีนั้น ๘ ราตรี แล้วพระรามก็ตรัสให้พระศัทรุภณกลับไปครองนครมถุราอย่างเดิม

[เรื่องศึกพระศัทรุภณ ในรามเกียรติ์ของเรามีวีรกรรมพิศดารพิลึกมาก วิชิต่างตั้งรูปขึ้นเหมือนศึกพระราม เอาพระภดรเป็นพระราม พระศัทรุภณเป็นพระลักษมณ์ และเอานิลพัทธ์เป็นหนุมาน และสาเหตุที่ว่เกิดรบกันยุ่งขึ้นในลنگกา

เพราะไพนาสูรเป็นขบถต่อพิเภก จึงไปเชิญท้าวจักรวรรดิให้ไป
จับพิเภกใส่กรง เรื่องขบถในลังกานี้ในสมัยสังสกฤตไม่มีเลย
ฝ่ายเราจะไปไต่เรื่องมาจากไหนก็ยังไม่ถึง]

ภาคที่ ๓๓— พระรามลงโทษศูทรผู้กำเริบทำเทียมพราหมณ์
(และเรื่องอื่น ๆ)

แสดงว่าพระรามเอาพระไทยใส่ในความศุขและความเจริญของ
ชาติพราหมณ์อย่างไร มีเรื่องราวดังต่อไปนี้

วัน ๓ มีพราหมณ์ผู้ ๓ มาปริเทวะอยู่ที่หน้าประตูวัง ได้ความ
ว่าพราหมณ์นั้นมีความเคืองใจเพราะลูกชายซึ่งอายุยังมีไม่ถึง ๑๔
ปีได้ตายเสียแล้ว และซักว่าเป็นเพราะพระรามทำขยาบ หรือมี
ผู้ทำขยาบในอาณาเขตรและพระรามไม่ตำหนาย พระรามได้ทรง
ฟังดังนั้น จึงให้นมณฑ์พระฤๅษีสาคัญมา คือพระวสิษฐ ๓ พระ
รามเทพ ๓ พระมรรคินไทย ๓ พระโมคคัลลานะ ๓ พระกาศยป ๓
พระกาศยานน ๓ พระชวาลี ๓ พระโคตม ๓ พระนารท ๓ พระราม
ตรัสปฤถษาวาจะควรทำอย่างไร พระนารทจึงแสดงสาเหตุที่ถุมาร
นั้นได้ตายไปก่อนสมัยกาลอันควร ใจความก็คือว่า มีศูทรผู้ ๓
ได้มีความกำเริบจะทำเทียมพราหมณ์ คือตั้งขำเพ็ญตะขะข้าง
ลูกพราหมณ์ผู้ตาย เพราะฉะนั้นให้พระรามค้นหาดูศูทรนั้น
และแก้ไขความชั่วร้ายที่ไทยงเกิดขึ้น

คราวนี้ผู้แต่งยังมีเรื่องเข็ทเคล็ดอยู่อีก ซึ่งไม่รู้จะไปลงไว้
 แห่งใด จึงเอาแซกลงไปที่ตรงนี้ และเชื่อมหัวคือเข้าพอสมควร
 เรื่องมีอยู่ ๒ เรื่องคือ:—

(๓) เรื่องท้าวเศวตकिनเนื้อตัวเอง— พระรามถามว่า
 อารณที่พระมุนีไถนนั้น ได้มาแต่ไหน พระมุนีเล่าว่า ในไตร
 คาถุคพระมุนีไถ่ ไปฆ่าเพี้ยพรตอยู่ในป่าใหญ่แห่ง ๓ บวกทั้ง ๓๐๐
 โยชน์ แต่ตามนุษและสัตว์มีไถ่เลย วัน ๓ พระฤๅษีไปถึงสระ
 ใหญ่ในกลางป่า มีฤๅษีอยู่ริมสระ พระอคัสติย์เข้าไปอาไศรย
 อยู่ในอาศรมนั้นคืน ๓ รุ่งขึ้นจะไปสร้างในสระ พบศพลอยอยู่
 และอีกครู่ ๓ เห็นเทพบุตรซัดลงมายังขอบสระ ลากศพนั้นมากิน
 เนื้อจนอิ่มแล้ว ก็ลงอาบน้ำชำระกาย พระมุนีจึงถามเทพบุตร
 ว่าเหตุใดจึงประพฤดิเช่นนั้น เทพบุตรตอบว่าตนชื่อเศวต เป็น
 ลูกท้าวสุเทพ ราชาครองนครวิทรรภ เมื่อท้าวสุเทพสิ้นพระ
 ชนม์แล้ว ท้าวเศวตขึ้นทรงราชย์ มีใครทำนายว่าพระชัณษา
 ถึงขมา จึงมอบราชสมบัติให้แก่พระอนชา แล้วออกไปผนวช
 ในป่า อยู่ฤๅษีริมสระนั้นเอง จนสิ้นพระชนม์ไปสู่เทวโลก
 แต่แม้ไปเทวโลกแล้วก็ยังไม่พ้นความหิว จึงไปทูลถามพระ
 พรตมา ๆ ตรัสว่าทั้งนี้เป็นเพราะท้าวเศวตมิได้ฆ่าเพี้ยทางทรมาน
 ร่างกาย ลืมฆ่าเพี้ยทานบารมีจึงไม่อิ่มทิพย์เหมือนเทพบุตรอื่น ๆ
 แล้วพระพรตตรัสว่า พระเศวตเทพบุตรจะตั้งกินเนื้อตนเอง
 ค่อยไป จนกว่าจะได้พบพระพรตฤๅษีอคัสติย์จึงจะพ้นทุกข์ พอ

เล่าเรื่องของตนแล้ว พระเศวตเทพบุตรก็เปลื้องอาภรณ์ให้เป็น
 ทักษิณาแก่พระอัครศิษย์ พอพระมุนีรับทักษิณานั้น พระเศวตเทพ
 บุตรก็สิ้นกรรมให้ไปเทวโลกโดยฉาสุก ฅบัตินพระอัครศิษย์เองจึง
 ขอให้พระรามรับทักษิณาจากมือคนข้าง เพื่อตัวพระมุนีเองจะได้ไม่
 ค้างทนทุกข์อย่างทั่วเศวต [เรื่องนี้สำหรับแลกลงโทษแห่งการ
 ไม่ให้ทาน]

(๒) คำานทั่วทัณฑราชและข้าทัณฑก— พระรามถามว่า
 ข้าใหญ่ที่พระมุนีได้กล่าวถึงแล้วในเรื่องทั่วเศวตนั้น เหตุใดจึง
 หามนุษย์และสัตว์อยู่ในนั้นมิได้ พระมุนีจึงเล่าเรื่องว่า ในกฤดา
 ยุค พระมนุสฺรชยัค มีโอรสทรงนามว่าอิกษวากุ พระมนุ
 มอขให้ทั่วอิกษวากุเป็นนฤคิ แล้วก็ขึ้นไปยังพรหมโลก ทั่ว
 อิกษวากุมีความเพ็ชรมาก ทำพิชิตกรรมต่าง ๆ จนได้โอรส
 ร้อยองค์ องค์สุดท้ายมีสติปัญญาอ่อน และไม่เคารพนับถือพี่
 พระมนุสฺรจึงต้องลงโทษ และให้นามว่าทัณฑกมาร ครั้นถึงเวลา
 จะแบ่งเขตแดนให้โอรส ทั่วอิกษวากุจึงยกพื้นแผ่นดินระหว่างเขา
 วินชัยกับเขาไศพลให้พระทัณฑกมารครอง ทั่วทัณฑราชก็สร้าง
 นครเป็นที่สำนักร้อนครมขุมณฑ์ และตั้งพระศุกรเทพมุนีเป็นอยู่โรหิต
 เป็นที่สำราญสืบมา จนอยู่มาวัน ๑ ในฤกฤษันต์ เกิดนเจตรมาศ
 ทั่วทัณฑราชไปยังอาศรมพระศุกร ได้พบนางอรชาผู้เป็นชีกา
 มีความรักใคร่ เข้าเกี่ยวพาลเท่าใดนางก็ไม่ปลงใจ ทั่วทัณฑ
 ราชก็ขึ้นใจนางจนสมปรารถนา พระศุกรมีความโกรธยิ่งนัก จึง

บันทึกกาลให้เป็นผู้บันทึกลงมาจากฟ้าถาดมบรรดามนุษและสัตว์ใน อา
ณาเขตของท้าวทัณฑราชชนนั้นหมดภายใน๗วัน แต่นั้นมาก็กลายเป็น
เป็นขี้ ใต้นามปรากฏว่าขี้ทัณฑก (จากนามท้าวทัณฑะ)
และอีกนัย ๑ เรียกว่าชนะสถาน เพราะเป็นที่โยคีได้เคยไปขี้
เพื่อบุพรตอยู่ และบ้านนี้เองคือขี้ที่พระรามได้เดินผ่านไปเมื่อถูก
เนรเทศ [เรื่องนั้นคล้ายเรื่องราวที่มีอยู่ในหนังสือใบยี่ล ซึ่งกล่าว
ว่าพระเป็นเจ้ากรุงชาวเมืองโสคมและเมืองโคโมราห์ ว่าประพฤติ
ลามกต่าง ๆ ในทางกาม จึงบันทึกให้เป็นไฟและกัมถัน
ทำลายเมืองทั้ง ๒ นั้นทั้งชาวเมืองหมด คึก ๆ ไปก็น่าจะสันนิษฐาน
ว่า เรื่องทั้ง ๒ นั้นจะมาจากมูลอันเดียวกัน]

พระรามได้ฟังเทศนาของพระอคิสต์แล้ว รุ่งขึ้นก็ลาพระ
มุนี ขนขุมยถลอบกลับสู่พระนครศรีโยชยา

ภาคที่ ๑๒ — พิชิตควเมชของพระราม และวิบัติคินนค

ครั้นเมื่อพระรามกลับจากสำนักพระอคิสต์มาแล้ว จึงมี
ความปราดนาระใคร่ทำพิชิตราชสุยะ (คือพัลลักรมซึ่งพระราชา
กระทำเพื่อประกาศความเป็นใหญ่ของพระองค์ เพราะพญา
ร้อยเอ็ดค้องมาช่วย) จึงปรึกษาพระภรตและพระลักษมณ์ แต่
พระภรตไม่เห็นด้วย อธิบายว่าเวลานั้นใคร ๆ ก็อ่อนน้อมอยู่แล้ว
ไม่ควรจะหาเหตุให้เกิดขัดใจกัน พระรามก็ทรงเห็นชอบด้วย
พระลักษมณ์จึงทูลให้ทำพิชิตควเมช (บุชายัญด้วยม้า ซึ่งข้าง

เราเรียกกันว่า “พีธีปล่อยม้าอุปการ”) อันเป็นพิธีสำคัญสำหรับ
 ล้างบาป แม้พระอินทร์ซึ่งได้กระทำร้ายพราหมณ์ อันเป็นบาป
 อย่างไม่รู้ ก็ล้างบาปให้ด้วยพิธีอัสวเมธ และเพื่อแสดงคุณแห่ง
 พิธีอัสวเมธ พระลักษมณ์กับพระรามต่างเล่ากันทานองคดีเรื่อง
 ดังต่อไปนี้

(๓) เรื่องพระอินทร์กับพฤตาสูร (พระลักษมณ์เป็นผู้เล่า)—
 ยังมีพญายักษ์ตน ๓ นามว่าพฤตาสูร เป็นผู้ไ้ขำเพ็ญ
 ตะบะช้านาน จนได้เป็นใหญ่ครองพิภพทั่วไป บรรดาชนและ
 สัตว์ในโลกได้รั้ความร่มเย็น แต่ท้าวพฤตาสูรนั้นยังไม่พอใจ
 อยากจะไ้ขำเพ็ญยามมีต่อไปอีก จึงมอบราชสมบัติให้ ไ้โอรส
 ครองต่อไป แล้วออกไปขำเพ็ญพรตอยู่ในป่า พระอินทร์มีความ
 วิทกว่าท้าวพฤตาสูรจะไ้ขำเป็นใหญ่เหนือเทวดาต่อไป จึงไปเฝ้า
 พระนารายณ์ ขอให้ทรงสังหารพฤตาสูร แต่พระนารายณ์ตรัสว่า
 พฤตาสูรเป็นผู้ที่ไ้ขำบูชาพระองค์แล้วจะทรงสังหารมิไ้ แต่ยอม
 แบ่งกำลังของพระองค์ให้พระอินทร์ไป พระอินทร์ก็ไปฆ่าท้าว
 พฤตาสูรตายด้วยวัชระ แล้วพระอินทร์จึงรู้ตัวว่า การที่ฆ่า
 พฤตาสูรตายนั้น เป็นบาปใหญ่เหมือนฆ่าพราหมณ์ เพราะ
 พฤตาสูรไ้ผนวชเป็นโยคีอยู่ พระอินทร์จึงออกไปนอกเขาจักรวาล
 และเมื่อพระอินทร์ถึงโลกไปครั้งนี้ ท้าวพิภพก็เกิดครัน เพราะ
 ฝนก็ไม่ตก น้ำก็ไม่ไหล ทวยเทพจึงพากันไปทูลร้องทุกข์ต่อ
 พระนารายณ์ ๆ ตรัสว่าให้พระอินทร์ทำพิธีอัสวเมธผลพระองค์จะ

ล้างบาปได้ เทวดาก็พากันไปยังที่พระอินทร์อยู่ณนอกเขาจักรวาล
 จัดตั้งพิธีอัฐวเมธชน ครั้นเสร็จพิธีขาก็ออกมาจากพระอินทร์
 และนางป้าป้า (คือทวิขยาป) จึงถามมุนีและทวยเทพที่ชุมนุม
 อยู่กันว่าจะให้ไปไหนต่อไป ทวยเทพตอบว่าให้แบ่งภาคเป็น ๔
 นางป้าป้าจึงตอบว่าจะทำตามเทวดาพยากรณ์ ภาคที่ ๑ จะสิ่งอยู่
 ในลำน้ำเมื่อฤดูฝนและทำให้น้ำท่วม ภาคที่ ๒ จะสิ่งอยู่ในแผ่นดิน
 เป็นที่กินเค็ม ภาคที่ ๓ “จะเข้าสิ่งในหญิงสาวมีกำหนด ๓ คืน
 ทุก ๆ เดือน เพื่อขรมจะได้นอนกับนางไม่ได้” (แปลความว่า
 มีฤดู) และภาคที่ ๔ จะเข้าสิ่งบุคคลที่ฆ่าพราคหมณ์อันหาผิดมิได้
 ว่าแล้วนางป้าป้าก็หายไป พระอินทร์ก็ได้กลับไปเป็นใหญ่ใน
 ดาวดึงส์อย่างเดิม

(๒) เรื่องท้าวอิลราชและนางอิลลา (พระรามเป็นผู้เล่า) :—

ในครุพลหิกา (แคว้นพลหิ) มีพญามหากษัตริย์องค์ ๑
 ทรงนามว่าท้าวอิลราช เป็นโอรสพระกรรมพรชาบดีพรหมบุตร
 เป็นผู้ที่ทรงคุณธรรมอันประเสริฐ ครองครองประชาชนด้วย
 เมตตาพระหนึ่งเป็นบุตรของพระองค์ ทรงเขษานภาพรยาปได้ทั่ว
 ไป อยู่มาวัน ๑ ในฤดูวสันต์ ท้าวอิลราชได้เสด็จไปไล่เนื้อเล่น
 ในป่า จนไปถึงตำบลซึ่งเป็นที่กำเนิดแห่งพระขันตกมาร ในเวลา
 นั้นพระอิศวรกำลังทรงสำราญอยู่ที่ใน ที่ระโหฐานณเชิงเขาไกรลาศ
 และได้ทรงจำแลงเป็นสัตว์เพื่อล่อพระอมมาเล่น และบรรดาสัตว์
 และต้นไม้ก็กลายเป็นเพศหญิงไปหมด ท้าวอิลราชกับบริวารเดิน

ล่องที่ระโหฐานนั้นเข้าไป ก็กลายเป็นสัตว์ไปหมด ท้าวอิลราช
 ตกพระไทยจึงไปเฝ้าพระอิศวรทูลขออภัย ขอให้ไต่กลับเป็นชาย
 อย่างเดิม พระอิศวรก็ไม่โปรดประทานพร แต่พระอมাত্রีว่า
 จะยอมประทานพรถึง ๓ ท้าวอิลราชจึงทูลขอว่า ในเดือน ๓
 ขอให้เป็นสัตว์อันมีรูปร่างหน้าตาโคเสมอเหมือนมิได้ แล้วให้
 เป็นบุรุษอีกเดือน ๓ สลับกันไป พระอมাত্রีโปรดประทานพรตาม
 ปราณนา และตรัสทักยวว่าเมื่อใดกลับไปเพศเป็นชายให้ลืมเหตุการณ์
 ทั้งปวงที่ได้เป็นไปในเวลาเป็นสัตว์ และเมื่อกลายเป็นสัตว์ก็ให้
 ลืมเวลาที่เป็นบุรุษ แต่นั้นมาราชานี้ก็เป็นบุรุษชื่อท้าวอิลราช
 เดือน ๓ และกลายเป็นนางอิลาเดือน ๓ สลับกันอยู่ดังนี้

ในเดือนต้น ระหว่างที่เป็นสัตว์อยู่นั้น นางอิลากับบริวาร
 ซึ่งเป็นบุรุษกลายเป็นสัตว์ไปหมดคนนี้ พวกมันเที่ยวเล่นในป่าตาม
 วิไลยสัตว์ วัน ๓ นางอิลาพบพระพช ซึ่งกำลังบำเพ็ญพรต
 สมาธิอยู่ในสระอัน ๓ นางอิลากับบริวารพวกนั้นก็น้ำใจอมแจ่ม
 พระพชลิมเนตรขึ้นเห็นนางอิลาก็มีความรัก จึงขึ้นมาจากสระชวน
 นางไปยังอาศรม ได้เลี้ยงดูว่าเป็นลูกเท่าเหล่าใคร แต่ตัว
 นางอิลาก็ก๊วยอกไม่ถูก เพราะตามพรพระอมา นางลืมเรื่องราว
 ของตนในส่วนที่เป็นบุรุษนั้นหมด และนางบริวารก็ชอกไม่ถูก
 เหมือนกัน พระพชจึงเสด็จด้วยญาณทราบเหตุทุกประการแล้ว
 จึงตรัสแก่นางบริวารว่า “เจ้าทั้งหลายจงเป็นกินนรีและอาไศรย
 อยู่ในเขานี้เถิด กุระหามูลผลอาหารให้กินมิให้ออกอยาก และ

ก็จะหากิมยรมให้ไปสามเจ้าทั้งหลาย” [“กิมยรม” หรือ “กิมร” มาจากมูลอันเดียวกัน คือ “กั” แปลว่า “อะไร” เพราะฉะนั้นคำว่า “กิมยรม” ก็แปลว่า “ชายอะไร” และ “กิมร” แปลว่า “คนอะไร” ถ้าเป็นอดีตสิ่งก็เรียกว่า “กิมร”]

ครั้งนี้เมื่อพระพุทไ้เห็นพวกกิมรไปพ้นแล้ว จึงตรัสชวนนางอิลลาให้อยู่ด้วยกับพระองค์ เป็นชายาสืบไป จนครบกำหนดเดือน ๓ นางอิลลาก็กลายรูปเป็นท้าวอิลราชไป ท้าวอิลราชตามพระพุทไ้ บิรवारหายไปไหนหมด พระพุทไ้ก็ตอบว่าได้บังเกิดเหตุร้าย มีลีสลาทลายลงมาทับพวกบิรवारของท้าวอิลราชตายเสียหมดแล้ว แต่ส่วนตัวท้าวอิลราชรอดตายเพราะได้เข้าอาไศรยอยู่ในอาศรมของพระพุทไ้ [ตามพรของพระอุมา ท้าวอิลราชเมื่อกลายรูปเป็นยรมอย่างเดิมแล้ว ก็ลี้มรรคาเหตุการณ์ที่ได้เข้าไปในขณะเมื่อเป็นสัตว์ เพราะฉะนั้นก็จำไม่ได้ว่าทั้งตัวเองและบิรवारได้กลายเป็นสัตว์ไป ส่วนท้าวอิลราชเองนั้นเมื่อเวลากลับคืนรูปเป็นยรมได้ แต่บิรวารมิได้รับพรเช่นนั้น จึงยังคงเป็นสัตว์อยู่ตลอดเวลา พระพุทไ้ไม่ยากให้ท้าวอิลราชมีความโทมสนี้ จึงต้องกล่าวตลอดว่าบิรวารตายเสียหมดแล้ว] ฝ่ายท้าวอิลราชครั้งนี้ได้ยินว่าบิรวารตายหมดแล้ว ก็มีความเศร้าโศก และทูลพระพุทไ้ว่า จะกราชสมบัติให้ โอรสครองต่อไป แล้วและเข้าสู่ป่าเป็นโยคี พระพุทไ้ชวนไว้ให้อยู่ด้วยกัน ท้าวอิลราชจึงตกลงอยู่ที่อาศรมพระพุทไ้ ย้ำเพ็ญพรตภาวนาอยู่ตลอดเดือน ๓

ครั้นเมื่อพระลักษมณ์ และพระราม เล่าเรื่องแสดคงคุณ แห่งพิชิต
 อศวเมฆจบแล้ว พระรามก็ตรัสให้เตรียมการพิชิตอศวเมฆ ให้
 นิมนต์พระวิชัย ๓ พระวามเทพ ๓ พระชวาลี ๓ พระภาคยป ๓
 มาเป็นผู้ทำพิชิต ก็ให้สิ่งทูตไปเชิญราชาสุครีพกับราชาพิเภก
 มาช่วยงานด้วย ก็ให้ขอกถ้าวไปยังกษัตริย์ครองนครใกล้เคียง
 ให้ทราบ และให้ประกาศเชิญผู้ชื้อพรหมณที่อยู่ในชนบท
 ใกล้เคียง ทั้งให้ประกาศหานักฆ่าและนักร้องมาด้วย ส่วน
 มณฑลพิชิตนั้นให้ตั้งรมสังน้ำโคมะคินยาในมิษวัน ก็ให้สิ่ง
 กังพิชิตาคิดกร (ขอความสงบร่ายกาย) ที่ราชาอาณาจักรพร้อม
 กันด้วย เหล่านี้เป็นหน้าที่พระลักษมณ์ ส่วนพระภรคนั้นตรัส
 มอบให้เป็นที่รักษาของเครื่องใช้ในพลัดรวม มีพิษันพรณ
 ต่างๆ เกลือ น้ำมัน เนย และทองเงินสำหรับใช้ไปนทกนิธ
 ให้รักษาพ่อค้าตั้งตลาดบ้านรวงตามทางที่จะไปยังที่พิชิต ก็ให้
 พระภรคเป็นผู้นำบรรดาผู้ที่จะไปในงานนั้นไปยังที่พิชิตก่อน ก็ให้
 ให้เป็นผู้เชิญนางสีดา ซึ่งล่อด้วยทองไปเตรียมไว้สำหรับเข้าพิชิต
 กับพระรามด้วย [ตามลัทธิไสยศาสตร์ผู้ที่เป็น "บิชฺมาน"
 คือเจ้าของพิชิตหรือผู้เป็นท้าวการทำบุญกรรม ต้องมี "บิชฺน" คือ
 "แม่เรือน" ไปเข้าพิชิตด้วย แต่พระรามได้ในวเทคนางสีดาไป
 เสียแล้ว จึงต้องใช้รูปนางสีดาเป็น "บิชฺน" แทนตัวนาง]
 ฝ่ายสุครีพและพิเภกเมื่อมาถึงแล้วก็ได้รบแย่งหน้าที่ คือสุครีพ

กับพวกวานรเป็นผู้ปฏิบัติพราหมณ์ (กฤตส์ถ์) พิเภกณ์กับพวก
ยักษ์เป็นผู้ปฏิบัติฤๅษี (บรพชิต)

ครั้นถึงวันฤกษ์งามยามดี พระรามก็ปล่อยม้าสำคัญอันมี
สีค่าและมีขวัญเป็นมงคล (คือ “ม้าอุปการ”) ให้พระลักษมณ์
คุมโยธาทัพกำกับไป แล้วองค์พระรามก็เสด็จไปยังที่ทัพ

[ในทันขอแซกคำอธิบายว่า ม้าที่จะบูชาในพิธีอัฐวีเมษ
นั้น มักปล่อยให้ไปในประเทศต่างๆ และมีกษัตริย์ที่เป็น
พระญาติสนิทของพระราชผู้ปล่อยม้านั้น ยกพลกำกับม้าไป
ด้วย เมื่อม้าไปถึงแคว้นใด ถ้าผู้ปกครองแคว้นนั้นปรารถนา
จะแสดงความไมตรีหรืออ่อนน้อม ก็จัดการต้อนรับม้านั้นอย่างคึก
และจัดกระบวนแห่ไปส่งจนพ้นเขตแดน แต่ถ้าผู้ปกครองแคว้น
ใดไม่ต้อนรับม้าตามสมควร ผู้กำกับม้าไปนั้นก็ควรยก เมื่อ
ประเพณีมีอยู่เช่นนี้ จึงเห็นได้ว่า กษัตริย์ที่จะทำพิธีอัฐวีเมษ
ได้ ก็ต้องเป็นผู้ที่มีเดชานุภาพเป็นที่ยำเกรงแห่งกษัตริย์ในประเทศ
ใกล้เคียง เพราะการที่ปล่อยม้าไปก็เท่ากับไปทดลองความไมตรี
แห่งนานาประเทศ แต่พิธีอัฐวีเมษยังค่อนยากกว่าพิธีราชสูยะ
เพราะการทำพิธีราชสูยะนั้น เพื่อแสดงตนเป็นราชาธิราช และ
กษัตริย์เมืองใกล้เคียงต้องมาช่วยงานเพื่อแสดงความอ่อนน้อม ถ้า
ใครไม่มากี่หัวว่าแขงเมือง ต้องยกทัพไปทำสงครามปราบปราม
เป็นการใหญ่ เพราะฉะนั้นเมื่อพระรามก็ทำพิธีราชสูยะพระ
ภคจึงทูลขอใ้ทั้งทีไว้ และพระรามก็ตกลงทำแต่พิธีอัฐวีเมษ

ซึ่งนับว่าค่อนข้างชั่ว เพราะไม่ต้องบังคับให้เพื่อนบ้านมาอ่อนน้อม
เป็นแต่เพียงให้แสดงไมตรีจิต โดยต้อนรับมาอุปการโดยดีเท่า
นั้น ม้านั้นมักปล่อบไปมีกำหนด ๑ ปี ในระหว่างนั้นมีพิธี
ปลุกกรรมประจำวันทุกวัน และฤกษ์ชั้พราหมณ์ใครมากก็ได้รับภัตตา
หารและทักษิณาคามควรแก่คนรอบตัวกัน จนเมื่อครบชวบ
แล้ว ผู้กำกับม้านำมากลับคืนมา จึงนำม้านั้นบูชาด้วย เป็น
เสร็จกิจพิธีอัฐวเมธ]

ฝ่ายพระวาลมีก็มีไม้ไ้ทราบข่าวพิธีอัฐวเมธของพระราม ก็
มาสู่ที่ตั้งพิธีพร้อมด้วยสานศิษย์ และพระกศกับพระลพก็มาด้วย
พระมนัสสิ่งพระกศและพระลพให้ไป สวครามายณให้พวกที่มาในงาน
นั้นฟัง แต่ห้ามมิให้รับทรัพย์สินอันใดเป็นรางวัล พระกุมาร
ทั้ง ๒ ก็เข้าไปยังที่ชุมนุม และสวครามายณ จนพระรามไ้
ยินจึงตรัสให้หาไปรื่องนำที่นี้ พระรามไ้ทรงฟังแล้วก็เข้าพระ
ไ้ไทยว่าพระกมารทั้ง ๒ นั้น มีใช้ผู้อื่น คือพระโอรสของพระ
องค์เองซึ่งเกิดแต่นางสีดา จึงตรัสให้ราชบุรุษไปหาพระวาลมีก็
มนัสและบอกว่า ถ้าแม่นางสีดาหาบามีไ้และเป็นผู้บริสุทธิ์จริง
ก็ขอ ให้นำมา แสดง ความบริสุทธิ์ไ้ ประจักษ์ใน ท่ามกลาง ชุมม
กษิทร์และพราหมณ์ที่มาในงานพิธี พระวาลมีก็รับว่าจะพานาง
สีดามาตามไ้พระรามทรงพระประสงค์

รุ่งขึ้นพระวาลมีก็พานางสีดาเข้า ไปยังที่ชุมนุมตาม ที่นัดกัน
ไว้ และพระมนัสนั้นแสดงความเชื่อถือนั่นเองในความบริสุทธิ์ของ

นางสีดา แต่พระรามก็ยังยืนยันขอให้นางแสดงความจริงเพื่อ
 ไขปริศนาชกแก่ผู้ที่มาชุมนุมอยู่ นางสีดาจึงกล่าวคำปฏิญาณ
 ว่า นางยังมีได้เคยเลยพระนาคถึงผู้ใดนอกจากพระราม ด้วย
 อำนาจความสัตย์อันนั้น ขอให้แม่พระวสุนทรารักษ์นางไปเถิด ทน
 โคนนั้นก็มิขัลล้งก่ผลช่นมาจากใต้แผ่นดิน นางเทวีวสุนทรารักษ์
 นางสีดาชั้นหนึ่งขนิขัลล้งก่ และขัลล้งก่ชั้นนั้นก็จมลงไปใแผ่นดิน
 แลเห็นเป็นมคัศรรายยั้งนัก ต่างคนก็ต่างพากันสรรเสริญนางสีดา
 ฝ่ายพระรามนั้นทรงเศร้าโศกถึงนางสีดาอย่างมาก แต่นั้นมากก็ได้
 มีมเหสีอีกเลย ตั้งพระไทยมั่งอยู่แต่ในทางปกครอง ไพร่ฟ้า
 ข้าราชการก็อยู่เย็นเป็นสุขทั่วกัน

[เรื่องพระรามพบกับพระกฤษณะพระลักษมณ์ ตามฉบับขุทศ
 นิการมัยอยู่อย่างที่ได้เล่ามาข้างบนนี้ แต่ฉบับของคณิกาภมมีข้อความ
 เหมือนในท้ายรามเกียรติ์ของเรา คือเมื่อขัลล้งก่มาอยู่การไป
 พระศัตรุณณ์เป็นผู้กำกับม้าไป พระกฤษณะพระลักษมณ์นั้น พระ
 ศัตรุณณ์จะจับตัว พระกฤษณะก็กลับต่อสู้และทำร้ายพระศัตรุณณ์เจ็บ
 ไป พระลักษมณ์ออกไล่ไปแพ้อีก พระภรรตักย์หนีมา
 ออกไปก็แพ้อีก ในที่สุดพระรามเสด็จออกไปเอง แต่ศิษย์ศร
 ไม่กินกัน จึงรู้ว่าเป็นพ่อลูกกัน ต่อขึ้นไปก็กล่าวว่าพระวาลมิกิ
 จิตถาวรไกลเกลี้ยให้พระรามกับนางสีดาด้วยกัน พวกนั้นก็เข้าไป
 อยู่ในกรุงอโยธยาโดยผาศุภ ซึ่งเขียนไปอีก ไม่มีกล่าวถึง

นางสีดาแซกแผ่นดินเลย ส่วนเรื่องพระรามเข้าโกษาไม่พบแห่งใดเลย]

ภาคที่ ๓๓ — คีตกษัตริย์ และจัดตั้งเมืองให้หลานหลวง

อยู่มาวัน ๑ ท้าวชัชชาติ (ลูกท้าวอัครวิชัย) ผู้ครองนครเกษีย ให้พระครรรคยะมนี ผู้เป็นลูกพระอภัยมณีไปโรดักแต่งท้าวชัชชาติ มาเฝ้าพระรามเพื่อทูลว่า ในชัยนทีเขตมีคนขรรพรายกาอยู่พวก ๓ ซึ่งมีจำนวนตั้งสามโกฏิ ได้มารบกวนแคว้นเกษียอยู่เนือง ๆ จึงขอพระยารามพระรามเป็นทัพช่วยทรงปราบคนขรรพเหล่านั้น พระรามจึงครัสใช้ให้พระภคยภักดิ์ไป พร้อมกับท้าวพระศักดิ์และพระบุษกรผู้เป็นโอรสพระภคยภักดิ์ และครัสสั่งว่า เมื่อรบชนะแล้ว ให้แบ่งเมืองให้พระศักดิ์กับพระบุษกรครององค์ละครึ่ง

พระภคยภักดิ์กับโอรสทั้ง ๒ ก็ยกไป สมทบกับทัพท้าวชัชชาติแล้วไปปราบคนขรรพสำเร็จ พระภคยภักดิ์จึงจัดแบ่งชัยนทีเขต (คือท้องที่กฤษเรียกว่า "The Punjab") เป็น ๒ ภาค สร้างนครหลวงชื่อคัทยะคีลา (คัทยะคีลา) เป็นที่สถิตย์พระศักดิ์ และสร้างนครหลวงชื่อบุษกรวัตเป็นที่สถิตย์พระบุษกร พระภคยภักดิ์แลวางการปกครองอยู่ ๕ ปี แล้วจึงกลับไปกรุงศรีอยุธยา พระรามจึงทรงปรารภถึงพระองค์และพระจันทร์เทก ผู้เป็นโอรสพระลักษมณ์ อยากจะใคร่จัดทานครให้ครองบ้าง พระ

ภรตทูลว่าประเทศกระบับเป็นทำเลดี ควรสร้างนครให้พระองค์
 ที่นั่น และส่วนพระจันทร์เทศนั้น เห็นควรให้ ไปสร้างนครอยู่ใน
 มลันเทศ [คือที่อังกฤษเรียกว่า "Malabar"] พระรามทรง
 เห็นชอบด้วยแล้ว พระภรตก็ไปกราบคนข่าในประเทศกระบับ
 จนรายกายแล้ว ก็สร้างนครองค์ที่ให้เป็นที่สถิตย์พระองค์
 และสร้างนครจันทร์เทศให้เป็นที่สถิตย์พระจันทร์เทศ พระราม
 จึงอภิเษกพระศลานาทั้ง ๒ องค์ แล้วให้พระลักษมณ์พาพระองค์
 ไปยังนครองค์ที่ ทอบุรีริมเขาทิมพาน และพระภรตพาพระ
 จันทร์เทศไปยังนครจันทร์เทศในมลันเทศ พระภรตและพระ
 ลักษมณ์อยู่ช่วยดูแลการปกครอง ๑ ปี แล้วก็กลับคืนไปยังพระ
 นครศรีอโยธยา

[เรื่องรบคนธรรพในรามเกียรติ์ของเรามี แต่อย่าท่านยึด
 อยู่มีนั้นว่า บรรดามนุษย์เป็นคัธรรพยักษ์ เพราะฉนั้นจึงเรียก
 พญาคนธรรพว่า "ท้าวคนธรรพยักษ์" และมีคาลาเคลื่อนอก
 คือกล่าวไว้ให้พระมงกุฎกับพระลพยกทัพไปรบ และพระภรต
 พระศัตรุมน์กำกับไป ที่ผิดเช่นนี้แปลว่าไม่รู้จักลูกพระภรตทั้ง ๒
 องค์ รู้แต่ว่าใช้กุมารไปรบ ก็เกณฑ์ให้เป็นพระฤศและพระลพ
 ทั้งคักนั้น เมื่อเสร็จแล้วพระมงกุฎรับท้าว "โกยเกษ" เข้า
 เมืองแล้วก็เสร็จ ไม่มีเรื่องสร้างเมืองใหม่เลย ส่วนเรื่องที่
 สร้างเมืองให้ลูกพระลักษมณ์ไม่มี]

ภาคที่ ๓๔ — เปรเทศพระลักษมณ์ และพระลักษมณ์ไปสวรรค์

ครั้นอยู่มาอีกนาน พระกาลแปลงเป็นฤๅษีมาเฝ้าพระราม ทูล
พระรามว่าถึงเวลาอันควรแล้วที่พระองค์จะละโลกไปสู่สวรรค์ ขอ
เชิญให้เสด็จกลับขึ้นไปเป็นใหญ่เหนือเทวคาคามเดิม พระราม
ก็ทรงรับเชิญ

อนึ่งเมื่อพระกาลมานั้น ได้ทูลพระรามว่าขอเฝ้าในที่ระโห
ฐาน พระรามจึงได้ตรัสสั่งพระลักษมณ์ไว้ให้เฝ้าประตู และ
ห้ามเป็นอันขาดมิให้ผู้ใดเข้าไปเฝ้าในขณะเมื่อกำลังตรัสกับพระกาล
ยังไม่เสร็จ แต่พะเอินในระหว่างเวลาที่ตรัสอยู่กับพระกาลนั้น
พระฤๅษีทรวาสได้มาถึงที่ปราสาท จะขอเฝ้าพระรามให้จงได้ ถ้า
ไม่ให้เฝ้าจะแข่งทั้งพระรามและพระญาติวงศ์ ตลอดทั้งอำมาตย์
มนตรีและประชาชน พระลักษมณ์เห็นว่ายอมตายแต่ผู้เดียวดีกว่า
จึงเข้าไปเฝ้าทูลว่าพระมุนีมา พระรามก็เสด็จออกมา
ต้อนรับ และจับภักดาหารให้ฉนั้นเป็นท้อมหน้าสำราญ ครั้นเมื่อ
พระฤๅษีทรวาสไปแล้ว พระลักษมณ์เห็นพระรามไม่ทรงสบาย ก็
เข้าใจว่าจะเป็นเพราะทรงรำภักถึงพระคำรัสของพระองค์ ซึ่งพะเอิน
โทษผู้ที่ยังอาจเข้าไปเฝ้าในเวลาที่พระกาลยังเฝ้าอยู่ และคงจะ
ไม่ทรงสบายเพราะพระลักษมณ์ได้เป็นผู้ละเมิดพระราชอาญาเช่นนั้น
พระลักษมณ์จึงทูลว่า ขอให้พระรามทรงประหารชีวิตตรเสียตาม
ที่ตรัสไว้เถิด เพราะควรจะทรงทำรังสัดยวาทไว้ดีกว่า แต่

พระรามีความอึดอัดกับพระไทย เพราะความเสนาหาในพระอนชา
จึงตรัสให้ไปนิมนต์พระวสิษฐและฤษีอื่น ๆ มาปฤกษา พระวสิษฐ
ก็ทูลว่า ไกลนั้นพระวจาแล้วจะคืนคำมิได้ พระรามจึงตรัสว่า
พัตคณ้องและเนรเทศไปก็เท่ากับฆ่า เพราะฉะนั้นให้พระลักษมณ์
ไปเสียเถิด

พระลักษมณ์ถูกเนรเทศแล้ว ก็ตรงออกไปยังฝั่งน้ำสรย
ขำเพ็ญอนาปานสติ กลั้นลมหายใจ จนร้อถึงพระอินทร จึง
ลงมารับพระลักษมณ์ขึ้นไปสู่สวรรค์

[เรื่องนี้ไม่มีในรามเกียรติ์ของเรา]

ภาคที่ ๑๕ — พระรามและบริวารขึ้นสวรรค์

เมื่อเนรเทศพระลักษมณ์ไปแล้ว พระรามก็ปรารภว่า จะ
อภิเษกพระภรตให้ทรงราชย์ในกรุงศรีอยุธยา แล้วก็เสด็จ
สวรรค์ แต่พระภรตไม่ยอมทรงราชย์ จะขอตามเสด็จไป
และทูลว่าให้ทรงแบ่งพระนครเป็น ๒ ภาค ให้พระฤๅษีครองโกศล
ให้พระลพครองอศตรโกศล และขอให้ตรีสีใช้ทูตไปบอกพระ
ศัตรุมนให้ทราบข่าวด้วย ฝ่ายมุขมนตรีและประชาชนชาวพระ
นคร ได้ทราบข่าวว่าพระรามเตรียมพระองค์จะเสด็จสวรรค์ ก็
พากันมารายทูลวิงวอนขอตามเสด็จไป พระรามก็ทรงอนุญาต
จึงทรงจัดตั้งพิธีอภิเษกพระภรตให้ครองแคว้นโกศล สร้าง
นครหลวงใหม่ให้นามว่ากุศาคคีที่ริมเขาวินัย (ส่วนกรุงศรี

อโยชยานันท์ทั้งร่าง) อภิเษกพระลพให้ครองแคว้นอุคตรโกศล
สร้างนครหลวงใหม่ให้นามว่า (ศราวาสดีคือศราวดี) จัดแบ่ง
วิพลและทวยราษฎร์ไปอยู่ตามสมควร แล้วก็ทรวสใช้ทูตให้ไปเฝ้า
พระศัตร์ฉันทนครมถรา

ฝ่ายพระศัตร์ฉันทเมื่อได้แจ้งเหตุ จึงจัดอภิเษกพระสวาคู
ราชกุมารองค์ใหญ่ของพระองค์ให้ดำรงนครมถรา และอภิเษก
พระศัตร์ฆาฏีราชกุมารองค์น้อยให้ครองนครวิฑิษ แล้วพระศัตร์ฉันท
ก็เสด็จไปเฝ้าพระรามที่กรุงศรีอโยชยา

ฝ่ายราชาศครีพได้ทราบข่าว ก็อภิเษกองค์ให้ดำรงนคร
กัษกินี แล้วไปเฝ้าพระรามพร้อมด้วยท้าวพญาวานร พร้อม
กันขอตามเสด็จ พระรามก็โปรดอนุญาต ราชพิเภกได้ทราบ
ข่าวก็ไปเฝ้าเหมือนกัน แต่พระรามทรวสว่าให้อยู่ครองทวีปลงกา
เสียไป และประทานพรว่า ถ้าคราวใดยังไม่สิ้นสุรบย์จันทร์และ
บัณเฑาะ์ และเรื่องรามายณะยังคงอยู่ ก็ให้ลงมากงอยู่ตรายนัน
ฝ่ายศนุฆานพระรามทรวสว่า ให้มีชีวิตอยู่ชั่วกัลปาวสาน และ
ถ้าคราวใดยังมีผู้เล่าเรื่องรามายณะอยู่ ก็ขอให้ศนุฆานมีความ
สุขชุกรายนัน ส่วนพญาชมพูพาน กัษไมนทะ ทวีวิท และ
พญาวานรอีก ๕ คน พระรามทรวสสั่งให้มีชีวิตไปจนกว่าจะสิ้น
กัลป์

เสร็จสั่งการแล้ว พระรามก็ให้ตั้งขบวนพยุหยาตราดำเนิน
ออกไปยังฝั่งน้ำสรบย์ ตั้งการพลักรรมาลาโลก แล้วพระราม

ก็เตรียมการที่จะละโลก พระภรต พระศัตร์ทนต์และบรรดา
 มนุษย์ วานร และยักษ์ ก็เตรียมตามเสด็จไป พระพรหมมา
 มหาษิครก็เสด็จลงมาจับพระราม พระรามจึงเสด็จลงสู่น้ำสวรบ
 พร้อมกับช่วยพระภรตและพระศัตร์ทนต์ ทั้งสามองค์ก็เข้าร่วมเป็น
 พระวิฆณเป็นเจ้าองค์เดียว ฝ่ายวานรก็กลับขยับเข้าร่วมในเทวคา
 ที่ใด ให้กาเหวนั้นนั้นทั่วกัน

[ตอนที่ท่าน ผิดกับที่มีอยู่ในรามเกียรติ์ของเรา ซึ่งใน
 ตอนจบว่าพระรามกับนางสีดาได้อยู่เย็นเป็นสุขในนครศรีโยชยาเสีย
 ไป ที่มีข้อความอยู่เช่นนั้น ไม่ใช่แต่งขึ้นเองตามใจ ที่จริง
 มีมูลที่มา คงจะได้อธิบายต่อไปข้างหน้า]

วรรณคดีที่สุกแห่งอุคตรกัณฑ์ มีแสดงคุณวิเศษแห่งหนังสือ
 รามายณ คล้ายวรรณคดีสุกแห่งบุพพกัณฑ์ มีกำหนดว่ารามาย
 ณนี้ให้ใช้สวดในพิธีศราทธพรต เพื่อล้างบาปของผู้ตาย ส่วน
 คนที่มีแก่นขนนั้น บรรยายไว้อย่างพิศดาร คือ “อ่านแม้แต่
 โศลกเดียว ผู้ที่ไม่มีลูกก็จะไต่ลูก ผู้ที่ไม่มีทรัพย์ก็จะไต่
 ทรัพย์ และพื้นยาปกรมบรรดาที่ได้ทำมาแล้วทุก ๆ วัน” มี
 กำหนดว่า ผู้ที่สวดรามายณนี้ ควรได้รบเสื่อผ้า โศ และ
 ทองเป็นทักษิณา ก็มีแสดงผลที่ผู้อ่านรามายณจะได้รบ คือ
 ประการ ๑ “จะบันดาลให้มีอายุยืน เป็นที่นับถือในโลกนี้และ
 โลกหน้า ตลอดจนถึงลูกหลาน” อีกประการ ๑ ว่า “ผู้ใดอ่าน

ในเวลาเช้าก็ กลางวันก็ เย็นก็ จะหาความเห็นใจ
เห็นอ้อมมิได้”

ในที่สุดจึงไปมีข้อความแถมไว้ว่า กรุงศรีอยุธยาเป็น
เมืองร้างอยู่ช้านาน จนเมื่อรัชสมัยแห่งท้าวฤๅษะ จึงได้มี
คนไปอยู่ที่ใหม่

อดตรรก์กัน ทั้งจริงไม่ใช่กัณฑ์ยาว แต่มีข้อความเป็น
เรื่องราวเบ็ดเตล็ดอยู่มาก จึงย่อให้สั้นลงไม่ใคร่ได้

รามายณะฉบับสันติ

นอกจากรามายณะฉบับสังกฤตนั้นก็ ยังมีฉบับสันติ คือ
แต่งเป็นภาษาที่ใช้พูดกันอยู่ในเชิงคอสถกวันนี้ ผู้แต่งเป็นมันช่อ
กุลสัตทาส ซึ่งเรียกว่า “พระวาลมิกิแห่งกลียุค” เพราะเป็นผู้ที่
ได้แต่งรามายณะของพระวาลมิกิในชนใหม่ เพื่อให้ผู้ที่ไม่มีภาษา
สังกฤตได้มีโอกาสรับผลส่วนกุศลอันพึงมีแก่ผู้ทำนหรือฟังเรื่อง
รามายณะนั้นบ้าง หนังสือรามายณะฉบับสันตินี้ มีผู้อ่านแพร่
หลายมาแต่ในอินเดีย และข้าพเจ้าเห็นว่ามีข้อความบางแห่งซึ่ง
คล้าย ๆ กันที่มีอยู่ในรามเกียรติ์ของเรา แต่ซึ่งไม่พบในฉบับ
สังกฤต มีอยู่หลายแห่ง จึงเห็นว่าควรพิจารณาเห็นว่า เรา
จะได้เรื่องมาจากหนังสือฉบับสันตินี้เพียงใด

แต่ก่อนที่จะแสดงวิจารณ์ในเรื่องหนังสือนี้ ควรแสดงประวัติ
แห่งกุลสัตทาสผู้ ผู้ที่รจนานี้หนังสือนี้ ดังต่อไปนี้

कुลสิทาสเป็นพราหมณ์เมืองกานยกุพชฺ์ แต่ย้เกิดไม่ปรากฏ
 ใ้ความแต่ว่าไ้ลงมือแต่งหนังสือรามายณะที่นครโยชยา เมื่อ
 มาตราสั้วักไ้ ๑๖๓๓ ปี (พุทธศักราช ๒๓๑๘) เป็นโยคี โดย
 มากไ้ยู่ที่พาราณสี แต่ไ้เคยไปยู่ที่นครโยชยาข้าง ที่
 เขาจิตรกูฏ (สำนักเดิมของพระวาลมิกิ) ข้าง ที่อัลลาหยาต
 (คือตำบลประยาต ที่นำคองคากัขยมนาคอ์กัน) ข้าง และ
 ที่ตำบลพจนทวาพนข้าง และตายเมื่อสั้วัก ๑๖๘๐ (พุทธ
 ศักราช ๒๓๖๗) เรื่องราวที่เล่าถึงพราหมณ์ผู้นี้ มีวั้ตรพิศดาร
 มาก แต่ที่นับว่าเป็นเรื่องราวอันคี่ที่สุดคือยู่ในหนังสือชื่อ “ภักตะ
 มาลา” เป็นหนังสือฉันทภาษาฮินดี กล่าวด้วยมุขีผู้เป็นหัวหน้า
 ไ้ไพชนพินาย แต่งเมื่อพระพุททศาสนายกาลล่วงแล้วประมาณ
 ๒๐๐๐ ปีเศษ เรื่องราวที่กล่าวมาในภักตะมาลาผู้นี้ มีใจความ
 ว่า कुลสิทาสผู้นี้ ภรรยาไ้ตักเตือนให้รำฤกลงพระรามไ้
 มากขึ้นกว่าที่รำฤกยู่แล้ว कुลสิทาสจึงเอาเพศเป็นโยคีเที่ยว
 จาฤกไป ไปพักยู่ที่พาราณสีก่อน แล้วจึงไปยู่เขาจิตรกูฏ
 ไ้พบกับหนุมาน ฟังเรื่องรามายณะและไ้วิชาทางยาฎิหารต่าง ๆ
 จากหนุมาน กิตติศัพท์ไปถึงพระเจ้าชาห์ยะฮาน (วงศ์โมกุล)
 ซึ่งทรงราชย์ยู่ณนครทิลลี (“Delhi”) จึงตรัสให้ทาคุลสิทาส
 ไปและตรัสว่า ถ้าพระรามาวตารนั้นคี่จริง ก็ให้คุลสิทาสเชิญ
 มาไ้ท้อคพระเนตร (พระเจ้าชาห์ยะฮานเป็นอิสลาม จึง
 ไม่เป็นที่ พอพระไทยในการที่ कुลสิทาส ค้งคนเป็น คณาจารย์สั่งสอน

ไสยศาสตร์) ครั้นकुलिทาสไม่ยอมเจิญพระรามมาให้ทอศพระ
เนตร พระเจ้าซำห้ยะชานก็ครัสให้เอาตัวไปจำคุกไว้ แต่ประชา
ราษฎรใกล้เคียงพากันถวายนุกาขอให้ปล่อยकुलिทาส เพราะ
มีลิงหลายหมื่นหลายพันไ้เข้ามาจากป่าทำลายบ้านเรือน เรือกสวน
บ้นบ้น (ในว่า ๆ คนมานใช้ลิงเหล่านั้นมา) พระเจ้าซำห้ยะชาน
ก็ต้องครัสให้ปล่อยकुलिทาสจากคุก และครัสว่าขอให้ช่วยแนะนำ
คำด้วยว่าจะควรทรงประพฤคิอย่างไร ค้อไปเพื่อให้ขรรเทาคความเสียบ
หาย कुलिทาสทูลว่า นครทิลลิเก่านั้นเป็นที่สถิตย์เดิมของ
พระรามาวตาร ไม่ควรระประทัยอยู่ที่นั่นค้อไป พระเจ้าซำห้
ยะชานก็ทรงเชือ จึงไปสร้างนครชนใหม่เรียกว่าซำห้ยะชานะบาค
ส่วนकुलिทาสเองนั้น ไปอยู่ณเมืองพจนทพล (แคว้นกาศ) ^๕
เมือง นเป็นที่สำนักพรหมณไพษณพณผู้บ้นถือพระกฤษณาวตาร แต่
कुलिทาสสงขบ้นขบ้นเลื่อมใสในพระรามาวตารมากกว่าอยู่จนครวยเท่ว
วันตาย

ส่วนหนังสือรามายณของकुलिทาสนั้น เนื้อเรื่องก็เป็นอย่าง
เคียงกันกับในฉบับสังสกฤคณั้นเอง แต่ข้อความมีผิด ๆ กันอยู่
หลายแห่ง ทั้งเรื่องราวเกิดคต่าง ๆ ที่แซกอยู่นั้นก็ผิดกันอยู่มก
หลายเรื่อง และถึงแม้ในส่วนเรื่องราวที่กล่าวถึงพระรามเองก็มี
ผิดกันอยู่ไม่น้อย ตอนใดที่ในฉบับสังสกฤคกล่าวไว้แต่สั้น ๆ
कुलिทาสขยายออกให้ยาว ตอนที่ยาว ๆ ย่อลงให้สั้น และ
เรื่องราวกลบ้นหน้าเป็นหลังบ้างก็มี กับเท่าที่ข้าพเจ้าได้อ่านแล้ว

รู้ดีกว่า หนังสือของคฤาสีทาสผู้ก่ไปไปในทางสอนลัทธิไสยศาสตร์และแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ของพระรามและเทวดาอื่น ๆ มากกว่าเล่าเรื่อง เพราะฉะนั้นบางตอนเล่าเรื่องไปเรื่อย ๆ ก็ ๆ พอถึงที่เหมาะก็แซกคำสังสตันหรืออธิบายลัทธิเสียยืดยาวจนเรื่องซงักอยู่ไถ่นาน ๆ หนังสือของคฤาสีทาสนี้ แบ่งเป็น ๑ ทัศน์ เรียกว่าชื่อทัศน์เหมือนในฉบับสังสกฤต และในส่วนแบ่งตอนแต่งเรื่องก็คล้าย ๆ กัน แต่ในฉบับอื่นคั้น พาลทัศน์เป็นทัศน์ยาวที่สุดกินปากกระต่ายเกือบ ๑ ใน ๓ แห่งหนังสือทั้งหมด และในอุตครทัศน์ของคฤาสีทาสมีแต่เรื่องค่านานภาคฤตสันเที และแสดงลัทธิไสยศาสตร์ยืดยาว ที่จริงชื่อที่ทำให้รู้สึกว้ากานในเมื่ออ่านรามายณะฉบับอื่นคั้นมีอยู่มาก ก็รู้สึกว้ากานแต่่งเป็นนักบวชมากกว่าจินตกะวี และบางตอนเรื่องราวเล่าห้วนเหลือประมาณ จนถ้าไม่ใคร่รู้เรื่องรามายณะอยู่ก่อนแล้ว ก็แทบจะเข้าใจเรื่องไม่ได้โดยส่วนวิชคั้นนั้น เริ่มทุกกัณฑ์ด้วยคำขอพรเป็นภาษาสังสกฤต แล้วจึงคำเนนความเป็นภาษาฮินคัสยไป แต่่งเป็นกาพย์ย้างฉันทย้าง

ถ้าจะเทียบฉบับของ คฤาสีทาสนี้ กับ ฉบับ สังสกฤต ให้ละเอียดละออกก็เปลืองเวลามากไปเปล่า ๆ เพราะอย่างไร ๆ ฉบับสังสกฤตก็เป็นครออยู่นั่นเอง เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจะกล่าวถึงแต่เฉพาะข้อความหรือนิทานเกล็ค ซึ่งข้าพเจ้าสันนิษฐานว่าจะได้คักเข้า

มาถึงไทยเรา และมีอยู่ในรามเกียรติ์หรือในแห่งอื่นบ้าง ก็
เปรียบเทียบข้อความในฉบับชินทักกับของไทยเราบ้าง

ในพาลกัณฑ์

๑. กล่าวเรื่องกำหนดทิศกรรฐและพี่น้อง ซึ่งในฉบับ
สังสกฤตอยู่ในอุคตกรัณฑ์ เพราะฉะนั้นในข้อนี้เรียกว่าคล้ายราม
เกียรติ์ของเราประการ ๑ แต่นอกนั้นก็แปลกกันไปอีก คือ
ในที่นี้กล่าวว่าทศกรรฐกับกุมภกรรณเท่านั้น เป็นพี่น้องต้องเคียวกัน
พิเภกอีกต้อง ๑ ขรกับศูรปนาอีกต้อง ๑ ชั้นของเรา
กล่าวตรงกับฉบับสังสกฤต คือของเราว่าทศกรรฐ กุมภกรรณ
พิเภก และศูรปนาต้องเคียวกัน แต่ขรเป็นลูกเมียน้อง
๒. มีเรื่องทศกรรฐเยี่ยมพิภพ แต่กล่าวย่อ ๆ เพราะ
ฉนั้นของเราคงได้จากฉบับสังสกฤต หรือหนึ่งสี่อื่น
๓. เรื่องยกศรตามที่มีอยู่ในนี้ เหมือนในรามเกียรติ์ของ
เรา คือพญารัษเฐียรไปชุมนุมพร้อมกัน และพยายามยกศร
แต่เมื่อยกไม่ไหวแล้ว พระรามจึงยก ฝึกกับในฉบับสังสกฤต
ซึ่งกล่าวว่าพญารัษเฐียรต่างคนต่างไปลองยกศรคนละคราว ไม่
ใช่ไปพร้อมกัน
๔. เรื่องปรุควาผลองกำลังกับพระราม ฝึกกันกับในฉบับ
สังสกฤต ในฉบับนี้ว่าปรุความาที่นครมิถิลาทีเคียว ไม่ใช่
ไปพบกับพระรามกลางทางเมื่อขากลับ เพราะฉะนั้นเห็นได้ว่า
รามเกียรติ์ของเราตามฉบับสังสกฤต

๕. การอภิเษกพระรามกับนางสีดา กล่าวว่าการทำภาย
หลังการวิวาทกับปรีศรามา คือเมื่อปรีศรามาพ่ายแพ้ไปแล้ว ท้าว
ชนกจึงได้แต่งตั้งทูตไปเชิญท้าวทศรถ ซึ่งผิดกับฉบับสังสกฤตและ
ของไทยเรานี้

ในอโยชยาภีณฑ์

มีเรื่องแปลกแซกอยู่เรื่อง ๓ คือมีกล่าวไว้ว่า ท้าวชนก
ทราบข่าวเรื่องท้าวทศรถสิ้นพระชนม์ และพระรามถูกเนรเทศแล้ว
ก็ออกไปหาพระรามในป่า และช่วยพระรามท้าวกล่าววิงวอนพระ
รามให้กลับเข้าสู่นคร แต่พระรามก็ไม่ยอม

นอกจากเรื่องนี้ ซึ่งไม่มีทั้งในฉบับสังสกฤตและไทย ก็
ไม่มีข้อความอันใดอีกที่นับว่าแปลก หรือผิดเพี้ยนไปมากจากฉบับ
สังสกฤต

ในอารัณยะภีณฑ์ และกัษณินชาภีณฑ์

ไม่มีข้อความอันใดที่แปลกไปจากในฉบับสังสกฤต หรือฉบับ
ไทย เช่นแต่ข้อความบางแห่งย่อลงเท่านั้น ซึ่งเมื่อพิจารณา
แล้ว ก็เห็นปรากฏว่า ข้อความในรามเกียรติ์ของเราตอนนั้น
มิได้หยิบมาจากฉบับอื่นใด

ในสนทรวภีณฑ์

มีข้อความแปลกอยู่ซึ่งควรสังเกตคือ

๑. คนมานเข้าไปในลงกา เทวทูตในปราสาทและสำนัก
ท้าวพญาชกษิต่าง ๆ พยศาลพระนารายณ์อื่น ๓ พยพิเภกณัฏฐา

อยู่ในนั้น และเมื่อมีสักการชื่อนามพระราม หนุมานจึงแสดง
 คนให้ปรากฏแล้วตามพิเภกเห็นว่านางสีดาอยู่ที่ไหน พิเภกจึง
 บอกให้ว่านางสีดาอยู่ที่สวนอโคก ข้อความอันนี้ผิดกับในฉบับ
 สังสัดฤคและฉบับไทยทั้ง ๒ ฉบับ เพราะฉบับสังสัดฤคว่าหนุมาน
 เทียวคั้นไปจนพบเอง รามเกียรติ์ของเราว่าหนุมานออกไปตาม
 พระนารท

๒. หนุมานหักสวนและเผาลงกาแล้ว จึงกลับไปเฝ้านาง
 สีดาอีก และรับศิวารณไปสำหรับถวายพระราม แต่ทั้งใน
 ฉบับสังสัดฤคและฉบับไทยกล่าวตรงกันว่า หนุมานเฝ้านางสีดา
 ถวายแหวนแล้ว และหักสวนแล้ว ก็เลยกลับจากลงกาทีเดียว
 ไม่ได้ไปเฝ้านางสีดาอีก ส่วนของที่นางสีดาฝากไปถวายพระราม
 นั้น ในฉบับสังสัดฤคกับฉบับอื่นก็กล่าวตรงกันว่าเป็นศิวารณ
 แต่ของเราว่าเป็นสะโย ซึ่งคลาดเคลื่อนไป เห็นจะเป็นการ
 เข้าใจผิดแน่ ส่วนยำเหินท์ที่หนุมานได้รับจากพระรามนั้น ก็ไม่
 ใช้ผ้าชุบสร้อยอย่างในรามเกียรติ์ของเรา เป็นแต่ได้ประทานพร
 เท่านั้น

๓. ในฉบับสังสัดฤค สุนทรภัดจ์จ่ายเพียงหนุมานกลับมา
 เฝ้าพระราม แต่ในฉบับอื่นก็มีเรื่องพิเภกนำถ้อย และเรื่อง
 ศักะมาคูปลอยู่ด้วย ก็มีข้อความเล่าต่อไปอีกจนถึงพระรามจะ
 แผลงศิวลดาญพระศัมพท ขนมาเฝ้าทูลเรื่องของตนแล้ว จึง
 จบสุนทรภัดจ์ แต่แตกต่างข้อความเหมือนในฉบับสังสัดฤค

ในยศกัณท์ (ซึ่งในฉบับชินคืนเรียกว่า “ลงกาทัณท์”)

มีข้อความสังเกตุอยู่ข้างตั้งต่อไปนี้

๑. เริ่มกัณท์ที่นควยของถนน และผู้อำนวยการคือคนล (นิลพัทท์) กัณนิล (นิลนทท์) ฝึกกัณท์ในฉบับสังสกฤต ซึ่งกล่าวว่ามีผู้เคียวเป็นผู้อำนวยการ ส่วนในรามเกียรติ์ของเราคล้ายคลาศเคลื่อนไปใหญ่ เพราะนิลพัทท์มีได้เป็นผู้อำนวยการเลยกับเรื่องนางลอยและนางมัจฉาในฉบับชินคืนก็ไม่มี

๒. เรื่องหักฉัตรในฉบับชินคืนแปลกมาก เพราะสักรัพมิได้ไปหักฉัตรเลย กลายเป็นพระรามแสดงศรไปทำลายฉัตรเอง

๓. เรื่ององค์ทศกัณฐ์ มีเนื้อเรื่องเป็นอย่างเดียวกับในฉบับสังสกฤต แต่ในฉบับชินคืนขยายความยาวออกไป มีพูดจาโต้ตอบกันมากหน่อย และเรื่องทศกรรฐ์บำเพ็ญตะบะจนได้พรพระพรหมา ซึ่งในฉบับสังสกฤตแล้วไว้ในอศุครกัณท์ ในฉบับชินเอาใส่ปากทศกรรฐ์ให้พูดอวดองคท

๔. การรยกล่าวดังย่อๆ ไทโยมาก นอกจากเมื่อทศกรรฐ์ออกรบเองจึงจะกล่าวข้อความพิศดารขึ้นหน่อย และมีข้อความที่คล้ายๆ กันในรามเกียรติ์ของเราอยู่ ๒ เรื่อง คือ (ก) เรื่องทศกรรฐ์เข้าพิชิตปลกตัวให้อยู่คง ซึ่งข้างเราเรียกว่าพิชิตอมงค์ แต่ในฉบับชินคืนว่าตั้งพิชิตในวัง เพราะฉนั้นเรื่องหนุมานเอาน้ำล้างคืนเบ็ญกายไปรดเขี่ยปากอมงค์ก็ไม่มี แต่ส่วนการทำลายพิชิตสำเร็จได้ด้วยการผูกเม็บทศกรรฐ์ไป หยอกให้กัณท์หน้าจอกโทโส

ไม่ใช่เหมือนในรามเกียรติ์ของเรา (ข) ทศกัณฐ์รูป
ยักษ์ชั้นควยมาดาเป็นอันมาก และใช้ให้ไปรบเหมือนเรื่องพรม
น้ำทิพย์ของเรา แต่ไม่มีกล่าวถึงนางมณฑาทิพย์ เป็น
แต่ทศกัณฐ์รูปตนเอง

๕. ยทกัณฐ์ ในฉบับสังสกฤตไปรบต่อเมื่อ พระรามได้กลับ
เข้าถึงกรุงศรีอยุธยาและราชาภิเษกแล้ว แต่ในฉบับชินกัณฐ์เพียง
เดินทางกลับไปจนพบพญาคูหาญเท่านั้น

อุคตกัณฐ์

แปลกกับฉบับสังสกฤตมาก เพราะเริ่มแต่พระรามกลับ
เข้าถึงกรุงและมีการสมโภชแล้ว ยักษ์เห็นจางวัดทั่วพระยาวานร
และอนุญาตให้กลับไปยังบ้านเมือง แล้วก็เป็นอันจบเรื่องพระราม
เท่านั้น ไม่มีเรื่องขับเสียดาหรืออศิวเมฆเลย ตั้งแต่ขึ้นไปจนรบกัณฐ์
เป็นแสดงลัทธิไสยศาสตร์ตามความนิยมของคฤาสีทาสเองทั้งสิ้น

เมื่อได้พิจารณาจากหนังสือรามายณะฉบับชินกัณฐ์ตลอดแล้ว ข้า
พเจ้าลงความเห็นได้ว่า รามเกียรติ์ของเราเห็นจะใช้ฉบับสังสกฤต
เป็นหลัก ส่วนฉบับชินกัณฐ์ถ้าหากจะแก้ไขบ้างก็เห็นจะเป็นแต่
สำหรับเทียบเคียงบางตอนเท่านั้น ซึ่งอาจจะเป็นไปก็อยู่ ถ้าจะ
ว่าไปอันที่จริงเรื่องราวอะไร ๆ ที่คฤาสีทาสนำมาแซกลงไว้ในหนังสือ
ของตน โดยมากก็เก็บมาจากหนังสือประเภทต่าง ๆ (ซึ่งจะ
ได้กล่าวถึงต่อไปข้างหน้า) แต่ข้าพเจ้ามีข้อที่ท้วง ๆ อยู่หน้า ๓
คือพราหมณ์นำเรื่องรามายณะมาให้ไทยเราฟังนั้น แกะรัฐ

ภาษาสังสกฤตเพียงใดก็ทราวยังไม่ได้ ถ้าแถมก็อยู่แถมก็คงจะไม่ใช้
 ฌยัชชินี เพราะผู้ที่รู้ภาษาสังสกฤตแล้วเรื่องอะไรจะใช้ฌยัชชินี
 ซึ่งแม้ผู้แต่งเองก็มีไต่ท้วงว่าดีกว่าฌยัชสังสกฤต แต่ถ้าภาษา
 สังสกฤตของแถมไม่สู้จะดี แถมก็คงพยายามเล่าเรื่องไปตามที่จำ
 ไปได้ และตอนใดแถมจำไม่ได้ก็นักแถมก็คงพลิกฌยัชชินี จะเป็น
 ฌยัชชินีใดหรือไม่จึงมีข้อความในฌยัชไทย เหมือนฌยัชชินีที่อยู่ข้าง

ปุราณะ

ยังมีหนังสืออยู่อีกจำพวก ๑ ซึ่งอาจจะได้เป็นย่อเกิดแห่งเรื่อง
 รวบรวมตอนในรามเกียรติ์ของเรา กล่าวคือหนังสือจำพวกที่เรียก
 ว่า “ปุราณะ” ในว่า ๆ เป็นหนังสือเก่า และมีกระอ้างว่าเป็น
 คัมภีร์รวบรวมข้อความซึ่งพระเป็นเจ้าองค์ใดองค์ ๑ ไต่ตรัสแสดง
 แก่มหาฤๅษีตนใดคน ๑ แล้วและไต่แสดงถันลงมาเป็นข้อ ๆ นาม
 ว่า “ปุราณะ” นั้น ทำให้คนมักเข้าใจไปว่าเป็นหนังสือเก่า
 จริง ๆ จริง ๆ ที่แท้ันใดโดยมากเป็นหนังสือที่แต่งขึ้นภายหลัง
 จำพวกหนังสือที่เรียกว่า “อิติहाส” (ตำนาน) อย่างเช่นราม
 ายณะหรือมหาภารตเป็นต้น หนังสือพวกอิติहाสนั้น มักแสดง
 ตำนานแห่งวิบุรุษ คืออภิศรันถวิบุรุษสำคัญ อย่างที่ไต่ไปนไป
 จริง ๆ แต่ต่อมาจึงเล่ากันไปเรื่องที่ยังวิจิตรพิศดารขึ้นทุกที จน
 วิบุรุษนั้นมิใช่ที่นิยมนับถือกันมาก ๆ ขึ้น ก็เลยมลายเป็นเผ่าพงษ์
 เทวคาไป และบางคนที่เลยมลายเป็นพระเป็นเจ้าอวตาร อย่าง
 เช่นพระรามาวตาร หรือยกยอเลยมลายขึ้นไปอีกชั้น ๑ จนถึงว่าเป็น

ตัวพระเป็นเจ้าเอง อย่างเช่นพระกฤษณ ดังนี้เป็นที่สุด เมื่อถึง
 ที่สคยอกถนแล้วจึงบังเกิดมีหนังสือจำพวกปฺราณะชิน สำหรับ
 แสดงเรื่องวีรกรรมผู้ที่ยกย่องเชิดชูจนจนเป็นตัวพระเป็นเจ้าเอง นั่นคือ
 ไป ในหนังสือปฺราณะนั้น นอกจากแสดงพงษาวดารแห่งวีรกรรม
 ดังกล่าวมาแล้ว มักเป็นที่รวบรวมลัทธิคำสั่งสอนแห่งไสยศาสตร์
 และมีข้อที่ควรเชื่อถือได้ว่าพราหมณาจารย์ได้แต่งขึ้นสำหรับแข่งกับ
 คัมภีร์ข้างฝ่ายพระพุททศาสนา ที่ต้องแต่งคำหรือขึ้นใหม่เช่นนั้น
 เพราะคัมภีร์พระเวทนั้นแต่งเป็นภาษาสังสกฤตโบราณ ซึ่งแม้ใน
 หมู่พราหมณ์เองก็อ่านได้น้อยลงทุกที จึงมีผู้ศึกษาได้น้อยลง
 ทุกที จนเมื่อบังเกิดมีพระพุททศาสนาขึ้นนั้น ความรู้ในหมู่
 พราหมณ์ที่รามเต็มที่อยู่แล้ว ส่วนข้างพระพุททศาสนามีผู้เลื่อม
 ไส้มากขึ้น พระคณาจารย์ไ้รับงานหนังสือแสดงพระบรมพุทโ
 ชาติเป็นภาษาสังสกฤตอย่างง่าย ๆ ง่าย เป็นภาษามคธบ้าง ซึ่ง
 เป็นภาษาที่คนในสมัยนั้นเข้าใจกันอยู่มาก ๆ ชนก็พากันศึกษา
 พระพุททศาสนามากขึ้นทุกที จนพวกพราหมณาจารย์รู้สึกตัวว่า
 ถ้าไม่คิดอ่านเค้นคามสมัยบ้าง ไสยศาสตร์จะเสื่อมสูญแพ้พระ
 พุททศาสนา จึงได้พยายามแต่งหนังสือขึ้นบ้างเป็นภาษาสังสกฤต
 ใหม่ หรือเป็นภาษาไคภาษา ๑ ซึ่งใช้กันอยู่โดยมากแพร่หลาย
 หนังสือปฺราณะก็ได้เกิดมีขึ้นในยกคนเอง

โดยมากพราหมณ์ชั้นหลัง ๆ ที่อ้างถึงพระไ้โรเพท หรือ
 พระจัฑุรเพทก็ตาม พุคไปกระนั้นเอง แต่จริงมีน้อยคนที่ได้อ่าน

พระเวทตลอด ถ้าหากจะได้รู้บ้างก็เป็นแต่อย่างคอบ เช่นมนตร์
 คำๆ ซึ่งใช้ในการพิธีบางอย่างเท่านั้น ส่วนลัทธิแห่งไสยศาสตร์
 ที่สอนๆ กันต่อมาในชั้นหลังๆ นี้ ใช้พวกหนังสือปุโรหิตเป็น
 หลักทั้งนั้น หนังสือปุโรหิตเองเป็นตำราหรือสำคัญของพราหมณ์
 ที่ได้นำไสยศาสตร์เข้ามายังกรุงสยาม ก็ข้าพเจ้าเห็นว่ามันจะได้
 เป็นข้อเกิดแห่งเรื่องราวในรามเกียรติ์ของเราย่าง และเป็นข้อ
 เกิดแห่งเรื่องราวอื่นอีกบ้าง มีเรื่องพระอนิรุทธ์ (ซึ่งเราเรียกว่า
 “อุดรุทธ์” นั้น) เป็นต้น ข้าพเจ้าจึงขอกล่าวด้วยหนังสือเหล่านี้
 อีกต่อไปบ้างพอเป็นสังเขป ก็ง้อไปนี้

อมรสังหรัคณกะวี ซึ่งเป็นคน ๓ ในนวัตคณกะวีที่อยู่ในราช
 สำนักพระเจ้าวิกรมมัททัยมหาราช นครอชชยีนี ได้กล่าวไว้ใน
 หนังสืออมรโกษว่า หนังสือปุโรหิตที่ระบุนั้นว่าคือ ๖ จะ
 บริบูรณ์ด้วยเขมุลักษณะ คือ

- (๑) แสดงด้วยการสร้างโลก
- (๒) แสดงด้วยการล้างโลก และสร้างบ้านขึ้นใหม่
- (๓) แสดงเทพวงษ์และประชาบดีวงษ์
- (๔) แสดงตำนานพระมनु และมีวันคระระ (มनुยุค)
 ทั้งในอดีตและอนาคต

(๕) แสดงพงษาวดารกษัตริย์สรียวงศ์และจันทรวงศ์

หนังสือปุโรหิตที่มีอยู่บัดนี้ ไม่มีเลขที่คองด้วยเขมุลักษณะ
 บริบูรณ์ บางคัมภีร์ก็มีลักษณะใกล้เคียง แต่บางคัมภีร์ก็ต่าง

มาก หนังสือวิษณุปุราณะเป็นอย่างที่ใกล้ที่สุด ส่วนข้อความ
 ที่แสดงไว้ในปุราณะต่าง ๆ นั้น โดยมากก็ปลุกความเคารพใน
 เทวดาหลาย ๆ องค์ แต่ก็มีจะมีเอียงไปข้างองค์ใดองค์ ๑ ซึ่ง
 ยกย่องว่าเป็นใหญ่กว่าเทวดาทิ้งหลาย แล้วแต่ผู้แต่งจะอยู่ใน
 นิกายใด เช่นพรหมณ์ไผณพนิกายก็ยกย่องพระวิษณุเป็นเจ้า
 ว่าเป็นใหญ่กว่าเทวดาทิ้งปวง พรหมณ์โคพยนิกายก็ยกย่อง
 พระอิศวรเป็นเจ้าเลิศลอยเช่นนั้น แต่ที่มีตั้งใจจะใกล้เคียงว่าพระ
 อิศวรกับพระนารายณ์เสมอกันหรือเป็นองค์เดียวกันก็มี ส่วนพระ
 พรหมนั้นไม่มีผู้ใดนับถือโดยเฉพาะพระองค์อย่างพระอิศวรหรือพระ
 นารายณ์ เพราะฉะนั้นโดยมากมักได้รับบูชาพร้อม ๆ กับพระ
 อิศวรหรือพระนารายณ์ ในยุคยบนั้นทั้งประเทศอินเดียมีเทวสถาน
 สำหรับพระพรหมโดยเฉพาะเพียงแห่งเดียวแต่ที่ค้ำยลขุมกร ใน
 แคว้นกัศมีระ (อังกฤษ “Kashmir” หรือ “Cashmere”)
 ทั้งเทวรูปพระพรหมก็ไม่ใคร่พบเลย ในอินเดียเองถ้ามีงานอะไร
 ที่จะต้องไหว้พระเป็นเจ้าทั้งสามพร้อมกัน ก็มีที่ขยับพระพรหม
 ขึ้นด้วยคินพอใช้ชั่วคราวเท่านั้น เพราะเหตุนี้ ในหนังสือ
 ปุราณะแม้ที่นับว่ากล่าวด้วยพระพรหม ก็กล่าวถึงแต่ในส่วนที่
 เป็นผู้สร้างโลกเท่านั้น ไม่ใช่สำหรับสรรเสริญยกย่องให้เลิศลอย
 อย่างพระอิศวรหรือพระนารายณ์ และความที่ระกตพระพรหมนั้น
 ถึงแก่เกณฑ์ให้พระพรหมเล่าเองว่าพระองค์เกิดในดอกบัว ซึ่งผูก

ขึ้นมาจากพระนรกพระนารายณ์ และเกณฑ์ให้พระพรหมเป็นผู้
แสดงข้อความอันเป็นปราชัยของพระนารายณ์นั้นมาก

หนังสือปุราณะทั้งหมดคั่งเปกาศย์ และมีกักรูปเป็น
ปุราณะวิธาน คัมภีร์ปุราณะมี ๓๘ กับมีปุระปุราณะอีก ๓๘
ปุราณะจักลงเป็น ๓ นิกาย ๆ ละ ๖ คึงต่อไป

ราชัสยนิกาย—แสดงด้วยสมัยกาลเมื่อโลกยังมีค (“รัชส”
หรือ “รัชนิ” แปลว่า “มีค”) สมมติว่าเป็นเรื่องราวกล่าวด้วย
พระพรหม แต่แท้จริงเมื่อพิจารณาแล้วก็เห็นได้ว่า พระพรหม
ได้มีนามในหนังสือเหล่านี้ก็แต่โดยเป็นเจ้าเรื่องอย่าง ๑ กับ
ในตอนสร้างโลก ซึ่งเป็นตอนเริ่มแห่งหนังสือชนิดนี้ มีกล่าว
ถึงพระพรหมผู้สร้างพอเป็นสังเขปเท่านั้น หนังสือในราชัสยนิกาย
นี้ มี ๖ คัมภีร์ คึงต่อไป

๑. พรหมปุราณะ หรืออีกนัย ๑ เรียกว่าเอาทีปุราณะ (เพราะ
เป็นคัมภีร์ที่ ๑) “พระพรหมมาแสดงให้พระมะรุจิมนิ” และ
มีชื่อเรียกอีกด้วยว่าเสารยะปุราณะ เพราะมีชื่อแสดงด้วยการ
บูชาพระสุริยาทิศย์ มีเรื่องสร้างโลก และกล่าวด้วยมันวันตระ
กับมีพงษาวิศวการสุริยวงศ์และจันทรวงศ์โดยย่อลงมาถึงพระกฤษณ
ก่อนจึงมีแสดงไตรภูมิวิวินิจฉัยโดยย่อ แล้วจึงกล่าวแสดงคุณ
วิเศษแห่งโอฑระปุระ (ซึ่งเรียกตามภาษาฮินดีว่า “โอริสสะ”
และอังกฤษเขียนว่า “Orissa”) ซึ่งมีเทวสถานและอาราม เช่น
ที่บูชาพระสุริยาทิศย์ พระอิศวร และพระชคันนาค (คือพระ

กฤษณนารายณ์ ซึ่งอังกฤษเรียก “Juggernaut”) เป็นอัน
 แสดงให้ปรากฏว่าความปรารถนาแห่งพรหมปรารถนาคัน ก็คือจะ
 เพราะความนิยมนับถือในพระศกนั้นนั่นเอง ต่อจากนั้นลงไปมี
 คำานานพระกฤษณ ซึ่งมิใช่ข้อความเหมือนที่มีอยู่ในวิษณุปรารถ
 ทุกประการ ในภาคสุดท้ายมีอธิบายวิถีโยคปฏิบัติ โดยเอา
 พระพิฆณเป็นกรรมฐาน ผู้ชำนาญในวรรณคดีว่า หนังสืออัน
 จะได้แต่งขึ้นเมื่อราวศักราช (คือชวบ ๑๐๐ ปี) ที่ ๓๘ หรือที่
 ๒๐ แห่งพุทธกาล

๒. พรหมมาตชปรารถ คือเรื่อง “ใช้แห่งพระพรหมา”
 แสดงด้วยกลบต่างๆ ในยุคขบนั้นศาลบิขที่วิรูรณไม่ได้เสีย
 แล้ว มีอยู่แค่เป็นตอนๆ มีอยู่ตอน ๓ เรียกว่า “อาชยาตมะ
 รามาณ” (ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไปข้างหน้า)

๓. พรหมไววรรณคปรารถ “ซึ่งพระมนุสวารรณได้แสดงแก่พระ
 นารทเทพฤช” เป็นหนังสือแสดงเรื่องพระกฤษณและนางราช
 เป็นอาทิ สันนิษฐานกันว่าเป็นหนังสือชั้นหลัง ๆ

๔. มารกณเศษะปรารถ “เริ่มด้วยเรื่องนกซึ่งรู้จักผิดและ
 ชอบ พระมารกณเศษะมนได้แสดงไว้โดยพิศการ ตามคำ
 วิชันนาแห่งพระมหาฤชเจ้าทงหลาย ซึ่งคอบปรณาแห่งพระมน”
 เริ่มคันพระมารกณเศษะเป็นผ้แสดงนิทาน แล้วจึงมีเป็นเรื่องนิทาน
 ต่างๆ ซึ่งสมมคว่านถผู้รอบรู้ ในพระเวทได้วิชันนาคอบปรณา
 แห่งพระฤชเศษะมน นักรู้ ในวรรณคดีสันนิษฐานว่า แต่งเมื่อ

ราวในศักราชที่ ๓๖ หรือที่ ๓๗ แห่งพระพุทธกาล [ปรากฏนี้
คือต้นฉบับแห่ง “ ปกษีปรกรณัม ” ภาษาไทย ซึ่งได้ตีพิมพ์แล้ว
แต่ครั้งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงมณฑลวิเศษศาลโสภณทรง
พิมพ์หนังสือหลวง]

๕. ภูษิตะปุราณะ ในว่า ๆ เป็นคำหวั่นโหราศาสตร์ แสดง
ด้วยการบูชาเทวดาต่าง ๆ มีพระอิศวรเป็นอาทิ

๖. วามนปุราณะ “ ซึ่งเป็นคำอนุศาสน์แก่ท้าวจิตรภักต
พรหมาทรงแสดงด้วยกรรมทั้งสาม อันเป็นไปโดยเดชพระบารมี
แห่งพระตรีวิกรม (นารายณ์) ” คือเล่าเรื่องพระนารายณ์ปาง
วามนาวตาร (เป็นคนค่อม) ชำระอสุรีชื่อพลีด้วยสามขุม
หนึ่งนอนอยู่ในจำพวกที่บำเพ็ญจะเป็นกลางไม่สู้ลำเอียงนัก แสดง
ความเคารพในพระนารายณ์และพระอิศวรปาน ๆ กัน เป็นหนังสือ
ซึ่งมีอายุไม่เกินกว่า ๔๐๐ ปีขึ้นไป พระวามนาวตารเอง ที่
เรียกในหนังสือนารายณ์สิบปางของเราว่า “ พระทิวชาวดาร ” และ
ท้าวพลีนั้น ของเราเรียกว่า “ ท้าวตาวันตัวสุร ” เรื่องราวของ
เราทราบกว่าของเขาเป็นอันมาก เพราะของเขาว่าท้าวพลีนั้น
บำเพ็ญตะบะจนพระพรหมาไปรค จึงได้ประทานไตรภูมิเป็นแดน
ท้าวพลีก็ตั้งใจครอบครองโดยธรรม แต่เทวดาพากันเคียดชัง
ในการที่ค่อมเป็นข้าอสุรี จึงไปทูลวอนให้พระนารายณ์ช่วย พระ
นารายณ์จึงอวดตารมากำเหน็จเป็นลูกพระกัศยปมุนีกับนางอติติ มี
รูปร่างเป็นคนค่อม จึงเรียกว่า “ วามน ” ครั้ง ๑ ท้าวพลี

เป็นผู้ชายแท้ๆ ไม่ใช่ผู้หญิงหรืออะไรเลย) และคำทั้งในภูมิ
ความคิด ซึ่งแคบอย่างน่าอายที่สุด

สาตวิกนิกาเย — แสดงด้วยสมัยเมื่อโลกมีความสับสนเป็น
แสงสว่าง เป็นเรื่องราวอันกล่าวด้วยพระวิษณุเป็นเจ้าโดยมาก
มีอยู่ ๒ คัมภีร์ ทั้งคู่คือ

๑. วิษณุปุราณะ “ซึ่งพระประวิตรนั้นเป็นผู้แสดง จำเดิม
แต่เหตุการณ์อันได้เป็นไปแล้วในวราศกัลป์” หนังสือฉบับนี้ว่า
เป็นเอกในพวกปุราณะได้ เพราะพร้อมด้วยเบญจลักษณะซึ่งได้
กล่าวมาแล้ว และมีเป็นตำนานแซกอยู่ในนี้เป็นอย่างมาก นับ
ว่าเป็นคำครุย์สำคัญอัน ๑ เรื่องราวที่เราได้ ๆ มาน่าจะได้จาก
เล่มนี้เองมากกว่าเล่มอื่น ถ้าจะกล่าวถึงข้อความที่มีอยู่ในคัมภีร์
นี้แม้แต่โดยย่อ ก็ระกินน่ากระตาคมมากอยู่ ทั้งจะเป็นเรื่อง
ที่พบอยู่แห่งอื่นแล้วด้วย เช่นในอศตครกัณฑ์แห่งรามายณะเป็นต้น
เพราะฉะนั้นต้องของกไว้ไม่กล่าวถึงให้พิศดารไปอีก แต่ควร
กล่าวไว้สักหนึ่งว่า นอกจากเรื่องพระรามและทศกรรฐ์ ยังมี
เรื่องอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก เรื่องพระกฤษณะนาวตารโดยมากที่
เล่า ๆ กันอยู่นั้น ได้มาจากหนังสือวิษณุปุราณะ และเรื่องพระ
อนิรุทธ (อนรุทธ) ก็ออกจากตนเองเหมือนกัน เพราะฉะนั้น
ข้าพเจ้ายังนึกเสียใจอยู่ว่า ไม่มีน้ากระตาคมที่จะกล่าวถึง
หนังสืออื่นอีกให้พิศดารยิ่งกว่านี้ ทั้งข้าพเจ้าก็ยังมีได้มีเวลาอ่าน
หนังสือวิษณุปุราณะนั้นเองด้วยซ้ำ แต่เมื่อข้าพเจ้าได้กล่าวไว้ใน

นั่นแล้วว่าวิษณุปุราณะเป็นย่อเกิดแห่งเรื่องละคร และนิทานที่เล่า ๆ
กันอยู่ในเมืองเรา ข้าพเจ้าหวังใจว่าจะมีนักเลงหนังสือหาเวลา
ตรวจหนังสืออื่นต่อไป น่าจะใ้ความรู้เป็นอันมาก

๒. นารทปุราณะ ซึ่งสมมติว่าพระนารทมุขเป็นผู้แต่ง
เป็นหนังสือซึ่งสอนหลักวิชาคือพระนารายณ์เป็นพื้น นักปราชญ์
ที่ใ้พิจารณาตลอดแล้ว เห็นว่าจะไม่ใช่หนังสือเก่าปานใด คือ
จะมีอายุราวศักราชที่ ๒๒ หรือที่ ๒๓ แห่งพุทธกาล (คือราว
๓๐๐ หรือ ๒๐๐ ปีล่วงแล้วเท่านั้น) เพราะฉบับ ๓ มีกล่าวถึง
“พวกฆ่าโค” และ “ตลกพระเป็นเจ้า” ซึ่งแปลว่าพวกอิสลาม
เพราะฉะนั้นสันนิษฐานว่าแต่งขึ้นเมื่ออินเดียตกอยู่ในความปกครอง
ของพวกโมกุลแล้ว

๓. ภาควัตปุราณะ เป็นคำหริยที่พวกพราหมณ์โพชนพ
นิกายนับถือกันมาก เพราะเต็มไปด้วยตำนานที่แต่งเรื่องแห่ง
พระนารายณ์และขอพระเกียรติพระเป็นเจ้าองค์นั้น ทัศที่ ๓๐
แห่งหนังสือนี้เป็นทัศที่มีคนอ่านมาก เพราะมีตำนานพระกฤษณ
อยู่อย่างพิศดาร และได้มีคำแปลจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษา
สำหรับพื้นเมืองต่าง ๆ ในมัธยมประเทศนั้นทุกเมือง ปราชญ์
อังกฤษชื่อโคสบุรูก ขอสมัครองตามความเห็นแห่งพวกนักปราชญ์
อินเดียเองว่า ผู้แต่งปุราณะนี้คืออาจารย์ชื่อไวปเทพ ซึ่งอยู่
ณราชสำนักท้าวเหมาทวี ราชากรองนครเทวกีร์ ราว ๖๐๐
หรือ ๗๐๐ ปีล่วงมาน

๔. ครุฑปุราณะ สัมมตว่าพระนารายณ์ได้ทรงแสดง เป็น
ตำนานกำเนิดแห่งพระยาครุฑ ผู้เป็นลูกนางเวณะศา (จึงมี
นามเรียกว่า “ไวณคัย” ซึ่งไทยเรามาเขียนกันว่า “เวนไทรย”)
หนังสือนี้ไม่พบค้นฉบับเสียแล้ว

๕. บัฑมะปุราณะ “ซึ่งแสดงด้วยเหตุการณ์ในสมัยเมื่อ
โลกนี้เป็นคอกบัว” (คือ “บัฑมะ” ซึ่งไทยเรามาเขียนว่า
“ประทุม”) หนังสือนี้แบ่งเป็น ๕ กัณฑ์ คือ (๑) สัจญชัณฑชา
กล่าวด้วยการสร้างโลก (๒) ภูมิชัณฑชา กล่าวด้วยเมืองมนุษย์
(๓) สวรรค์ชัณฑชา กล่าวด้วยสวรรค์ (๔) ปาตาลชัณฑชา กล่าว
ด้วยปาตาล (๕) อุตถัณฑชา เป็นกัณฑ์แถม กัณฑ์นี้มี
กัณฑ์ที่ ๖ อีกกัณฑ์ ๑ เรียกว่า “กัรียาโยคसार” แสดง
วิธีโยคปฏิบัติ ส่วนอายุแห่งหนังสือนี้นักปราชญ์สันนิษฐานว่า
จะได้แต่งในศัตวรรษที่ ๑๘ แห่งพุทธกาลเป็นอย่างสูง ส่วนความ
ในหนังสือนี้ คือแสดงด้วยไตรภูมิวิจิตรพิสดารกับเพาะความศรัทธา
ในพระนารายณ์เป็นอาทิ

๖. วราหปุราณะ สัมมตว่าพระนารายณ์ได้ทรงแสดง และ
ว่าเป็นตำนานเรื่องพระวราหาวตาร (นารายณ์ปางที่ ๑) แต่
หนังสือที่มีนามเช่นนี้ในปัคคยบันน มีโคตของลักษณะที่กล่าวมา
แล้วนั้นเลย จึงเข้าใจกันว่า ฉบับที่เห็นจะสูญเสียแล้ว

คามัสยนิกาย — แสดงด้วยสมัยกาลเมื่อโลกยังชุ่น [คือ
เช่น “ตม” นั้นเอง คำว่า “ตม” นี้ ข้าพเจ้าเองก็มีได้

เคยนึกว่าเป็นภาษาอื่นนอกจากไทยแท้ จนได้มาจับพิจารณาเรื่อง
 ปรานะศ พยคำ “ตามัสย” แปลว่า “เนื่องด้วยความชุน”
 ฉน จึงพลิกไปอยู่ในพจนานุกรมของโมเนียร์วิลเลียมส์ ได้ความ
 ว่า “คม” แปลว่า “ชุน” จึงรู้สึกว่ “คม” เป็นภาษา
 สังสกฤต] หนังสือในนี้กายนี่ ว่าเป็นเรื่องราวแสดกด้วยพระ
 อิศวรเป็นพน มีอยู่ ๖ คัมภีร์ ดังต่อไปนี้

๑. มัตสยะปรานะ สมมตว่าพระนารายณ์มัตสยวาทารได้
 แสดกให้แก่พระมนุสค์ยพรต มีเรื่องสร้างโลกและไทรภูมิ กับ
 มีตำนานต่าง ๆ มาก บางตอนก็เห็นได้ว่าเกยเรื่องมาจากวิษณุ
 และปัทมะปรานะ และมตาการต จักเข้าไปในจำพวกไศพะนิกาย
 (นับถือพระอิศวร) แต่ไม่สู้จะลำเอียงนัก

เรื่องพระมัตสยวาทารนี้ เกิมมีมาในหนังสือคักยพรตมณะ
 ซึ่งเป้นคำหรัยของพรตมณพีช เป็นพรตมณะสำหรับกัษพระ
 ยัษรเวท และเป็นอวตารของพระพรตม ซึ่งในนี้เรียกว่า
 “นารายณ” แต่ก่อนถึงชั้นหนังสือปรานะ พระวิษณุมากลาย
 เป้นผู้ครอบครองนามว่า “นารายณ” นั้นเสียแล้ว มัตสยวาทาร
 ก็เลยกลายเป็นของพระวิษณุไปด้วย และโดยเหตุที่นับว่าเป็น
 เรื่องสำคัญอัน ๑ ซึ่งเนื่องด้วยเรื่องล้างโลกและสถาปนาชนใหม่
 กับตำนานพระมนุ เรื่องมัตสยวาทารจึงมีอยู่ในปรานะแทบทุก
 คัมภีร์ ถึงแม้ว่าจะผิดแผกแปลกกันบ้างในส่วนสำนวนและโวหาร
 กัศ แต่ใจความคงลงกันหมด คือ เมื่อสันมณยุคที่ ๖ แล้ว

และเริ่มมีวันพระที่ ๗ คือยกของพระมนูไว้ไว้สัตว์ พระมนู
 ไล่ชนปลาเล็กโตตัว ๓ ซึ่งนำไปเลี้ยงไว้ แต่หาภาชนะอะไรใส่
 พอไม่โตเลย บึงหาภาชนะโตขึ้น ปลาก็โตขึ้นตาม จน
 ปล่อยสระก็ค้ำสระ ปล่อยแม่น้ำก็ค้ำแม่น้ำ ปล่อยมหาสมุทร
 ก็เต็มมหาสมุทร พระมนูรู้ว่า เป็นพระเป็นเจ้าก็ไม่มีสัจการตามสม
 ควร พระมีศัสยาวทวารจึงสอนให้พระมนูต่อเรือลำใหญ่ ค้อน
 สัตว์ลงไปอย่างละคู่ และเก็บพืชพรรณต่าง ๆ อย่างละเล็กน้อย
 ไปในเรือนั้น ครั้นอยู่มาไม่ช้าก็มีฝนแสนห่าตกท่วมโลก พระ
 มนูลงเรืออยู่แล้ว จึงไม่เป็นอันตราย และพระมนูได้ โยงเรือ
 นั้นกับเขาพระมตามัทสยะ พระมตามัทสยะก็ลากเรือแล่นไป
 และกล่าวอนุศาสน์พระมนูในกิจการต่าง ๆ จนเมื่อฝนตายและน้ำ
 ลดแล้ว พระมนูจึงขึ้นจากเรือ และพระมนูนี้เรียกว่าประชาชนก็
 เพราะเป็นมหาชนกแห่งชนทั้งปวงบรรดาที่มีอยู่ในโลกนี้ และ
 โดยเหตุที่ชนได้กำหนดมาแต่พระมนูจึงได้นามว่ามนุษย์

[เรื่องนี้สิ่งเกิดคู่ไม่มีตกกันเลยกับเรื่องโนอาห์ในคัมภีร์ไบเบิล
 คือในเรื่องนั้น พระเป็นเจ้าก็ตรัสสั่ง โนอาห์ให้ต่อเรือใหญ่ขึ้นลำ ๓
 และไล่ค้อนสัตว์ลงไปในเรื่องนั้นอย่างละคู่ ครั้นอยู่มาไม่ช้าก็มี
 ฝนแสนห่าตกท่วมโลก มีผู้รอดพ้นจากน้ำท่วมได้แต่โนอาห์
 กับครอบครัวและสัตว์ที่อยู่ในเรือนเท่านั้น ครั้นเมื่อน้ำลดแล้ว
 โนอาห์ก็ได้เป็นผู้นำกำหนดแก่มนุษย์สืบไป บรรดามนุษย์ที่มีอยู่
 ในโลกณบัดนี้ ก็กล่าวว่าเป็นเชื้อสายแห่งโนอาห์ทั้งสิ้น เรื่อง

ราวเหมือนกันไม่มีลักษณะ และมีหน้าชื่อนาม “โนอาห์” กับ “มนู” นั้น ก็ใกล้เคียงกันมากอยู่ จึงน่าจะสันนิษฐานว่าจะเป็นเรื่องเดียวกันตลอดกรรม [

ส่วนเรื่องพระมัตสยวาทาร ที่มีอยู่ในหนังสือนารายณ์สิบปาง ฉบับไทยนั้น ได้ให้ความรู้ได้มาจากภาควิษณุวาทะ คือมีเรื่อง ยักษ์ลักพระเวทลงไปได้เสียใต้ทะเล และพระนารายณ์อวตารเป็น ปลาหลงไปนำยักษ์และเอาพระเวทคืน แต่ของเรขาตของสำคัญ ในตัวเรื่องไปอย่าง ๓ คือไม่ได้กล่าวถึงพระมนูเลยแม้แต่แห่งเดียวในเรื่องนั้น ซึ่งถ้าจะเปรียบเทียบให้เข้าใจต้องเปรียบเทียบ เหมือนแต่ต่างเรื่องตากัณฑ์วันท้าวพรหมทัตหรือพญาครุฑเสียไม่กล่าวถึง เรื่องตากัณฑ์นั้นจะเป็นอย่างไรบ้าง

๒. กุรุมะปุราณะ สมมุติว่าพระนารายณ์กรมวาทาร (เป็น เค้า) ได้แสดงแก่พระอินทรทรมณ์และเทพฤๅษี หนังสือสันถา จะศุแต่ช่อก็จะเห็นควรจัดไว้ ในสาตตวิภินิกาย และเป็นเรื่องพระ นารายณ์ แต่แท้จริงเมื่อพิจารณาแล้วจึงจะเห็นได้ว่าเป็นการ ถูกต้องแล้วที่จัดไว้ ในตามัตสยวาทารนี้ เพราะข้อความมีอธิบาย กัวยลัทธินุชาพระอิศวรและพระศุรคา (อุมาในปางศุ) มากกว่า อย่างอื่น

๓. ลิงคะปุราณะ “ซึ่งพระมหาเทพ (อิศวร) อันสิงอยู่ใน อีคนสิ่งได้แสดงกัวยกศุล ทวพิย คุช และนฤพาน” เช่น คำทรมพิชุนชาพระอิศวรเป็นพน แต่มีตำนานพระศิวะสิงค์อยู่กัวย

๔. คิระปุระณะ เป็นหนังสือกล่าวด้วยพระอิศวรและถาวร
บุชาพระคิระลิงค์ ในปุระณะนี้ มีข้อความกล่าวไว้แห่ง ๑ ว่า
พระอิศวรได้ตรัสว่า “กุนย์อมอยู่ทั่วไป แต่โดยมากมีรูป
๑๒ อย่าง และอยู่ ๑๒ แห่ง” นักออกกล่าวถึงพระคิระลิงค์
สำคัญทั้ง ๑๒ มีนามดังต่อไปนี้

(๑) โสมนาด อยู่ที่เมืองโสมนาดประเทศนะ แคว้น
คุชชระราชฏว (อังกฤษเรียก “Guzerat”) สุลต่านมหมุคแห่ง
ซันไดทำลายเสียแล้ว

(๒) มัลลิการชุน ฤา คีรีโคล อยู่บนเขาคีรีโคลริมฝั่ง
น้ำกฤษณา

(๓) มหากาล ฤา มหากาเลศวร อยู่ที่นครอุชชยีนี เมื่อ
พระเจ้าอัลคัมชาตเคเมองไนเคี พทศักราช ๑๗๗๔ พระราชา
องค์นั้น (ซึ่งเป็นอิสลาม) ได้ให้สลอพระมหากาเลศวรลงคน
ไปยังนครทิลลี และสั่งให้ทุบเสียละเอียกหมด

(๔) โองการ เห็นจะอยู่ที่ตำบลโองการมานฮาค ริม
ฝั่งน้ำนรมทา

(๕) อมเรศวร ว่าอยู่ที่นครอุชชยีนี

(๖) ไวทยนาถ (แพทยะนาถ) อยู่ที่ตำบล เทเวคฤค
(อังกฤษเรียกว่า “Deogarh”) ในมณฑลของคราชฏว (เบ็งกอล)

(๗) รามเศ ฤา รามเศศวร อยู่ณเกาะรามเศศวร (อังกฤษ
เรียกว่า “Ramisseram”) ซึ่งอยู่ในทะเลระหว่างอินเดียนกับ

เกาะลังกา สมมติว่าพระรามได้สร้างไว้เมื่อครั้งของถนน พระ
ศิวะจึงค้นจึงได้นามว่า “รามศวร” คือ “เป็นใหญ่เหนืออราม”
[ขอเชิญท่านผู้อ่านสังเกตหน่อยว่า “รามศวร” นั้น ไม่ใช่
นามพระรามหรือพระนารายณ์อย่างเช่นที่ชาวเราเข้าใจกันมา แต่
เป็นนามแห่งพระศิวะองค์ และพระศิวะองค์นั้นก็เช่นเครื่องหมาย
แทนพระองค์พระอิศวร เพราะฉะนั้นแปลว่า “รามศวร” เป็น
นามพระอิศวร อย่างเกี่ยวข้องกับ “อมเรศวร” หรือ “มหา
กาล” หรือ “โองการ” นั้นเอง]

(๘) ภีมคังกร ว่าอยู่ในทากินีชนบท แต่แท้จริงน่าจะ
เป็นอันที่เรียกว่า ภิเมศวร ในแคว้นราชมเหศวร (อังกฤษเรียก
“Rajamundry”)

(๙) วิศ्वเศศวร อยู่ที่นครพาราณสี อีกนัย ๑ เรียกว่า
ไชยศิริลิงค

(๑๐) ศรัยัมพก ฤๅ ศรัยากล อยู่ริมฝั่งน้ำโคมระที

(๑๑) เศวตเมศวร คือเป็นที่เศวตของพระฤๅโคตม

(๑๒) เกทาระศ ฤๅ เกทารนาถ อยู่ที่เขาคีมาลย์ เป็น
กัณษศิลาไม้ได้ตกแต่งอย่าง ๓ อย่างโต

นอกนี่ยังมีออกชื่ออยู่อีก ๒ อัน คือ นาคนาถ ซึ่งเข้าใจ
กันว่าอันเดียวกับวิเวทขนาด และ ระวามเศศวร ซึ่งเข้าใจกันว่าอันเดียวกับ
เศวตเมศวร

๕. สกัณฑ์ปรารณะ สมมติว่าพระชินทกมาร (สังสกฤต = “สกัณฑ์”) เป็นผู้แสดง แต่หนังสือนี้ตามที่อยู่บริเวณไม่ คง มีอยู่แต่เป็นท่อน ๆ เช่นหนังสือฉบับ ๓ ซึ่งมีชื่อเสียงแพร่หลาย มากในอินเดีย คือหนังสือกาศิณธ์ (ซึ่งกล่าวว่าเป็นกัณฑ์ หนึ่งแห่งสกัณฑ์ปรารณะ) กล่าวถึงเทวสถานสำหรับพระอิศวรภายใน ภูเขายูโกไลเคียงนครพาราณสี ก็มีคำอธิบายด้วยลัทธินิยายพระ มเหศวร และมีนิทานอุทาทรมงคลผลานิสงส์แห่งการบูชาพระ เป็นเจ้าของคัมภีร์นี้แสดงตำนานนครพาราณสี บางเรื่องก็เป็นนิทาน ๓ ข้างเรื่องก็เหลวไหล

๖. อคินิปรารณะ สมมติว่าพระอคินิได้แสดงแก่พระวสิษฐ พรหมมุนี มีข้อความเข้คเคล็ด ซึ่งไปเกี่ยวข้องกับ มาจาก หนังสือเก่าอื่น ๆ

ยังมีอยู่อีกคัมภีร์ ๓ ชื่อวายุปรารณะ ซึ่งสมมติว่าพระพายุ เป็นผู้แสดง แต่ปรารณะนี้ ว่าข้อความตรงกันกับที่มีอยู่ในคัมภีร์ ปรารณะ เพราะฉะนั้นในขานูซึ่งปรารณะแห่งตามัสยนิกาขนี้ ถ้า มีคัมภีร์ปรารณะอยู่แล้วก็ไม่กล่าวถึงวายุปรารณะ และถ้ามีวายุปรารณะ อยู่แล้วก็ไม่กล่าวถึงคัมภีร์ปรารณะ

ส่วนหนังสือจำพวกที่เรียกว่า “อุปะปรารณะ” นั้น มี ๓๘ คัมภีร์ แต่โดยมากหาต้นฉบับไม่มีใครได้ เพราะไม่มีใครมี ผู้ใดอ่าน โดยเหตุที่ข้อความมีกระจัด ๆ กับที่มีอยู่แล้วใน ปรารณะนั่นเอง

หนังสือปุราณะเหล่านี้ ถ้าได้มีเวลาตรวจคางเล่มให้ละเอียดหน่อย ก็น่าจะได้ความรู้ในส่วนทางที่มาแห่งเรื่องราวต่าง ๆ ซึ่งมีในหนังสือของไทยเราเป็นอันมาก แต่ข้าพเจ้ายังมีไคร่มีเวลาจะอ่านเลย จึงอธิบายด้วยเรื่องหนังสือจำพวกนี้ได้แต่เพียงเท่านี้

หนังสือเบ็ดเตล็ดเรื่องพระราม

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ยังมีหนังสือเบ็ดเตล็ด อันกล่าวด้วยเรื่องพระรามอีกหลายฉบับ แต่ที่ควรยกมากล่าวถึงในที่นี้ มีอยู่ ๔ ฉบับ ดังต่อไปนี้

๑. “ราโมยาศิยาน์” คือ “เรื่องพระราม” เป็นส่วน ๓ ในวันบรรพแห่งหนังสือมหาภารต มีเรื่องพระรามโดยย่อ

๒. “อชายาศิรามายณ” สันนิษฐานว่าพระวิษณุ (ผู้นิพนธ์หนังสือมหาภารต) เป็นผู้นิพนธ์ แต่นักเลงวรรณคดีมักกล่าวกันว่าเป็นส่วน ๓ แห่งพรหมาดชะปุราณะ ซึ่งแปลว่าเป็นชิ้นใหม่กว่ามหาภารตเป็นอันมาก หนังสือนี้เล่าเรื่องพระรามอย่างที่มีข้อความอยู่ในรามายณนั่นเอง แต่สรรเสริญพระรามเป็นพระเป็นเจ้า “ผู้ถนอม” (“หริ”) มากกว่าเป็นมนุษย์ หนังสือนี้แบ่งเป็น ๗ กัณฑ์ อันมีนามเหมือนในรามายณ แต่สั้น ๆ กว่าเป็นอันมาก อชายาศิรามายณนี้ ไม่เป็นหนังสือสำคัญพอที่จะต้องพิจารณาให้ยืดยาวต่อไป

เรื่องละครนั้น จับแต่พาลกณฑ์ตลอดไปจนรบยทกณฑ์
แต่สั้นกว่ารามายณะมาก เลือกเอาแต่เป็นตอน ๆ เท่านั้น ข้าพเจ้า
เชื่อแน่ว่าช่างไทยเราจะไม่ได้อิทธิพลอะไรมาจากละครเรื่องนเลย

๔. “อัครรามจาริต” เป็นเรื่องละครสังสกฤตอย่างเดียวกับ
กัณฑ์รามจาริต และภพภูติเป็นผู้นิพนธ์เหมือนกัน เรื่องละคร
ไตโเอาอุคครกณฑ์แห่งรามายณะเป็นหลัก เรื่องละครกล่าวด้วย
เรื่องพระรามหึงและคลัง เนรเทศนางสีดา และนางสีดา
ประสูติพระกุศกัณฑ์พระลพ ก่อนไปพระรามรู้สึกพระองค์ว่าไต
ประพฤติไม่เป็นยติธรรมก่อนนางสีดา จึงออกไปตาม พยกัน
ที่อาศรมพระวาลมิกิ ก็กินแล้ว พวกก็กลับเข้าคันทรงศรีหรือโยชยา
อยู่ด้วยกันโดยผาศุก

เรื่องราวของหนุมาน

นอกจากหนังสือต่าง ๆ ที่ไตกล่าวมาแล้ว ยังมีหนังสือ
อีกฉบับ ๑ ซึ่งอาจจะไตเป็นข้อเกิดแห่งรามเกียรติ์ของเราบางตอน
ไต หนังสือชื่อ “หนุมานนาฏก” แปลว่า “ละครเรื่อง
หนุมาน” เป็นละครสังสกฤตชนิดที่เรียกว่า “นาฏกะ”
ตามตำนานแห่งเรื่องน มีข้อความว่า หนุมานเองไตเป็น
ผู้แต่งเรื่องของตน และไตจำฤกไว้หน้าผา พระวาลมิกิมี
ผู้นิพนธ์รามายณะไตเห็นหนังสือแล้ว มีความวิตกว่าจะเป็น
หนังสือที่แข่งกับรามายณะของตน จึงไปต่อว่าหนุมาน ๆ ก็บอก

พระฤษีว่าให้เอาแผ่นสีลาที่จำตุกรเรื่องนั้นโยนทะเลเสีย พระवाल
 มีก็ักได้เอาสีลาไปโยนทะเลจริง และสีลานั้นก็จมอยู่ในทะเล
 หลายร้อยปี จนอยู่มาครั้ง ๑ มีผู้ไ้ไปพบแผ่นสีลาเหล่านั้น ไ้
 นำไปถวายท้าวโกลนเทพ ผู้ครองนครชารา ซึ่งเป็นผู้ปลัดมรก
 บัณฑิตย์ มีจินตกระวีอยู่ในราชสำนักหลายคน และซึ่งสิ้น
 พระชนม์เมื่อพุทธศักราชราว ๑๖๒๕ แผ่นสีลาจำตุกรเรื่องหนุมาณที่
 มีผู้นำไปถวายนั้น ไม่ไ้ใครย เรื่องราวซากอยู่เป็นตอน ๆ
 ท้าวโกลนเทพจึงตรัสใช้ให้จินตกระวีช้อทาโมทมมิศระ เป็นผู้จัดการ
 ตกแต่งเรื่องขึ้นใหม่ และให้เพิ่มเติมข้อความขึ้นแทนที่สูญหายไป
 ทาโมทมมิศระจึงแต่งขึ้นใหม่เป็นรูปละครชนิดนาฏกะ อย่างที่เป็น
 อยู่ณกาลบัดนี้

อาจารย์วิไลสันนิกปราชญ์อังกฤษไ้กล่าวไว้ว่า “ข้อที่น่าจะ
 เป็นไ้คือ น่าจะไ้มีเรื่องละครโบราณเป็นตอนเล็กตอนน้อย ซึ่ง
 เขาไ้ใช้ร้อยกรองเชื่อมกันเข้าโดยอาการที่กล่าวมาแล้วนั้น ความ
 คิคบางอันก็เ็นทางลักษณะกะวี และโวหารก็แสดงเ็นทางตรง
 และกล้า ส่วนนวนโดยมากสนิทสนมคิ แต่ส่วนหนังสือเองนั้น
 ถ้าจะว่าไปก็ต้องว่าเป็นเรื่องไม่สัจะคิคต่อกันนัก และไม่เ็นอย่างคิ
 ที่สัค ทั้งหัวต่อระหว่างตอน ๆ ก็เชื่อมกันไม่สนิท จนแ
 เห็นไ้ถนัด” ความความสันนิษฐานของท่านอาจารย์ผู้นี้ว่า เป็น
 หนังสือแต่งขึ้นราวในศัตวรรษที่ ๑๖ หรือที่ ๑๗ แห่งพุทธกาล

หนังสือ ข้าพเจ้ามีความเสียใจที่ยังมิได้อ่าน ทราบว่า
 ใต้เคยมีผู้พิมพ์จนแล้วในอินเดีย ที่ข้าพเจ้าว่าเสียใจนั้น เพราะ
 มีเรื่องราวในรามเกียรติ์บางตอนที่เกี่ยวกับกิจการของหนุมาน ซึ่ง
 เป็นตอนสำคัญ ๆ อยู่ แต่ซึ่งข้าพเจ้ามิได้พบเลยในรามายณ์
 เรื่องราวเหล่านั้นเป็นตอนใหญ่ ๆ ในรามเกียรติ์ฉบับไทย และ
 พระเอื้อมักเป็นตอนที่โชนละครชอบเล่นด้วย จึงเป็นตอนที่ค่อนข้าง
 ที่สำคัญอยู่บ้าง เพราะฉะนั้นขอให้ผู้อ่านสังเกตเรื่องและข้อความ
 ตอนที่ข้าพเจ้ายังค้นไม่พบ คงข้าพเจ้าจัดทำไว้ข้างล่างนี้ และ
 เรียบตามชื่อชุดที่ โชนเล่นและที่รู้จักกันอยู่ชมชานแล้ววันนี้ คง
 ค่อยไปนี้

(๑) ชุดถวายแหวน ชาติตอนที่หนุมานไปลองฤทธิกับ
 พระนารท

(๒) ชุดนางลอย หายไปทั้งชุด

(๓) ชุดของถนน ชาติตอนที่หนุมานรบกับนิลพัทธ์ และ
 เรื่องหนุมานกับนางสุวรรณมัจฉา

(๔) ชุดโมกษศักดิ์ คือที่เล่าเรื่องหนุมานกับองค์กัจฉา
 เป็นกาคัญขึ้นมาเข้าไปทำลายพิษของกุมภกรรณนั้น หายไปทั้งชุด

(๕) ชุดพรหมาศร์ ตอนที่กล่าวถึงอินทรชิตแปลงเป็น
 พระอินทร และหนุมานหักศอข้างเอราวัณนั้น ชาติไป

(๖) ชุดสามทัพ คือศึกหัสติเคชะกับมุลฉลิ์ หายไป
 ทั้งชุด

(๗) ชุดทงน้ำทิพย์ หายไปทั้งชุด

(๘) ชุดถวายสิ่ง คือตั้งแต่คนมาจนถึงคนไปตลอดพระ
 ฤๅษีโคบุตร และพระฤๅษีพาคนมาไปถวายตัวแก่ทศกัณฐ์ จน
 คนมาได้กล่องดวงใจกลับมานั้น หายไปทั้งชุด

ในชุดทั้ง ๘ นั้น คนมาเป็นตัวที่ตัวการอยู่ เพราะฉะนั้น
 บางทีจะอยู่ในหนังสือคนมานาฏกะนั้นก็ไม่ได้ ข้าพเจ้าจึงว่า
 เสียใจที่ยังมิได้อ่านหนังสือนั้น

เรื่องไมราพณ์

ยังมีคอนสำคัญอยู่อีกตอน ๓ ซึ่งไม่พบในรามายณะ คือ
เรื่องไมราพณ์ (ซึ่งเราเขียนผิดว่า “ไมยราพ” หรือ “ไวย
 ราพ”) ข้าพเจ้าได้พบในพจนานุกรมโมเนียร์วิลเลียมส์กล่าวว่า
 มีหนังสืออยู่ฉบับ ๓ ชื่อ “ไมราพณ์จารึก” เรื่องไมราพณ์ที่มีมา
 ในรามเกียรติ์ก็คงได้มาจากนี้เอง แต่หนังสือนี้หน้าตาจะเป็น
 อย่างไรก็เหลือรู้

สรุปความเห็นในเรื่องบ่อเกิด

ข้าพเจ้าได้เก็บนามบรรดาหนังสือซึ่งมีข้อความเนื่องด้วยพระ
 รามและตัวสำคัญอื่น ๆ มารวมไว้ในที่นี้ ให้เป็นเหมือนอย่าง
 สารบัญ สำหรับที่นักเลงหนังสือจะได้ใช้ในการที่จะตรวจค้นและ
 พิจารณาต่อไป เพื่อให้รู้ได้ โดยแน่ชัดและละเอียดละออ ว่า
 เรื่องราวที่มีอยู่ในรามเกียรติ์ของเราอันนี้มาจากแห่งใดบ้าง

ส่วนตัวข้าพเจ้าเองสันนิษฐานว่า ย่อเกิดสำคัญแห่งเรื่องวาม
เกียรตของเราน่าจะมีอยู่ ๓ ย่อ กล่าวคือ :-

(๑) รามายณฉบับสังสฤต และน่าจะได้ใช้ฉบับของค
นิทาย เพราะข้าพเจ้าเข้าใจว่าพราหมณ์ที่มาเมืองเราจะได้อมาจาก
แคว้นองควาษฏร์ (เบ็งคอล) ซึ่งมีข้อความที่พอจะอ้างเป็น
พยานในข้อนี้ได้อย่าง ๓ คือเรื่องพระกศกับพระลพจัยมีอาปการ
ช และพระรามออกไปจับกุมารทั้ง ๒ นี้ มีอยู่ในฉบับของค
นิทาย แต่ในฉบับขุตครนิกาย (ซึ่งเป็นฉบับที่ข้าพเจ้ามีอยู่นั้น)
ไม่มีเรื่องนี้

(๒) วิษณปุราณะ น่าจะเป็นย่อเกิดแห่งข้อความเย็ดเคล็ดค
ต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ในวามเกียรตของเราเป็นอันมาก แต่โดยมาก
คงจะเป็นข้อความในตอนคั้น ๆ คือตอนกำเหนิดต่าง ๆ และ
ตอนทศกรรฐ์เยี่ยมพิภพเป็นต้น ข้อความเย็ดเคล็ดคอย่างเช่นข้อ
ที่ว่าครัง ๓ ทศกรรฐ์ได้บังคับให้เทวดามารยใช้คั้นเป็นคั้น ได้
ความว่ามาจากวิษณปุราณะ

(๓) ทนมานนาฎกะ น่าจะได้เป็นย่อเกิดแห่งบรรดาข้อ
ความที่กล่าวด้วยความเก่งต่าง ๆ ของทนมาน หนังสือทนมาน
นาฎกะเป็นหนังสือที่ชาวอินเดียดชอบกันมาก เพราะจนถึงแม้ว่า
พราหมณ์จะมีได้นำเข้ามาถึงเมืองไทยเราด้วย ก็น่าจะได้อำเอา
เนื้อเรื่องมา และบางทีจะอำมาได้เป็นท่อนใหญ่ ๆ ก็เป็นไปได้

เรื่องพระรามาวตารนั้น ต้องเข้าใจว่าพราหมณ์เขาเห็นเป็น
เรื่องสำคัญ ไม่ผิดอะไรกับความรู้สึกของเราในส่วนพระเวส
สันดร เพราะฉะนั้นพราหมณ์ทุกคนที่เข้ามาถึงเมืองเวทกระจำ
เรื่องพระรามมาได้อย่างแม่นยำฝังอยู่ในใจ และคงจะเล่าได้โดย
พิศดารและละเอียดลออเท่ากับเรา ๆ เล่าเรื่องพระเวสสันดรเรื่องนี้
ส่วนหนังสือที่เป็นคัมภีร์นั้น บางทีก็อาจจะมีมาแต่รามายณ
ฉบับสังสฤตฤคกับวิษณุปราณะเท่านั้นก็ได้ แต่เมื่อเล่าเรื่องพระ
รามาวตารให้ ไทยเราฟังนั้น พราหมณ์คงจะไปตามที่จำได้ ชื่น
ใจ และถ้าจะถามว่าคอนโคออกจากหนังสือเล่มใดก็น่าจะให้การ
ไม่ถูกด้วยซ้ำ

รามเกียรติ์ฉบับไทย

ส่วนหนังสือรามเกียรติ์ฉบับไทย คือที่มาแห่งเป็นขทกลอน
ภาษาไทยได้ค้นกันมาแล้ว คงพบอยู่ ๓ ฉบับเท่านั้น กล่าวคือ

๑. ฉบับพระนิพนธ์เจ้ากรุงธนบุรี ซึ่งมีกล่าวถึงในพระราช
วิจารณ์แห่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องความ
ทรงจำของกรมพลวงนรินทร์เทวเนนแล้ว คำที่ทรงอยู่นั้นว่า เจ้า
กรุงธนบุรีทรงพระนิพนธ์ขึ้นใหม่ให้ลครพลวงเล่นประชันกับลครของ
เจ้านคร และเข้าใจกันว่าเป็นของแปลกอยู่ข้างในสมัยนั้น

๒. ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๑ ซึ่งเป็นฉบับที่คนเรา
รู้จักกันดียิ่งกว่าฉบับอื่น เพราะได้พิมพ์แพร่หลายยิ่งกว่าฉบับอื่น

โรงนอก ในงานมหรสพหลวงอย่างที่เคยมีในงานพระเมรุหรืองาน
 ฉลองวัดเป็นต้น คือที่เรียกตามปากตลาดว่า โขนนั่งราว ไม่มี
 ร้องมีแต่พากย์กับเจรจา ถ้าแม่เป็นเช่นนั้นแล้วก็จะพอเข้าใจได้ว่า
 เหตุใดจึงไม่มีบทรามเกียรติ์ครั้งกรุงเก่าเลย เพราะถ้าเล่นอย่าง
 โขนโรงนอกแล้ว บทก็ไม่เป็นกลอนอยู่เอง และถ้าหากจะมี
 ต้องเขียนต้องทักไว้ข้างก็จะมีความพากย์เท่านั้น ส่วนคำเจรจา
 คงไม่มีทักไว้ และไม่มีความจำเป็นอันใดที่จะทัก เพราะคน
 เจรจาทักคนคงจะต้องเป็นผู้ที่รู้เรื่องราวเกียรติ์ ชิมซาบอยู่ในใจแล้ว
 และเมื่อถึงตอนที่เจรจาให้ตัวใดก็ว่าไปตามใจของตนเอง สด
 แต่ไม่ได้ผิดเพี้ยนจากเรื่องไปก็แล้วกัน ข้าพเจ้ายังมีความเห็น
 ต่อออกไปอีกว่า แต่เดิมตัวโขนน่าจะเจรจาเองด้วยซ้ำ คน
 เจรจ่าน่าจะมีแต่หน้าที่พากย์เท่านั้น ไม่ใช่พูดแทนตัวโขนอย่าง
 ใช้อยู่เดี๋ยวนี้ ที่ข้าพเจ้ามีความเห็นเช่นนั้น เพราะคิดเปรียบ
 กับละครชาติอื่น ๆ เช่นงิ้ว เป็นต้น โขนของเราก็น่าจะเป็นอย่าง
 งามนั่นเอง คือในชั้นต้นคงไม่ได้ใส่หน้าหรือหัวโขน คงใช้
 ผักและเขียนหน้า หรือบางทีตัวยักษ์และลิงจะใส่ใส่หน้ากาก
 คล้าย ๆ หน้าพรานโนราซึ่งยังใช้อยู่จนถึงทุกวันนี้ ต่อมาภายหลัง
 เมื่อวิชาทำหน้าโขนเจริญขึ้น จนคิดทำเป็นหน้าสรวมหัวอย่าง
 ใ้ใช้อยู่ทุกวันนี้แล้ว หัวโขนรู้สึกความลำบากในการที่จะ
 เจรจาเอง จึงต้องจัดให้มีคนเจรจาชนต่างหากสำหรับพูดแทน
 ที่เดียว ส่วนเรื่องราวเกียรติ์ที่จะให้เล่นเป็นอย่างละครจึงเป็นครั้ง

แรก ก็คงจะเป็นในรัชสมัยแห่งเจ้ากรุงธนบุรี เมื่อเล่นประชัน
กับละครผู้หญิงของเจ้านครนั้นเอง

ข้อความตามที่ข้าพเจ้าแสดงมาแล้วในเรื่องมูลแห่งรามเกียรติ์
นั้น เป็นข้อความที่ยืดยาว แต่ข้าพเจ้ามีเวลาสำหรับตรวจสอ
หนังสืออยู่น้อยสักหน่อย เพราะฉะนั้นข้อความพลาตงจึงไป
ก่อย่างใดบ้าง ก็ขออภัยเสียเถิด ความตั้งใจของข้าพเจ้าก็มี
อยู่แต่ว่าจะแนะนำข้อ หรือตั้งโครงไว้สำหรับผู้ที่พอใจในทาง หนังสือ
จะได้พิจารณาต่อไปอีกเท่านั้น และถ้าแม้ข้อความที่ข้าพเจ้าได้
เขียนมาแล้วนี้ เป็นเครื่องช่วยบำรุงความรู้ในทางหนังสือไทย
ขึ้นบ้างแม้แต่เล็กน้อยปานใด ข้าพเจ้าก็จะรู้สึกพอใจ และ
จะรู้สึกว่าการที่ข้าพเจ้าได้พยายามมาแล้วไม่เป็นอันเปลืองเวลาโดย
เปล่าประโยชน์

อ้างศิลา วันที่ ๒๓ มิถุนายน พระพุทธศักราช ๒๔๕๖